

doğumunun
125. yılı
anısına

Din, Bilim, Uygarlık ve
Atatürk

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

doğumunun 125. yılı anısına atatürk

-Doğumunun 125. Yılı Anısına-
Din, Bilim, Uygarlık ve Atatürk

Yayın Yönetmeni: Dr. Yüksel Salman
Proje : Dr. Ömer Menekşe
Baskı Kontrol : İsmail Derin

Tasarım ve Uygulama: SFN Tanıtım & Tasarım / 0312 435 15 95
www.sfn.com.tr

Baskı: Kozan Ofset / 0312 384 20 03

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 681
Nisan 2007, Ankara

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 14.09.2006/127
© Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

İletişim Adresi
Eskişehir Yolu 9. km. Çankaya / ANKARA
Tel : 0312. 295 72 94
Faks : 0312. 284 72 88
e-mail: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

– Doğumunun 125. Yılı Anısına –
Din, Bilim, Uygarlık ve Atatürk

Derleyen
Dr. Mehmet BULUT
ANKARA - 2007

ESER HAKKINDA

Elinizdeki kitap, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 125. yılını kutlama etkinlikleri çerçevesinde hazırlanmıştır.

Eser, Diyanet İşleri Başkanlığı süreli yayınlarında (Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Avrupa Aylık Dergi ve Diyanet Avrasya Dergisi) farklı yazarlar tarafından kaleme alınmış ve değişik tarihlerde çıkmış Atatürk'le ilgili makalelerden seçmeler yapılarak derlenmiştir. Bu haliyle 25 makaleyi ihtiva etmektedir.

Kitapta yer alan makalelerin yazarları ve okuyucularımızın şu noktaları göz önünde tutmaları önem arz etmektedir:

1. Yukarıda da belirtildiği gibi bu eser, daha önce Başkanlık süreli yayınlarında yayınlanmış olan makalelerden oluşmuştur ve dolayısıyla derleme bir eserdir. Bu yönüyle Mustafa Kemal Atatürk'ü her yönüyle ve sistematik bir şekilde tanıtmaya iddiasından uzaktır.

2. Eserde yer alan makaleler redaksiyona tabi tutulmuştur. Bu bağlamda dergilerden alınan makaleler üzerinde düzeltmeler yapılmış, gerek duyulduğunda kısaltma cihetine gidilebilmiştir.

3. Kitapta yer verilen makalelerin yazarları belirtilmiş, hangi dergide ve ne zaman yayınlandığı dipnotları halinde gösterilmiştir.

4. Kitapta yer alan makalelerin yaklaşık 40 yıla yayılan bir zaman diliminde yayımlandığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla yazılar okunurken yayımlandığı tarih göz önünde tutulmalıdır.

5. Kitaba alınan makaleler, imkanlar ölçüsünde konularına göre tasnif edilerek bir sıralama yapılmaya çalışılmıştır. Ancak, görüleceği gibi bazen birkaç ayrı konuyu birlikte ele alan makaleler de bulunmaktadır. Haliyle bu tür makaleleri tasnifte tam bir konu bütünlüğünün sağlandığı söylenemez.

6. Atatürk'ten iktibas edilmiş bazı vecize ve anekdotlar, birkaç makalede ayrı ayrı yer alabilmiştir. Dolayısıyla redaksiyon sırasında elverdiği ölçüde bu tür tekrarlar ayıklanmaya çalışılmıştır.

Okuyucularımıza faydalı olması dileğiyle...

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER
Eser Hakkında / 7

1. BÖLÜM
ATATÜRK'Ü TANIMAK VE ANLAMAK

Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) / 13
Veli DEĞİRMENCI

Atatürk'ü Anarken / 18
Mesut ÖZÜNLÜ

2. BÖLÜM
KİŞİLİĞİ

Liderlik ve Atatürk / 24
Alaaddin YANARDAĞ

Liderlik Kavramı ve Atatürk / 33
Yard.Doç.Dr. Refik TURAN

Atatürk'ü Anarken / 36
Ali YAKICI

Kahramanlar Zinciri ve Atatürk / 40
Yard.Doç.Dr. Refik TURAN

3. BÖLÜM
BİLİM, UYGARLIK VE ATATÜRK

Din, Bilim ve Uygarlık Işığında Atatürk'ü Anlamak / 47
Mesut ÖZÜNLÜ

Cumhuriyete Giden Yol ve Atatürk / 50
Mehmet ERDOĞAN

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Din Eğitimi / 53
Prof.Dr. Reşat GENÇ

Atatürk ve Osmanlı Tarihi / 57
Prof.Dr. Mücteba İLGÜLER

Atatürk'ten Mesajlar / 62
Yard.Doç.Dr. Refik TURAN

Atatürk Döneminde Dış Türklere Yönelik Eğitim
Öğretim Faaliyetleri: Gagauz Türkleri Örneği / 67
Prof.Dr. Ali SARIKOYUNCU

4. BÖLÜM ATATÜRK VE İSLÂM DİNİ

Atatürk ve Din / 77
Dr. Yaşar ÇOLAK

Atatürk'ün İnanç Dünyası ve Din Anlayışı / 84
Prof.Dr. Ali SARIKOYUNCU

Atatürk'ün Hz. Muhammed Tasavvuru / 90
Doç.Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Atatürk'ün Peygamber Yorumu / 94
Prof.Dr. İsmail YAKIT

Atatürk'ün Okuduğu Dini Kitaplar / 99
Dr. Mehmet BULUT

5. BÖLÜM MİLLİ MÜCADELE, ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Milli Mücadele, Atatürk ve Din Faktörü / 108
Doç.Dr. Fikret KARAMAN

Milli Mücadele, Atatürk ve Din Adamları / 112
Dr. Mehmet BULUT

Ebedî 30 Ağustos ve Atatürk / 126
Dr. Eyüp BAŞ

Milli Egemenlik ve Atatürk / 131
Prof.Dr. Ali SARIKOYUNCU

6. BÖLÜM ESERİ / KONUŞMALARINDAN SEÇMELER

Nutuk Hakkında Düşünceler / 136
R. AKTİMÜROĞLU

Atatürk'ün Dinle İlgili Sözleri / 140
Ömer KARAKAYA

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış konuşmalarında
Din ve Din Hizmetlerine İlişkin Sözleri / 145
Dr. Mehmet BULUT

Atatürk'ün Dilinden Dualar / 148
Ayfer BALABAN

TÜRKİYE
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

1. bölüm

ATATÜRK'Ü TANIMAK VE ANLAMAK

Mustafa Kemal Atatürk*

(1881-1938)

Mustafa Kemal Atatürk, 1881 yılında Selânik'te Kocakasım Mahallesi, Islâhhâne Caddesi'ndeki üç katlı pembe bir evde doğdu. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanım'dır. Baba tarafından dedesi Hafız Ahmet Efendi XIV-XV. yüzyıllarda Konya ve Aydın'dan Makedonya'ya yerleştirilmiş Kocacık Yörüklerindedir. Annesi Zübeyde Hanım ise Selânik yakınlarındaki Langaza kasabasına yerleşmiş eski bir Türk ailesinin kızıdır. Milis subaylığı, evkaf katipliği ve kereste ticareti yapan Ali Rıza Efendi, 1871 yılında Zübeyde Hanım'la evlendi. Mustafa'nın beş kardeşinden dördü küçük yaşlarda öldü, sadece Makbule (Atadan) 1956 yılına değin yaşadı. Mustafa'nın mutlu bir ailesi vardı. Karşılıklı sevgi ve saygı içerisinde yaşıyorlardı. Bu uyumlu ve mutlu aile yapısının onun kişiliğini oluşturmasında olumlu etkileri olmuştur.

* Veli DEĞİRMENCİ, Diyanet Çocuk Dergisi, Sayı: 268 (Kasım 2002), s. 3 (Genişletilerek alınmıştır).

Küçük Mustafa öğrenim çağına gelince Hafız Mehmet Efendi'nin mahalle mektebinde öğrenime başladı, sonra babasının isteğiyle Şemsi Efendi Mektebi'ne geçti. Bu sırada babasını kaybetti (1888). Bir süre Rapla Çiftliği'nde dayısının yanında kaldıktan sonra Selânik'e dönüp okulunu bitirdi.

Çanakkale Savaşlarında yaklaşık 253.000 şehit veren Türk ulusu, onurunu İtilaf Devletlerine karşı korumasını bilmiştir. Mustafa Kemal'in askerlerine "Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum!" emri cephenin kaderinin değişmesinde etkili olmuştur.

Küçük Mustafa öğrenim çağına gelince Hafız Mehmet Efendi'nin mahalle mektebinde öğrenime başladı, sonra babasının isteğiyle Şemsi Efendi Mektebi'ne geçti. Bu sırada babasını kaybetti (1888). Bir süre Rapla Çiftliği'nde dayısının yanında kaldıktan sonra Selânik'e dönüp okulunu bitirdi. Selânik Mülkiye Rüştiyesi'ne kaydoldu. Kısa bir süre sonra 1893 yılında Askeri Rüştiyeye girdi. Bu okulda Matematik öğretmeni Mustafa Bey, öğrencisinin adına "Kemal"i ilâve etti. 1896-1899 yıllarında Manastır Askeri İdâdisini bitirip, İstanbul'da Harp Okulunda öğrenime başladı. 1902 yılında Teğmen rütbesiyle mezun oldu. Harp Akademisi'ne devam etti. 11 Ocak 1905'te Yüzbaşı rütbesiyle akademiyi tamamladı. 1905-1907 yılları arasında Şam'da 5. Ordu emrinde görev yaptı. 1907'de Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) oldu. Manastır'a III. Ordu'ya atandı. 19 Nisan 1909'da İstanbul'a giren Hareket Ordusu'nda Kurmay Başkanı olarak görev aldı. 1910 yılında Fransa'ya gönderildi. Picardie Manevraları'na katıldı. 1911 yılında İstanbul'da Genel Kurmay Başkanlığı emrinde çalışmaya başladı.

1911 yılında İtalyanların Trablusgarp'a hücumu ile başlayan savaşta, Mustafa Kemal bir grup arkadaşıyla birlikte Tobruk ve Derne bölgesinde görev aldı. 22 Aralık 1911'de İtalyanlara karşı Tobruk Savaşını kazandı. 6 Mart 1912'de Derne Komutanlığına getirildi.

Ekim 1912'de Balkan Savaşı başlayınca Mustafa Kemal Gelibolu ve Bolayır'daki birliklerle savaşa katıldı. Dimetoka ve Edirne'nin geri alınışında büyük hizmetleri görüldü. 1913 yılında Sofya Ateşemiliterliğine atandı. Bu görevde iken 1914 yılında Yarbaylığa yükseldi. Ateşemiliterlik görevi Ocak 1915'te sona erdi. Bu sırada I. Dünya Savaşı başlamış, Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmek zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal 19. Tümeni kurmak üzere Tekirdağ'da görevlendirildi.

1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'nda, Mustafa Kemal'in de aralarında bulunduğu çok sayıda komutan ve kahraman askerimiz Çanakkale'de bir kahramanlık destanı yazıp İtilaf Devletlerine "Çanakkale geçilmez!" dedirtti. 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazını geçmeye kalkan İngiliz ve Fransız donanması ağır kayıplar verince Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmaya karar verdiler. 25 Nisan 1915'te Arıburnu'na çıkan düşman kuvvetlerini, Mustafa Kemal'in komuta ettiği 19. Tümen, Conkbayırı'nda durdurdu. Mustafa Kemal, bu başarı üzerine Albaylığa yükseldi. İngilizler 6-7 Ağustos 1915'te Arıburnu'nda tekrar taarruza geçti. Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal 9-10 Ağustos'ta Anafartalar Zaferini kazandı. Bu zaferi 17 Ağustos'ta Kireçtepe, 21 Ağustos'ta II. Anafartalar Zaferleri takip etti. Çanakkale Savaşlarında yaklaşık 253.000 şehit veren Türk ulusu, onurunu İtilaf Devletlerine karşı korumasını bilmiştir. Mustafa Kemal'in askerlerine "Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum!" emri cephenin kaderinin değişmesinde etkili olmuştur.

Mustafa Kemal Çanakkale Savaşları'ndan sonra 1916'da Edirne ve Diyarbakır'da görev aldı. 1 Nisan 1916'da Tümgeneralliğe yükseldi. Rus kuvvetleriyle savaşarak Muş ve Bitlis'in geri alınmasını sağladı. Şam ve Halep'teki kısa süreli görevlerinden sonra 1917'de İstanbul'a geldi. Vahidettin Efendi'yle Almanya'ya giderek cephede incelemelerde bulundu. Bu seyahatten sonra hastalandı. Viyana ve Karisbad'a giderek tedavi oldu. 15 Ağustos 1918'de Halep'e 7. Ordu Komutanı olarak döndü. Bu cephede İngiliz kuvvetlerine karşı başarılı savunma savaşları yaptı. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra, 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına getirildi. Bu ordunun kaldırılması üzerine 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelip Harbiye Nezâreti'nde (Bakanlığında) göreve başladı.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri'nin Osmanlı ordularını işgale başlamaları üzerine; Mustafa Kemal 9. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. 22 Haziran 1919'da Amasya'da yayımladığı genelgeyle "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararının kurtaracağını" ilan edip Sivas Kongresi'ni toplantıya çağırdı. 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında da Sivas Kongresi'ni toplayarak vatanın kurtuluşu için izlenecek yolun belirlenmesini sağladı. 27 Aralık 1919'da Ankara'da heyecanla karşılandı. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Meclis ve Hükümet Başkanlığına Mustafa Kemal seçildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması için gerekli yasaları kabul edip uygulamaya başladı.

Türk Kurtuluş Savaşı 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında düşmana ilk kurşunun atılmasıyla başladı. 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nı imzalayarak aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşan I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerine karşı önce Kuvâ-yi Milliye adı verilen milis kuvvetleriyle savaşıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi düzenli orduyu kurdu, Kuvâ-yi Milliye-ordu bütünlüğünü sağlayarak savaşı zaferle sonuçlandırdı.

Mustafa Kemal yönetimindeki Türk Kurtuluş Savaşı'nın önemli aşamaları şunlardır:

- * Sarıkamış (20 Eylül 1920), Kars (30 Ekim 1920) ve Gümrü'nün (7 Kasım 1920) kurtarılışı,
- * Çukurova, Gazi Antep, Kahraman Maraş, Şanlı Urfa Savunmaları (1919-1921),
- * I. İnönü Zaferi (6 -10 Ocak 1921),
- * II. İnönü Zaferi (23 Mart-1 Nisan 1921),
- * Sakarya Zaferi (23 Ağustos-13 Eylül 1921),
- * Büyük Taarruz, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Büyük Zafer (26 Ağustos-9 Eylül 1922).

Sakarya Zaferinden sonra 19 Eylül 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'e Mareşal rütbesi ve Gazi unvanını verdi. Kurtuluş Savaşı, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla sonuçlandı. Böylece Sevr Antlaşması'yla paramparça edilen, Türklere 5-6 il büyüklüğünde vatan bırakılan Türkiye toprakları üzerinde ulusal birliğe dayalı yeni Türk devletinin kurulması için hiçbir engel kalmadı.

23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu müjdelenmiştir. Meclisin Türk Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla yönetmesi, yeni Türk devletinin kuruluşunu hızlandırdı. 1 Kasım 1922'de hilâfet ve saltanat birbirinden ayrıldı, saltanat kaldırıldı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'yla yönetim bağları koparıldı. 13 Ekim 1923'te Cumhuriyet idaresi kabul edildi, Atatürk oybirliğiyle ilk Cumhurbaşkanı seçildi. 30 Ekim 1923 günü İsmet İnönü tarafından Cumhuriyet'in ilk hükümeti kuruldu. Türkiye Cumhuriyeti, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ve "Yurtta barış cihanda barış" temelleri üzerinde yükselmeye başladı.

Atatürk Türkiye'yi "Çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak" amacıyla bir dizi devrim yaptı. Bu devrimleri beş başlık altında toplayabiliriz:

Siyasal Devrimler

Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922)

Cumhuriyetin ilânı (29 Ekim 1923)

Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924).

Toplumsal Devrimler

Kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesi (1926-1934)

Şapka ve kıyafet devrimi (25 Kasım 1925)

Tekke zâviye ve türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925)

Soyadı kanunu (21 Haziran 1934)

Lâkap ve unvanların kaldırılması (26 Kasım 1934)

Uluslararası saat, takvim ve uzunluk ölçülerin kabulü (1925-1931).

Hukuk Devrimi

Mecelle'nin kaldırılması (1924-1937)

Türk Medeni Kanunu ve diğer kanunların çıkarılarak laik hukuk düzenine geçilmesi (1924-1937).

Eğitim ve Kültür Alanındaki Devrimler

Öğretimin birleştirilmesi (3 Mart 1924)

Yeni Türk harflerinin kabulü (1 Kasım 1928)

Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması (1931-1932)

Üniversite öğreniminin düzenlenmesi (31 Mayıs 1933)

Güzel sanatlarda yenilikler.

Ekonomi Alanında Devrimler

Aşârın kaldırılması

Çiftçinin özendirilmesi

Örnek çiftliklerin kurulması

Sanayiye Teşvik Kanunu'nun çıkarılarak sanayi kuruluşlarının kurulması

I. ve II. Kalkınma Planları'nın (1933-1937) uygulamaya konulması, yurdun yeni yollarla donatılması.

Soyadı Kanunu gereğince, 24 Kasım 1934'de TBMM'nce Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadı verildi.

Atatürk, 24 Nisan 1920 ve 13 Ağustos 1923 tarihlerinde TBMM Başkanlığına seçildi. Bu başkanlık görevi, Devlet-Hükümet Başkanlığı düzeyindeydi. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilân edildi ve Atatürk ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Anayasa gereğince dört yılda bir Cumhurbaşkanlığı seçimleri yenilendi. 1927, 1931 ve 1935 yıllarında TBMM Atatürk'ü yeniden Cumhurbaşkanlığına seçti. Bu görevi 15 yıl sürdürdü.

Atatürk sık sık yurt gezilerine çıkarak devlet çalışmalarını yerinde denetledi. İlgililere aksayan yönlerle ilgili emirler verdi. Cumhurbaşkanı sıfatıyla Türkiye'yi ziyaret eden yabancı ülke devlet başkanlarını, başbakanlarını, bakanlarını, komutanlarını ağırladı.

15-20 Ekim 1927 tarihinde Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet'in kuruluşunu anlatan Büyük Nutkunu, 29 Ekim 1933 tarihinde de 10. Yıl Nutku'nu okudu.

Atatürk özel yaşamında sadelik içinde yaşadı. 29 Ocak 1923'de Latife Hanımla evlendi. Birçok yurt gezisine birlikte çıktılar. Bu evlilik 5 Ağustos 1925 tarihine dek sürdü. Çocukları çok seven Atatürk Afet (İnan), Sabiha (Gökçen), Fikriye, Ülkü, Nebile, Rukiye, Zehra adlı kızları ve Mustafa adlı çobanı manevi evlat edindi. Abdurrahim ve İhsan adlı çocukları himayesine aldı. Yaşayanlarına iyi bir gelecek hazırladı.

1937 yılında çiftliklerini hazineye, bir kısım taşınmazlarını da Ankara ve Bursa Belediyelerine bağışladı. Mirasından kız kardeşine, manevi evlatlarına, Türk Dil ve Tarih Kurumlarına pay ayırdı. Kitap okumayı, müzik dinlemeyi, dans etmeyi, ata binmeyi ve yüzmeyi çok severdi. Zeybek oyunlarına, güreşe, Rumeli türkülerine aşırı ilgisi vardı. Sakarya adlı atıyla, köpeği Fox'a çok değer verirdi. Zengin bir kitaplık oluşturmuştu. Akşam yemeklerine devlet ve bilim adamlarını, sanatçıları davet eder, ülkenin sorunlarını tartışırdı. Temiz ve düzenli giyinmeye özen gösterirdi. Doğayı çok severdi. Sık sık Atatürk Orman Çiftliği'ne gider, çalışmalara bizzat katılırdı.

Fransızca ve Almanca biliyordu. 10 Kasım 1938 saat 9.05'te yakalandığı siroz hastalığından kurtulamayarak İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu. Cenazesi 21 Kasım 1938 günü törenle geçici istirahatgâhı olan Ankara Etnografya Müzesi'nde toprağa verildi. Anıtkabir yapıldıktan sonra 10 Kasım 1953 günü nâşî görkemli bir törenle ebedi istirahatgâhına nakledildi.

Atatürk'ü Anarken*

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatına baktığımız zaman, onun; diğer milletlerin devlet ve hükümet adamlarına göre farklı bir özellik taşıdığına şahit oluruz. Bu farklılıklardan birisi de, onun söylev ve demeçlerinde sık sık kendisinin bir fani olduğunu vurgulaması ve ölüm gerçeğini zaman zaman dile getirmiş olmasıdır.

Atatürk'ün İzmir'de yaptığı bir konuşmada, hemen herkesin hafızalarına yerleşmiş şu sözleri, bunun güzel bir örneğidir:

"Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."¹

Nitekim o da her insan gibi doğdu, büyüdü ve Allah'ın rahmetine kavuştu. Vefatından yıllar önce söylediği gibi naçiz vücudu toprak oldu. Fakat onun kurduğu Türkiye Cumhuriyeti, devleti ve milleti ile bu günlere erişti.

Saat Dokuzu Beş Geçe...

Yıl 1938... Aylardan Kasım, günlerden perşembe... Atatürk ölüm döşeğinde. Büyük önder birdenbire gözlerini açtı. Bir an, askerce bir selam vericesine sert bir hareketle başını sağa çevirdi. Bu, onun ruhunu teslim ettiği andı. Başucunda çıkırcıklar koptu. Doktorlar gözlerini kapattı ve çenesini bağladılar. Daha sonra şu kısa raporu yazıp imzaladılar:

* Mesut ÖZÜNLÜ, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 95 (Kasım 1998), s. 22-24.

1 Avni Altınar, *Her Yönüyle Atatürk*, Bakış Kütüphanesi Yay., 1975, s. 358.

Türk Milleti İstiklâl Harbini, başta din adamları olmak üzere; el ele, omuz omuza vererek başardı. Atatürk'ün önderliğinde şahlanan milli irade, düşmanları yenerek kesin zafere ulaştı. Atatürk milleti ile, millet de Atatürk ile muharebe meydanlarında kaynaşarak bütünleşti.

“Reisicumhur Atatürk’ün umumi hallerindeki vahamet dün gece saat 24.00’de neşredilen tebliğden sonra her an artarak, bugün 10 İkinci Teşrin Perşembe 1938 sabahı, saat dokuzu beş geçe, büyük şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir.”

Atatürk’ün vefat haberi, ajanslar, radyolar ve telgraflar aracılığıyla duyulur duyulmaz, binlerce Türk ve yabancı hemen Dolmabahçe Sarayı’na koşmuş, hazırlanan özel deftere üzüntülerini yazmış, kartlar bırakmış ve Atatürk’ün yakınlarına telgraf çekerek “Onun aziz ruhu bizi bırakmayacak, her zaman kalplerimizde yaşayacaktır.” diyerek teessürlerini bildirmişlerdir.²

Biz de bu vesile ile Atatürk’ü, onun silah arkadaşlarını ve aziz şehitlerimizi rahmet ve minnetle yad ediyoruz.

Sonraki Yıllar...

Atatürk’ün yıllarca yanında bulunmuş dost ve arkadaşlarının hatıralarına bakıldığında, onun sadece teşkilatçı bir devlet adamı olmayıp, Türk toplumunu ilimde, teknikte ve fende ileri bir anlayış ve eğitimle şekillendirme gayreti içerisinde bulunan inkılâpçı bir lider olduğu görülür. Fakat esefle belirtelim ki, Atatürk’ün bu millete kazandırdığı ilke ve inkılâpların zaman zaman bazı kişilerce farklı mecralara çekilmek suretiyle istismar edilmeye çalışıldığı dönemler olmuştur. Nitekim eski Kara Harp Okulu Komutanlarından Tümgeneral İrfan Yay’ın; okulun yeni öğretim yılına başlaması mü-

² *The Best Dergisi*, Sayı: 1, Kasım 1996, s. 18.

nasebetiyle yaptığı konuşmanın ardından, ertesi gün 29 Eylül 1981 tarihli gazetelerde şöyle ilginç bir tespit yer almıştır:

“Bazı çevrelerce Atatürk ilkeleri kötü maksatlarla yorumlanmış ve yozlaştırılmak istenmiştir. Nitekim İnkılâpçılık ilkesi ihtilalcilik, Halkçılık ilkesi sosyalizm, Milliyetçilik ilkesi faşizm, Laiklik ilkesi de dinsizlik manasına alınmıştır.

“Atatürk, fanatik görüşü reddeder. Bugün istismar edilen bölücülük konusuna da 1929 yılında dikkati çekmiştir. Milliyetçilik ulusal bir bağlıdır. Atatürk milliyetçiliği, komünizme karşı bir kalkandır.”³

Nereden Nereye...

1923'ten 1938 sonuna kadar geçen 15 senelik zamana “Atatürk Devri” demek yerinde olur. Aslında bu devre 15 sene değildir. Hazırlık ve hastalık süresini hesaba katarsak Atatürk'ün icraatı, ancak 10 seneye sığar. Az zamanda büyük işlerin yapıldığı bu dönem, Cumhuriyetin kuruluş, tutunuş ve inkılâpların yapılaş devresidir.

Türkiye Birinci Dünya Savaşına girerken 29 milyonluk bir nüfusa sahipti. Cumhuriyetin ilânı sırasında bu nüfus 11 milyona düşmüştür. Anadolu'nun en mamur bölgesi olan Batı Anadolu; üç sene süren İstiklâl Harbi sırasında harap olmuş, İzmir Yunanlılar tarafından yakılmıştı. Doğu Anadolu'da köyler boşaltılmış ve zelzeleden yıkılmış taş yığınlarını andıran bir görünüme bürünmüştü.

Köy ve kasabalarda, hatta şehirlerde gıdasızlıktan halk vereme tutulmuş, batakliklar kurutulmadığından sıtma yaygın bir hastalık halini almıştı. Doğu illeri eşkiyanın eline düşmüş, millet perişan bir vaziyette kaderine terk edilmişti. Hiç kimse yarından emin değildi. Halk tam bir çöküş devrini yaşıyordu. Dilimize yerleşmiş olan “Yarına Allah Kerim” deyimi, bu yılların yeis ve ümitsizlik günlerinden kalmıştı.

Memlekette sanayi diye bir şey yoktu. Halkın zaruri ihtiyaçları yabancı ülkelerden, ecnebi tüccarlar vasıtasıyla sağlanırdı. Petrol, teneke içerisnde Baturn'la Romanya'dan; mevlevi külahı şeklindeki kelle şekerleri Rusya'dan ithal edilirdi. Çimento, kiremit, tuğla Akdeniz ülkelerinden gelirdi. Marsilya kiremiti, Portland çimentosu en kaliteli ithal mamuller arasındaydı. Haliç tersanesi ile havuzlarını İngilizlerin ünlü Armstrong şirketi işletirdi.

Bir harp halinde bütün zaruri ihtiyaç maddeleri bir anda yok olurdu. Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul halkı mısır koçanı dahil, çeşitli gıda maddelerinden yapılan kerpiç gibi ekmeği vesika ile almış, mahallelerde kaynayan müşterek kazandan karnını doyurmuş, bir teneke gazyağı ile bir okka şeker 5 Reşat altına satılmıştı.⁴

Türk Milleti İstiklâl Harbini, başta din adamları olmak üzere; el ele, omuz omuza vererek başardı. Atatürk'ün önderliğinde şahlanan milli irade, düşmanları yenerek kesin zafere ulaştı. Atatürk milleti ile, millet de Atatürk ile muharebe meydanlarında kaynaşarak bütünleşti. Birbirlerine güvenleri tamdı. Şerefi, namusu, tarih ve varlığı için bunca insanüstü fedakarlıklara katlanmış bu büyük millete, hakimiyetten başka ne verilebilirdi? İşte Atatürk'ün dehası buradadır. O, milletin kazandığını millete verdi. “Hakimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir.” diyerek, bunu tarihe tescil etti.

³ Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1997, s. 124.

⁴ A. Altınar, a. g. e., s. 765.

2. bölüm

KİŞİLİĞİ

Liderlik ve Atatürk*

Ülkelerin ve toplumların tarihinde iz bırakan olağanüstü dönemler ve dahi insanlar vardır. Tarihimizdeki olağanüstü dönemlerin sonuncusu Cumhuriyetimiz ve çağa damgasını vuran dahi ve önder insanımız da Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Onun milli ve evrensel yönünü anlatmaya bu makalenin sınırları yetmez. Biz bu makalede Atatürk'ün sadece liderlik vasıflarını sosyal psikolojinin lider ve liderlik kuramı çerçevesinde bir toplum bilimci yaklaşımıyla ele alacağız. Bunu yaparken de yöntem olarak önce liderlik kuramının tanımını ve kavramsal çerçevesini özet olarak açıklayıp bu ilkelerin perspektifiyle Atatürk'ün liderliğini açıklamaya çalışacağız.

Lider ve Liderliğin Tanımı

Sosyoloji bilimi toplumu birey açısından analiz ederken roller ve rol farklılaşmaları üzerinde durur. Sosyolojinin bir alt disiplini sayılan ve psikolojiyle ortak alanlarından biri olan sosyal psikoloji çerçevesinde bir ünite olarak ele alınan lider ve liderlik kavramları da toplumdaki rol farklılaşması olarak kavramsallaştırılmıştır.

Lider, üyesi bulunduğu grubu, topluluğu ve ulusu peşinden sürükleyen, yönlendiren, örnek olan, hatta komuta eden yani yöneten kişidir. Lider bireysel çıkar peşinde değil ulusal çıkarlar peşindedir. Kendini kollamak niyetinde değil tüm

Ülkelerin ve toplumların tarihinde iz bırakan olağanüstü dönemler ve dahi insanlar vardır. Tarihimizdeki olağanüstü dönemlerin sonuncusu Cumhuriyetimiz ve çağa damgasını vuran dahi ve önder insanımız da Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Askeri alandaki yöneticiliği ve stratejik alandaki dehası ile o, geçmiş zamanın seçkin büyük askeri dehalari arasında yer alır. Bunu anlamak için onun askerlik sanatının en güzel örneklerini teşkil eden Çanakkale ve Anadolu savaşlarının efsaneleşmiş sahnelerinde görmek gerekir.

* Alaaddin YANARDAÇ, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 143 (Kasım 2002), s. 6-11.

yurttaşlarına daha iyi bir yaşam hazırlamak peşindedir.¹

Lider, bireylerin davranış ve inançlarında en fazla sosyal etki yaratan kişi olarak tanımlanmaktadır. O halde lider, gücü en fazla kullanabilen bireydir. Lider bulunduğu grubun üyelerini harekete geçirebilen, emirler verebilen ve bu emirlere uyulmasını sağlayabilen kişidir.

Liderlik bir liderin grup üyelerini etkileyerek belli amaçlara ulaşmaya çalışması sürecidir. Liderlik ikna etmeyi içerir. Bu işlemin gerçekleşmesi için de iletişimin iyi olması, ihtiyaçların dikkatle gözlemlenmesi, gücün yerinde kullanılması, grubun motivasyonu, desteklenmesi, güvenin sağlanması ve grupta var olan coşkunun ayakta tutulması gerekmektedir.²

Liderlik, grubun üyeleri arasındaki hem mevki hem de davranışsal farklılıkları kapsar. Bir lider, grubuna rehberlik eder ve grubun davranışını kolaylaştırır. Onun takipçileri ise liderin tekliflerini ve fikirlerini çoğu zaman kabul eder ve grubun hedefe ulaşmasında onun yol göstermesini bekler. Liderlerin nasıl yol gösterdiğini, belli bir ortamda kimin lider olabileceğini etkileyen faktörlerin neler olduğunu, liderliğin sosyal sonuçlarının neler olabileceğini anlamak çabası sosyal psikolojide birbirinden farklılaşan değişik teori ve yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Kısaca liderlik, ister demokrat lider, ister otoriter lider olsun bütün sosyal gruplarda, kurumlarda, topluluk ve toplumalarda temel bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.³

Liderliğin Kavramlaştırılması

Liderlik konusu aslında insanları çok eskiden beri ilgilendirmiş ve düşünürler, sosyal filozoflar, araştırmacılar bu konuda pek çok görüş ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri burada etraflıca inceleme olanağımız yoktur. Ancak liderliğin kavramlaştırılmasında belli başlı yaklaşımlar olarak şunları görüyoruz:

1. Kişisel özellikleri ve büyük adamlar teorisi ya da en mükemmel insan yaklaşımı
2. Ortamsal liderlik yaklaşımı
3. Etkin liderlik modeli
4. Etkileşim liderlik modeli.

Kişisel özellikleri ve büyük adamlar teorisi ya da en mükemmel insan yaklaşımı 1950'lere kadar oldukça popüler olan kişilik özellikleri yaklaşımı liderlerin diğer insanlardan farklı belli bir takım vasıflara sahip olduğu fikrini ileri sürmekteydi. Bu görüşe göre gelmiş geçmiş liderlerin ortak vasıfları onların lider pozisyona çıkmasını sağlamıştır. Bu vasıflar sayesinde halkları üzerindeki etki gücüne sahip olmuşlardır. Bu yaklaşıma göre kimileri lider olmak için doğarken kimileri izlemek için dünyaya gelirler.

1 Sibel. A. Arkonç, *Sosyal Psikoloji*, Alfa Yay, 2.Baskı, İstanbul 2001, s. 290.

2 Nuray Sakallı, *Sosyal Etkiler*, İmge Kitapevi, Ankara 2001, s.89.

3 S. A. Arkonç, a.g.e., s. 290.

Bazı insanlar lider olmak için gerekli olan tüm kişisel özelliklere sahiptirler. Yani doğal liderdirler.

Kişilik yaklaşımına göre bir bireyin liderlik konumuna gelebilmesinde üç ana unsur vardır. Bunlar;

- a) Fiziksel özellikler: Boy, görünüş.
- b) Kişisel özellikler: Kendine güven, güce ihtiyaç duyma, duygusal denge, yüksek enerji düzeyi, ısrarcı olma, olanakları iyi değerlendirebilme, esneklik ve cesur olabilme.
- c) Yetenek: Zeka, düzgün konuşma, yaratıcılık ve sosyal açıdan diğer insanların ihtiyaçlarını kolaylıkla fark edebilme.

Yapılan araştırmalarda liderlerde bu tür özelliklerin bulunduğu gözlenmiştir. Kişilik özellikleri, insanların lideri nasıl algıladıklarında da önemli rol oynar. İnsanlar lider konumundakileri zeki, becerikli, diğerleriyle iyi ilişkiler kurabilen kişiler olarak algırlar. Bir çalışmada deneklerden bildikleri liderleri tanımlamaları istenmiş ve deneklerin en çok dört unsur üzerinde durduğu gözlenmiştir: 1. Karizma, 2. İlham kaynağı olma, 3. Zihni uyarıcı rolünü oynama, 4. Diğerlerinin kişisel ihtiyaçlarıyla ilgilenme.

Karizma kategorisi içinde saygı ve güven kazanma, güçlü bir kimliğe sahip olma ve bunu, onu izleyenlerde de yaratabilme vardır.

İlham kaynağı unsuru, bir liderin optimistik görüşleri artırması, duygusal bir iletişim izlemesi ve coşku yaratabilmesi gibi özellikleri içerir.

Zihni uyarıcı rolünü oynama ise; var olan değerlerin gözden geçirilmesini sağlama, problemlere yeni açılardan bakılmasına ve çözüm bulunmasına yardım etme gibi konuları içerir.⁴

Ortamsal Liderlik Yaklaşımı

Liderlik konusunda bir diğer yaklaşım ise belli bir çerçevede en etkili lider, o çerçevede içerisinde grubunu hedefe ulaştırmak üzere en iyi donatılmış kişidir. Bu yaklaşıma göre, grubun başarısında liderin önemli yeri vardır. Ama liderlik kişinin kendi değişmez özellikleri değildir. Batı politik tarihinde bunun bilinen en iyi örneği İngiltere Başbakanı W. Churchill'dir. İkinci Dünya Savaşı sırasında başbakanlığa seçilen ve halkı tarafından çok sevilen Churchill, tartışmacılığı ve fikirlerinde inatla ısrar etmesiyle bilinirdi. Bu özellikler muhtemelen savaş zamanında liderde tam da görülmek istenen özelliklerdi. Ama savaş bitip İngiltere yeni dünya düzenine kendini hazırlarken halk, bu özelliklerin yeni düzende ihtiyacı duyulan lider özellikleri olmadığını düşündü ve hemen ilk seçimlerde bir başkasını büyük bir oy farkıyla başbakan seçti.⁵

Etkin Liderlik Modeli

Liderlik kuramında bir diğer görüş Etkin Liderlik modelidir. Etkin Liderlik modelinde liderin etkinliğinde rol oynayan üç öge ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

- a) Lider-üye ilişkileri,
- b) İşin yapısı,
- c) Lider mevkiinin gücüdür.

4 N. Sakallı, a.g.e., s. 4.

5 S. A. Arkonç, a.g.e., s. 291.

Lider-üye ilişkileri uyumlu, işin yapısı belirgin yani neyin nasıl yapılacağı açıkça belli ise ve liderin elinde yeterli derecede güç ve yaptırım varsa ve lider üyeler tarafından lider olarak kabul ediliyorsa liderlik için çok uygun bir ortam var demektir. Bu üç öğeden bir veya birkaçı ya da hepsinin olumsuz olduğu durumlar etkin liderlik bakımından en zor durumlardır.

Etkileşim Liderlik Modeli

Sosyologlarca daha çok kabul gören bir diğer kuram ise “Etkileşim Liderlik” modelidir. Grubun gereksinmelerini en iyi bir şekilde karşılayabilen kimselerin lider olduğu görüşü etkileşim liderlik modelidir. Burada etkileşimi söz konusu olan öğeler, bir taraftan grubun gereksinmeleri diğer taraftan da bireylerin kişisel özellikleridir.

Grup Gereksinmeleri Kişilik Özellikleri

Etkileşim modeli günümüzde yaygın olarak kabul edilmektedir. Hem grubu hem bireyi göz önüne alması bakımından bu modelde sosyal psikolojik bir ele alış söz konusudur.⁶

İşte bütün bu kuram ve kavramlar çerçevesinde Atatürk'ün liderlik tarzını ele aldığımızda ondaki milli ve evrensel vasıfları, objektif, bilimsel bulgular bağlamında daha iyi kavramış olacağız. Bir bakıma Ulu Önderde bütün liderlik vasıflarının bir arada belirginleşerek öne çıktığını görürüz. Belki de Atatürk'ün çağı aşan karizmasının temelinde bu çok yönlü lider profili ve dost-düşman herkesin mutabık kaldığı o üstün seçiyi ve dehası vardır. Ünlü Alman filozofu Kant'a göre; dahi, kaidelerin üstüne çıkarak

6 Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Basım Yayın, İstanbul 1988, s. 229.

orijinal ve misal olarak eser bırakandır. Atatürk Kant'ın tarif ettiği anlamda büyük insandır, dahidir.⁷

Atatürk'ün Liderliği

Çağdaş sosyoloji, toplumu, insanların bir yandan doğa bir yandan kendi aralarında sürdürdükleri ilişkiler bütünü olarak tanımlar. Toplumsal yapı ise bu ilişkilere dayanılarak gerçekleştirilen bir düzendir. Bu düzenin kurucu öğeleri; nüfus, çevre ve yerleşim, ekonomi ve siyaset, hukuk, eğitim, aile, dil ve dindir. Herhangi bir sosyoloji kitabını açtığımızda bu konuların teker teker incelendiğini görürüz. İşte Atatürk bütün bu toplumsal gerçekliklere değer vererek sadece Cumhuriyeti kurmakla kalmamış, Türk toplumunun yapılanmasında ve kurumlaşmasında öncülük yapmıştır.⁸

Atatürk, dünya tarihinde gelmiş geçmiş en büyük liderlerden birisidir. Çözölmeye yüz tutmuş bir ulusu, ulusal birlik halinde; yani çağdaş devlet yapısına ulaştırmak için verdiği mücadelelerle geçirdiği 57 yıllık ömründe hiçbir bireysel mülk ya da çıkar peşinde koşmamış tek mülkü ya da birikimi kütüphanesindeki kitaplar ile araştırmalar ve raporlar olmuştur.⁹ Ölümünden bir yıl önce 11 Mart 1937'de yabancı bir devlet temsilcisiyle görüşürken sözlerinin arasında şunları söylüyor:

"Vaktiyle kitaplar karıştırdım. Hayat hakkında filozofların ne dediklerini anlamak istedim. Bir kısmı her şeyi kara görüyorlardı. 'Madem ki hiçiz ve sifıra varacağız dünyadaki muvakkat ömür esnasında neşe ve saadete yer bulunmaz' diyorlardı. Başka kitaplar okudum, bunları daha akıllı adamlar yazmışlardı. Diyorlardı ki, 'mademki sonu nasıl olsa sıfırdır bari yaşadığımız müddetçe şen ve şatır olalım.' Ben kendi karakterim itibariyle ikinci hayat telakkisini tercih ediyorum fakat şu kayıtlar içinde: Bütün insanlığın varlığını kendi şahsında gören adamlar bedbahttırlar. Besbelli ki o adam fert sıfatıyla mahvolacaktır. Herhangi bir şahsın yaşadıkça memnun ve mesut olabilmesi için lazım gelen şey, kendisi için değil kendisinden sonrası için çalışmaktır. Makul bir adam ancak bu suretle hareket edebilir. Saadeti için çalışmakta bulunabilir."¹⁰

Bunlar, Atatürk'ün yaşamı içerisinde öne çıkan özellikleridir. O hayatın tüm zorluklarına maruz kalmış ancak ilkelerinden taviz vermemiştir. Ömrü sıkıntılar, savaşlar, sürgünler, ihanetler içerisinde geçmesine rağmen fazilet ve erdemini muhafaza edebilmiştir. Atatürk döneminde dünya şampiyonu olan Kurtdereli Mehmet Pehlivan için hazineye şöyle bir mektup yazar: "Cihan pehlivanı Kurtdereli Mehmet'e 1000 lira ikramiye ödeyiniz. Not: Bu para Kasım ayı maaşımdan kesilecektir."¹¹

Atatürk zaman olmuş en yakınlarıyla ters düşmüş, zaman olmuş beş parasız ve çaresiz ortada kalmış. Örneğin, ulusal bağımsızlık savaşını sürdürebilmek için Sivas'tan Ankara'ya gelirken oradaki Amerikan Koleji Müdüresinden, benzin ve bir çift otomobil lastiği, Osmanlı Bankası Şube Müdüründen de 1000 Lira borç almaya mecbur olmuş. Parasız kalmaktan daha beterini yaşamış. Çok güvendiği birkaç kişi dışında "Adamsız" kalmış. O kadar ki, kiminin cahil, kiminin korkak, kiminin ahlaksız, kiminin hırsız olduğunu bilmesine rağmen herkesin işe yarayan bir tarafını bulmuş. Hem onlardan yararlanmış, korumuş ama huyardan vazgeçmeyenlerin cezalarını da tereddüt etmeden vermiş.¹²

7 Hamza Eroğlu, *Atatürk'ün Üstün Kişiliği*, Işın Yayıncılık, Ankara 1983, s. 37.

8 Birsan Gökçe, *Atatürk'ü Anma Kitabı*, Ankara 1997, s. 60.

9 Musa Hikmet Yavuziyiğit, "Atatürk ve Liderlik", *Atatürk'ü Anma Kitabı*, Ankara 1997, s. 43.

10 Afet İnan-E. Ziya Karal, *Atatürk Hakkında Konferanslar*, DTCE Yayınları, Ankara 1946, s. 23.

11 Cenk Koray, *Atatürk'e Mektup*, Anayasa Mah. Yay., Ankara 1996.

12 Oktay Ekşi, "57 Yıl Sonra Atatürk", *Hürriyet Gazetesi*, 10 Kasım 1995.

Atatürk için İnönü şunları yazmıştır:

“Atatürk’ü bir halk toplantısı içinde görmek, hakiki bir zevk, müstesna bir fırsattır. Yarım saat içinde halkın bütün durgunlukları gider, taze ve canlı hayatın neşesi her çehrede uyanır, asıl mühim olanı, toplantıda bulunanlarda birbirlerine karşı sevgi, geniş yürek ve bağlılık hasıl olmasıdır. Cemiyet fertleri birbirine ve hepsi Atatürk’e sarılarak bir kütle hasıl olmuştur. Bu vaziyetlerde halkın heyecanı aşırı dereceyi bulur, halkın serbestliği de, en rahat ve külfetsiz bir haldedir. Herkes en güzel nutukları söyler, musiki istidatları en iyi marifetlerini tanıtırlar. Toplantıya hakim olan zihniyet şudur: Yüksek insan cemiyeti olmak. Medeniyet ve ilim yolunda ilerlemek. Atatürk Türk cemiyetine itimadı nefsi (özgüven) ve yüksek insan cemiyeti aşkını, asıl umumi halk toplantılarında telkin etmeye çalışırdı. Atatürk’ün toplantılarından çıkarken herkes, bedbin şeylerden, hayatın dertlerinden ve sıkıntılarından yıkanmış gibidir. Herkes büyük önderin yüksekliğini bir daha tasdik etmiştir. Onunla beraber yaşamının bu memleket için selamet ve ilerleme olduğunu yüreğinde bir daha anlamıştır.”

İnönü, 23 Ağustos 1923 tarihinde Büyük Millet Meclisinde Lozan Muahedesini izah ederken de şöyle der: “Fevkalade karışık, dolaşık, bulutlarla mestur (kapalı) bir muhit içerisinde yol gösterecek bir isabet-i nazar (vizyon) lazımdır. Bu isabet-i nazarı gerek muharebe hayatında ve gerek sulh hayatında bize gösteren Mustafa Kemal Paşa olmuştur.

Anlatılan bu biyografilerin analizinde Atatürk’ün mümeyyiz liderlik vasfı, onun en yakınları tarafından önemle vurgulanmaktadır. Bu durum; “çevresindeki grubu, toplumu yönlendirip yol gösteren, sürükleyici, örnek ve onları yöneten kişi liderdir” tespiti uygun düşmektedir. Onun kişiliğinde bir liderde bulunması gereken en önemli özellikleri görmek mümkündür. Birleştirici ve toplayıcı bir lider olarak Milli Mücadelayı başarıyla yönetmiş, yetki kullanma ve inisiyatif almada güçlükleri bertaraf ederek sivil ve askeri idareyi kendisine bağlayabilmiştir. Bu yönleriyle milli bir kahraman olarak Türk milletini en iyi temsil emiştir. Atatürk’ün üstün vasıfları fikirlerde ne kadar ayrılık olursa olsun Milli Mücadelenin karanlık günlerinde bütün Meclis üyelerinin kendi etrafında toplanmasını ve hür bir meclisin tek bir adama, tarihte misali görülmemiş salahiyyetler vermesini sağlamıştır.¹³

Aramızdan ayrıldığı 1938 yılı millî yas ilan edilirken Hasan Ali Yücel şunları yazmıştır: “Tarih, içten ve dıştan binlerce düşmanın ihanetine uğramış ve parça parça olmuş bir milleti yerden kaldırıp göklere yükselten bu yüce insanı yalnız ve yalnız mükemmellekle vasıflandırabilir. İsmi, manayı en güzel ifade ediyor: Kemal Atatürk.”¹⁴

Onun dehasını anlatan bir başka belgede şöyle ifade edilir: Türk orduları 1922’de Yunan ordularını Akdeniz’e dökünce İngiltere Parlamentosu bir toplantı yapmış, Lordlar Kamarası ile Avam Kamarasında heyecanlı bir sahne yaşanmıştır. Celse açılınca İşçi Partisi Lideri McDonald kürsüye gelerek:

- Nerede Başvekil Loyd Corc? Bize ne söz verdi, netice ne oldu? Hazineden büyük paralar alıp bizi boş yere masraflara soktu. Hani Boğazlar bizim olacak, Anadolu taksim olunacaktı? Heyhat hiçbirisi olmadı. Bunun hesabını bize versin, dediği zaman, kürsüye gelen Loyd Corc:

¹³ Samet Ağaoğlu, *Kuvai Milliye Ruhu*, İstanbul 1964.

¹⁴ Hasan Ali Yücel, *Bellekten*, Milli Yas Sayısı, No:33, Ankara 1938.

-Arkadaşlar! Asırlar pek nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakın ki, o büyük dahiyi asrımızda Türk milleti yetiştirdi. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelir? der ve kürsüden iner. Daha sonra da Başvekaletten istifa eder.¹⁵

Prof. Dr. Fuat Köprülü'ye göre "Türk'ün devlet kuruculuk seciyesinin en büyük mümessili Atatürk'tür."¹⁶

Liderin belirgin vasıflarından birisi de teşkilatçılık ve iletişim yeteneğidir. Bu bağlamda Atatürk büyük bir organizatördür. O haberleşmeye özel bir önem veriyordu. Abide eseri Nutuk'ta bunun tarihi belgeleri mevcuttur. Sivas Kongresini ziyaret eden bir Amerikalı gazeteci "Ömrümde daha etkili bir haberleşme şebekesi görmedim. Yarım saat zarfında Erzurum, Erzincan, Musul, Diyarbakır, Trabzon, Ankara, Malatya, Harput, Konya, Bursa haberleşme halinde idi." D. A. Rustow'a göre bu ilk yıllarda Mustafa Kemal'in liderliği, haber almak ve dağıtmak, bütün yurt çapında bir şebeke kurmuş olan ortaklarıyla konuşmak, çeşitli bölge, sosyal grup ve kişilerin hareketlerini ahenkleştirip koordine etmek şeklinde tezahür etti. Mustafa Kemal bir bütünleşme yaratmak, bitiş-tirmek, haberleşmek suretiyle bu zaman kesiminde üstün bir liderlik başarmıştır.¹⁷

Askeri alandaki yöneticiliği ve stratejik alandaki dehası ile o, geçmiş zamanın seçkin büyük askeri dehaları arasında yer alır. Bunu anlamak için onun askerlik sanatının en güzel örneklerini teşkil eden Çanakkale ve Anadolu savaşlarının efsaneleşmiş sahnelerinde görmek gerekir. Daha sonra o, muzaffer bir stratejist ve devlet adamı olarak 15 yıldan daha kısa bir zamanda sosyal, ekonomik, politik ve fikri alanlarda yaptığı devrimlerle ulusunu maddi ve manevi sahada yüzyıllar boyu ileri götürmüştür. O, evvela askerlik mesleğinde iyi ve muntazam bir tahsil ile yetişmiş, olgun, tecrübeli ve çok üstün zekalı bir kumandandır. Kendisine göre hayat felsefesi mücadeledir ve bu mücadelede de muvaffak olmaktadır. "Bu da manen ve maddeten kuvvet ve kudrete istinat eder bir keyfiyettir."¹⁸

Onun döneminde Avrupa'nın iki yüzyıla sığdırdığı birçok inkılap on yılda baş döndürücü bir süratle gerçekleştirilmiştir. Çağımızda dünyada hiçbir liderin düşünceleri, görüşleri ve ilkeleri Atatürk'ün görüş ve ilkeleri kadar uzun ömürlü olmamıştır. Bu sebeple 20. asır, devirleri kapanan ideoloji ve liderler müzesi gibidir.¹⁹

Atatürk öyle bir liderdi ki, ülkenin geleceğini önceden öngörebiliyor (vizyon) ve birçok konuda çağdaş bir devlet yapısı için geçmiş uygulamaları bir gecede terk ederek ertesi sabaha yepyeni bir anlayış ve uygulama ile gidilmesini sağlayabiliyor ve bunu yaparken de tüm toplumun desteğini kolayca arkasına alabiliyordu. Onun söylemlerinde ulusal bilinç ve ulus olma ortak hareket noktasının oluşturulmasının yanı sıra, topluma çok önemli veciz sözlerle yol gösterici, hedef gösterici nitelikte dile getirdiği görüşleri şifre özelliği taşımaktaydı.²⁰

Atatürk'ün dehası sayılan komutanlık vasfı yanında; derin bir tarih bilgisi, yüksek bir siyaset gücü ve Türk Milletinin bütün vasıflarını çok iyi analiz edebilen bir sosyolog ve psikolog yeteneği vardır.²¹

15 Enver Behnan Şapolyo, *K. Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Ankara 1958, s.508.

16 Orhan Türkdoğan, "Atatürk'te Milli Devlet...", *Türk Dünyası Araş.*, İstanbul 1981, s. 110.

17 H. Eroğlu, a.g.e., s.33.

18 A. İnan- E.Z. Karal, a.g.e., s.23.

19 Halil Cin, *Yeni Dünya Düzeninde Atatürk ve İnkıpların Yeri*, S.Ü. Yay., Konya 1993, s. 2.

20 M. H. Yavuziğit, a.g.e., s. 44.

21 Oğuz Kalelioğlu, *Atatürk ve Atatürk İlkeleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 2001, s. 117.

Ünlü Fransız Sosyologu E. Durkheim'dan esinlenerek "bunalımlı dönemlerin büyük adamı, toplumun bilinçli davranışının rolüyle ortaya çıkar" diyen Max Weber'den etkilenen A. Rustow; Atatürk'ün şef ve lider olarak oynadığı rolü toplumun içgüdüsel davranışlarında bulmaktadır. Ona göre Atatürk Weber'in tarif ettiği bunalımlı dönemlerin lideridir, karizmatik liderdir. Max Weber'e göre topluma yön veren, düzen veren üç tip otorite vardır: Birincisi meşru otorite, seçim mekanizmasının işleyişiyle sağlanır. İkinci tip otorite, irs (soy) ve intikal kanunlarıyla sağlanır, hükümdarlıkla yönetilen toplumlarda olduğu gibi. Üçüncü tip otorite ise, karizmatik otoritedir. Weber; karizmatik otoriteyi bir kişinin kutsallığına ya da kahramanlık gücüne veya örnek alınacak niteliklerine bağlı olarak ortaya çıkan otorite tipi olarak tanımlamaktadır. Weber'e göre karizmatik lider, taraftarlarının gözünde ortalama insanların üstünde yer alan, onların yararına harikalar göstermeye muktedir kişidir. Karizmatik liderlikte asıl önemli olan, önderin deha nitelikleri bulunduğu dair geniş halk tabakalarında sağlam bir inanış uyandırmasıdır. Karizmatik liderlik bir çeşit bunalımlı dönemlerin liderliğidir.²²

Atatürk hakkında yazılan binlerce şiirden birisi olan şu dörtlükler ona atfedilen karizmayı en güzel bir şekilde anlatır:

*Doğudan geldiğine bakılmamalıymış
Nerede bunalırsa vatan, oradaymış O!
Çanakkale'den sağ dönenler anlatıyor
Ateş onu yakmaz, gülle devirmez
Öyle bir imanmış, öyle bir güven
Sanki tek başına bir orduymuş O!*²³

Harp stratejisi üzerine önemli eserler yazmış olan Clausewitz, dünyada fertler ve milletler için, üstün başarının en kudretli kaynağını sarsılmayan irade görmektedir. Üstün iradesiyle bütün hayatı boyunca çok nazik durumlarda güçlükleri hatta çaresizlikleri yenerek milletini selamete ulaştıran Atatürk, bu yargının gerçekliğini ispat eden nadir komutan ve liderlerin başında gelmektedir.²⁴ Tarık Zafer Tunaya'ya göre "Toplumu ve kendisini eyleme geçiren koşulları ustalıklı hesaplayan, toplumun dinamiklerini başarıyla yönlendiren lider Atatürk, ortak bilincin özlemlerini sosyal ve siyasal alanlarda anlamlandırabilmiştir. Atatürk geçmişle gelecek arasında değiştirilmesi gerekenle değişik düzen arasındaki geçişi başarıyla temsil edebilmiştir. Ona 'büyük' sıfatını vermemiz bu tarihsel davranışın anlatımıdır."²⁵

Atatürk mensubu olduğu Türk Milletini çöküntüden kurtarmış ve Avrupa'nın "Hasta adamı" olarak bilinen Osmanlı İmparatorluğunun yerine zinde bir devlet yani Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur. O, daha sonra gerçekleştirdiği devrimlerle Türk toplumuna yeni bir şekil ve ruh vermiştir. 2000 yılına kadar hakkında 15.000 kadar eser yayınlanan Atatürk²⁶, ölümü üzerinden 64 yıl geçtiği halde ne yazık ki vatanında gerçek hüviyetiyle, (hakıyla) tanınmamakta, başardığı evrensel işler umumiyetle yanlış değerlendirilmektedir.²⁷ Atamızın başarıyla gerçekleştirdiği inkılaplarını biz sosyologlar bilimsel yöntemlerle yapacağımız araştırmalar sonucunda, günümüz toplumsal sorunlarımıza bir çözüm olarak sunacak ve Atatürk'ün büyük mirasını yeni nesillere aktarmaya devam edeceğiz...

22 H. Eroğlu, a.g.e., s. 4.

23 Coşkun Ertepinar, *Destan Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981, s. 31.

24 H. Eroğlu, a.g.e., s.36.

25 Tarık Zafer Tunaya, *Atatürk ve Atatürkçülük*, Turhan Kitapevi, Ankara 1981, s. 2.

26 O. Kalelioğlu, a.g.e., s. 9.

27 Ercüment Kuran, *Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981, s. 56.

Liderlik Kavramı ve Atatürk*

İnsan topluluklarının kalabalık ve güruh olmaktan çıkarak, cemaat, cemiyet ve nihayet modern millet haline gelişlerinde içlerindeki teşkilatlanmanın çok büyük önemi vardır. İnsan vücudunda beyinden başlayarak, parmakların ucuna kadar devam eden sinir sistemi neyse, toplumlar için de teşkilatların fonksiyonu aynıdır. Teşkilatın en başında bulunan birinci derecedeki yöneticinin önemi ise elbette tartışılmaz. Zira her çeşit, duyurunun, emrin veya herhangi bir hareketin başlangıç noktası orasıdır. Birinci derecede yönetici ile lider arasında sanırız bariz bir fark vardır. Baş yönetici veya birinci yönetici teşkilatta birinci noktada bulunması gereken kişidir. Yani sistem gereği o noktada bulunması gereken insandır. Hangi şartlar olursa olsun, sistemin mutlaka birinci kişisi olacaktır. Dolayısıyla başkandan veya bu birinci kişiden olağanüstü işlerde ve problemlerde olağanüstü değil normal başarı beklenir. Oysa lider kavramı değişiktir. Lider deyince bir olağanüstülük söz konusudur.

Liderlik imajını toplum ve kültür ortaya çıkarır. Bu imajın biyolojik boyutunda, liderin enerji ve dayanıklılık; özellikleri, psikolojik boyutunda kişilik unsurları; felsefe boyutunda değer sistemleri; teknik boyutunda ise bilgi ve yetenek bulunur.

Tarihteki bütün liderler olağanüstü şartlar içinde çıkmıştır. Bizden, Fatih, Yavuz; dışardan Sezar,

Tarihteki bütün liderler olağanüstü şartlar içinde çıkmıştır. Bizden, Fatih, Yavuz; dışardan Sezar, Napolyon hep şartların da ortaya attığı yüksek dereceli kabiliyetlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk de yaşadığı olağanüstü şartlarla, kendi şahsiyet unsurlarının birleşmesiyle ortaya çıkmış bir liderdir.

* Yard.Doç.Dr. Refik TURAN, Diyanet Gazetesi, Sayı: 357 (Kasım 1988), s. 17.

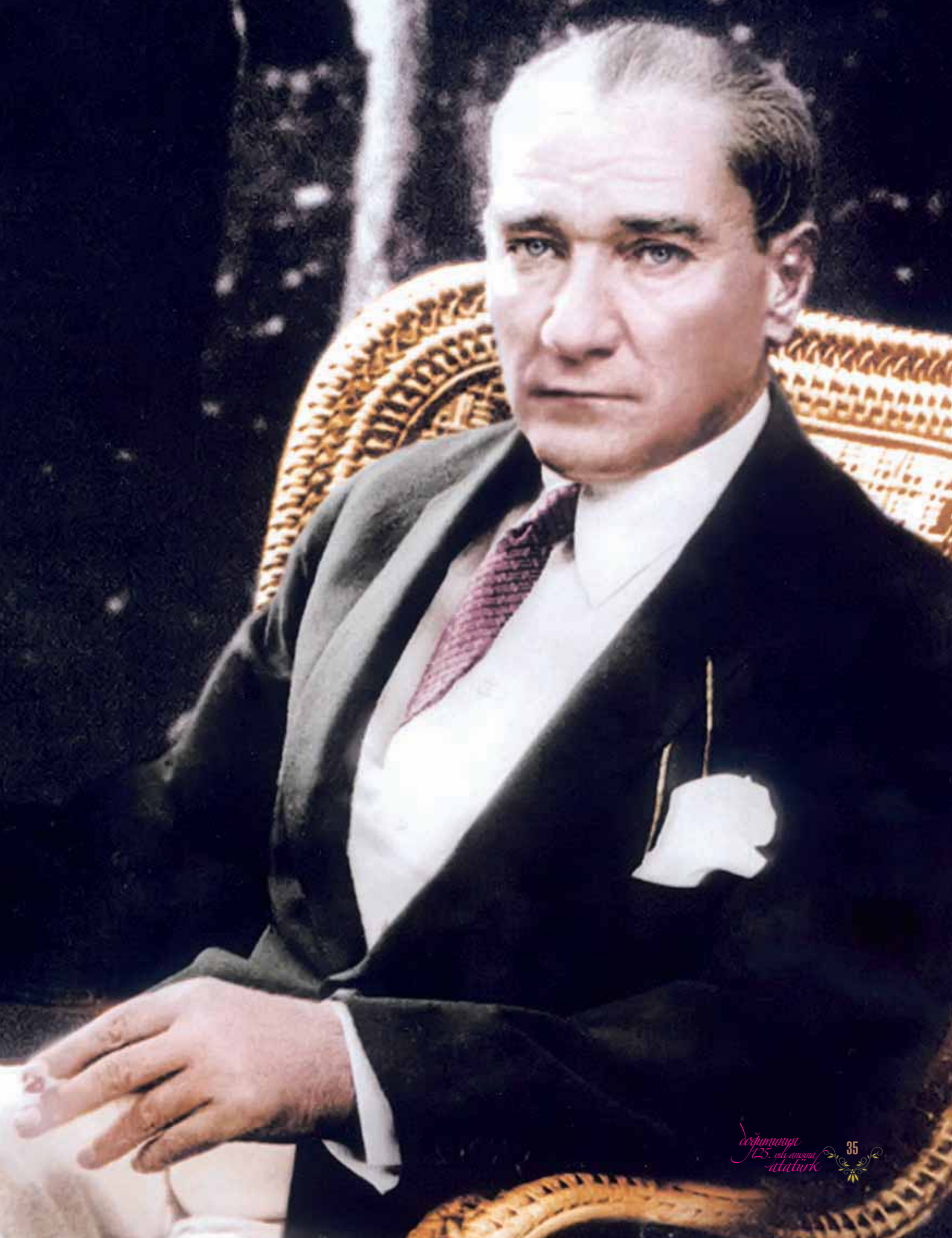

Napolyon hep şartların da ortaya attığı yüksek dereceli kabiliyetlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk de yaşadığı olağanüstü şartlarla, kendi şahsiyet unsurlarının birleşmesiyle ortaya çıkmış bir liderdir.

1915'de Çanakkale'de dünyanın en büyük iki devletin ortak donanması karşısında kalan ordunun şartlarında hiç de normallik yoktur. Bu tam anlamıyla olağanüstü bir durumdur. Üstelik bu ordu çok değil 3 sene önce (1912) Balkan Harbinde daha devlet olamamış bir takım çete hüviyetindeki güçlere yenilmiştir. Fakat bu defa öyle olmayacak, dünyanın en büyük donanması feci bir mağlubiyetle geri dönecektir.

İşte Türk ordusundaki bu fevkaladelik gerçekten dikkate şayandır. 3 sene önce küçük kuvvetlere yenilen ordu, 3 yıl sonra dünyanın en büyük gücü karşısında muzafferdir. Ne değişmiştir, bunun sebebi nedir? Kanaatimizce bu soruya verilecek cevap kısadır. "Türk ordusundaki sevk ve idaredir." Bu sevk ve idarenin içinde ise, "atacak kurşunumuz kalmadı" diye geri dönen askerlere, "kurşununuz yoksa, süngünüz de mi yok, ben size ölmeyi emrediyorum" diye yükselen emirin esrarı zaferi getiren başlıca unsur olmuştur. Böyle bir emri sıradan bir kişi veremez ve verse bile uygulatamaz. İşte kastedtiğimiz kişi Mustafa Kemal'dir. Bilindiği üzere onun lider olarak ortaya çıkışı böyle olmuştur. Daha sonra Anadolu mücadelesindeki ön planda yer alışında, bu olağanüstü geçmişin yeri büyüktür.

Mustafa Kemal Atatürk, bir liderde bulunması gereken vasıf olarak mücadelesinde her zaman en iyi prensipleri buldu ve sanatkâr gibi de bu prensipleri icra etti. O en ümitsiz anda "vatanın bütünlüğü ve milletin istiklâlini tehlikeden yine milletin kendi azmi ve kararı kurtaracaktır" prensibini koymuştur. Yine o, "Hatt-ı müdafaa yoktur sath-ı müdafa vardır, o sath bütünü vatandır" derken bizzat harp alanında, yani sathın müdafaasında bulunuyordu.

Atatürk'ü Anarken*

Mustafa Kemal Atatürk, Türk tarihi içinde yer alan müstesna şahsiyetlerden biridir. Yok olmağa yüz tutmuş bir imparatorluğun öz cevherinden, millî şuuru uyandırarak yeni bir devlet çıkarmayı başarmış, yepyeni hüviyette bir millet oluşturmağa muvaffak olmuştur. Askerliği, devlet adamlığı yanında düşünce bakımından da eşine az rastlanan fikir adamlarındandır. Döneminde, kültür ve fikir meseleleriyle sadece ilgilenmekle kalmamış, hemen her zaman bu faaliyetlerin içinde ve başında bulunmuştur.

Türk milletinin yetiştirdiği önde gelen isimlerden biridir Atatürk. O, Millî Mücadelede milli birliği temin eden bir lider, muharebe meydanlarında düşmanlara göz açtırmayan bir kumandan, devlet kuran büyük siyaset adamıdır. İçinde bulunduğu şartları değerlendirmede, engelleri ortadan kaldırmada gösterdiği üstün başarı onun bir başka özelliğini teşkil etmektedir.

Atatürk, realitenin adamıdır, sağ duyunun ve ince görüşün adamıdır. Halkın temayüllerini çok iyi sezen ve gönüllere girmesini bilen usta devlet adamlığı sayesinde ki müşterek arzu ve eğilimler kolayca milli ülkü haline gelebilmiştir. Milliyet duygusu, istiklâl ve hürriyet aşkı onun fikri yapısının ana çizgileridir. Giriştiği mücadelenin başından sonuna kadar Türk milletinin yüksek vasıflarına ve imanına güvenmiş, kazanılan bütün zaferlerin millet in eseri olduğunu düşünmüştür. Teşebbüslerinde millet sevgisine dayanmış, kudretli hi-

Atatürk, realitenin adamıdır, sağduyunun ve ince görüşün adamıdır. Halkın temayüllerini çok iyi sezen ve gönüllere girmesini bilen usta devlet adamlığı sayesinde ki, müşterek arzu ve eğilimler kolayca milli ülkü haline gelebilmiştir. Milliyet duygusu, istiklâl ve hürriyet aşkı onun fikri yapısının ana çizgileridir.

* Ali YAKICI, Diyanet Gazetesi, Sayı: 357 (Kasım 1988), s. 18, 27.

tabeti ve gerçeği sezişe dayanan ikna gücüyle kitleleri sürükleyebilecek bir lider olduğunu göstermiştir. Millî istiklâl bayrak olan fikirleri, görüşleri ve tesirleri memleket sınırlarını aşmış, mazlum milletlerin istiklâl ve hürriyet mücadelelerinde manevi kuvvet olmuştur

Kendisini yakından tanıyanlardan biri olan Afet İnan, Atatürk için şunları söyler: “Millet, gene millet, daima millet... Milli mücadele, milli kurtuluş savaşı, milli irade, millet egemenliği ve nihayet milli eğitim ve milli kültür davranışı. İşte Atatürk'ün dilinden hiç düşmeyen ve ölümünden beş yıl önce onu “Ne Mutlu Türküm Diyene” de-dirtiren sesi kısırkasına haykırtan hep bu idi.”

Peki, ya Atatürk'ün düşüncelerinin mihrini teşkil eden “millet” ne idi? Bunu da kendi konuşmalarından öğrenebiliriz:

“Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirlerine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimaî heyettir.”

“Milliyet davası siyâsî bir mücadele konusu olmadan önce şuurlu bir inanç meselesidir. Şuurlu bir inanç demek, müsbet ilme, ilmî usullere dayandırılmış bir hedef ve gaye demektir.”

“Hakikatte hâkim olan ve her şeyi idare eden merci Millet Meclisi'dir. Şurası unutulmamalı ki bu idare şekli bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü biz ne Bolşevik, ne de Komünist, ne biri ne diğeri olamayız. Çünkü biz milliyetperver ve dinimize hürmetkarız.”

Yukarıda verdiğimiz kendi sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Atatürk'ün önemli vasfı milliyetçiliğidir. Milliyetçilik, kısa ve genel tarifıyla, kişinin milletine sevgi ve saygı hisleriyle bağlanmasıdır. Böyle bir bağlanmada elbette ne şahsi menfaat endişesi, ne de kin, nefret, kıskançlık yer alır. Milliyetçilik, millet olma vasfı ve şuuruyla sahip kitlelerin bir vatan üzerinde birliğini korumayı, onları manen ve maddeten yüceltip yükseltmeyi, millet fertleri arasında eşitlik ve hak esasına dayanan ahengi, karşılıklı sevgi ve riayeti, inanç ve ülkülerde birliği ve yükselişi hedef edinen gayet samimi, iyi niyet ve maksatlı, milletler ve dolayısıyla insanlık hizmetinde bir mefkuredir.

Emperyalist maksatlar gözetmeden milli varlık ve değerlerini korumak ve geliştirmek, bunları yaymak ve tanıtmak suretiyle milletini, dünya milletlerinin sevilen ve beğenilen bir unsuru yapmaya gayret etmek; memleketinin ilim, fikir, medeniyet ve teknik sahalarında, içtimaî ve ekonomik hayat ve refah bakımlarından yükselmesini istemek, her toplumun, milletine bağlı her ferden en tabii ve itiraz götürmez hakkıdır.

Yakup Kadri, Atatürk'ü anlattığı yazısına şöyle bir giriş yapar:

“Hudutsuz bir gurur, hudutsuz bir izzeti nefis... İşte, milliyet duygusu onda böyle tecelli etmiştir. Dünyanın en rint, en kalender ve en müsamahalı bir insanı olan Mustafa Kemal, bir yabancı, hassaten bir Avrupalı yabancı bulduğu o yerde, dünyanın en kaygılı, en tedirgin ve en alıngan adamlarından biri haline girerdi.”

“Türk milletinin idaresinde ve korunmasında millî birlik, millî duygu, millî kültür en yüksekte göz diktiğimiz idealdir” diyen Mustafa Kemal'de milliyetçilik bir ideoloji değil, gerçeklere dayanan bir dünya görüşüdür.

Ölümüne kadar Atatürk'ün Türk tarihi, Türk dili üzerinde yaptığı çalışmaları ve bu çalışmaları kolaylaştırmak için Türk Tarih ve Dil Kurumlarını kurduğu hatırlanırsa,

Türk tarih ve diline gösterdiği ilgi, onun kültür milliyetçiliğine verdiği önemi gösterir. Bu hareketiyle Türk milletinin kendine dönmesini, maziden kopmadan ileriye doğru her safhada hamle yapmasını ve şuurlaşmasını sağlamıştır.

Onun milliyetçilik ilkesinde insan unsuru hâkimdir. Millî devlet, millî dil ve millî tarih tezlerinin ana eksenini şüphesiz milliyetçilik gerçeğidir. Atatürk'ün döneminin kapitalist, sosyalist ve çeşitli akımları dışında, milliyetçilik görüşünü Türk toplumu için biricik tez olarak benimsemesi, onun bağımsız bir Türk devleti kurmasının da gerçek sebebi olmuştur.

Selanik Türk sosyalistlerinin daha 1912 yılında enternasyonal mihraklara milliyetçi diye jurnalledikleri Mustafa Kemal, ölünceye kadar bu vasfını muhafaza edecek ve “Türkiye Cumhuriyeti dahilinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürünü benimseyen her kişi Türk’tür” demek suretiyle bunu tarihleştirecektir.

Atatürk’ün temel düşüncesi, Türk milletini layık olduğu seviyeye çıkarmak için, dünyanın değil, fakat kendi öz memleketinin meselelerini çözmeye çalışmaktır. Böylece meseleleri halledilmiş kuvvetli bir devlet kurmaktır. Bunu yaparken, elbette Batı medeniyetinden faydalanmayı öngörmüştür. Ancak, hedefi Türk milletini ve devletini Batı medeniyeti ve kültürü içinde eritmek değil, Batılı devletler ve dünya devletleri arasında Türkiye’yi yükseltmek, sivirtmek ve onu gerçek yerine oturtmaktır. Bu düşüncesini Atatürk şöyle ifade etmiştir:

“Münevverlerimiz, milletimizi en müreffeh millet yapayım der, başka milletler nasıl olmuşsa öyle yapayım der... Lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiç bir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebep ve şartlar birini mesut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşiflerinden, ilerlemelerinden yararlanalım, lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak zorundayız.”

Bu sözleri söylerken Mustafa Kemal’in maksadı, Türk milletini Batı kültürü içinde eritmemektir. Gayesi Batı’nın modelini, sistemini, kültürünü değil, Batı’nın düşünce dinamiklerini, metodunu, tekniğini ve ilmini Türk toplumuna benimsetmek ve aynı vasıtalarla onun yükselmesini sağlamaktır. Yani, çağdaş yöntemlerden yararlanarak milli kültür temeli üzerinde milli bir senteze varmaktır. Şüphesiz bütün bunlar Türk milleti ve devletinin saadeti ve refahı için yapılmıyordu. O halde bu işler yapılırken esas dikkat edilmesi gereken husus “milli sınırlar içinde vatanın ve milletin bütünlüğü ve Türkiye Cumhuriyetinin devamını sağlamaktır.” Atatürk’ün milliyetçilik ilkesinin temel şartı ve esası milletin ve devletin bütünlüğü ve devamını mutlaka temin etmektir.

Atatürk, bir konuşmasında şunları söyler:

“Biz, öyle milliyetperverleriz ki bizimle işbirliği yapan bütün milletlere saygı besleriz. Milliyetçiliğimiz bencil bir milliyetçilik değildir. Biz Türk milliyetçisiyiz. Bilmeliyiz ki milli benliğini bilmeyen devletler, başka milletlere yem olurlar. Bir milletin ruhu zapt olmadıkça o millete hâkim olmaya imkân yoktur.”

Ona göre, insanın sırasıyla ana ve babasını, akrabasını, hemşehrisini, vatandaşlarını, beraber yaşadığı, ortaklaşa hayat mücadelesinde iş birliği yaptığı kederli ve sevinçli anlarında daima birlikte ağlayıp güldüğü milletini sevmesi gibi temel eğilimler üzerine kurulu milliyetçilik hislerini, köksüz ve geçici bir hevsten ibaret saymak isabetli bir hüküm değildir. Milli duyguyu inkâr, insanlığı inkâr manasına gelir.

Atatürk, 1923’de Konya Türk Ocağında, milliyetçilik üzerine yaptığı uzun konuşmasına şu sözlerle son vermiştir:

“Bilirsiniz ki, milliyet nazariyesini, milliyet ülküsünü çözüp dağıtmaya çalışan nazariyelerin dünya üzerinde tatbik kabiliyeti bulunamamıştır. Çünkü tarih, olaylar ve müşahedeler, insanlar ve milletler arasında hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir.”

Kahramanlar Zinciri ve Atatürk*

Büyük İngiliz filozofu Thomas Cariyle, dünya tarihinin konusunu “Kahramanların Hayatı” olarak ilan etmiştir. Gerçekten de dünyada milyarlarca insan, yaşamıştır, türlü hadiselerde roller almıştır; fakat sadece sayılı insanlar “tarih” denilen temel ilmin konusu olabilmıştır.

Toprak, insan ve kültür arz üzerinde ortaya çıkmış medeniyetleri doğuran üç ana unsurdur. Bunlara bir dördüncüsünü eklemek gerekirse herhalde olağanüstü işler başaran insanlar olan “kahramanları” eklemek gerekir. Şu halde kimdir kahraman?

Kahraman, kimsenin kaldıramadığı yükü kaldırmaya talip zoru seçmiş kişidir.

Kahraman, herkesin haksızlık, adaletsizlik ve zulüm karşısında sustuğu yerde, mukabil olarak sesini yükselten insandır.

Kahraman, insan ve millet hayatının son bulma noktasında ortaya çıkıp küçük hayat kıvılcımını ateşleyip tarihi intikali sağlayan adamdır.

Kahraman, toplumun menfaatini her türlü ferdî haklarının önünde tutan, madden manen kendisini daima fedakarlığa mecbur hisseden şahsiyettir.

Kahraman, hiç kimsenin doğruyu söyleyemediği yerde, doğruyu haykırabilen, aleyhine bile olsa gerçeği bildiren, kimsenin doğruluk yönünde başını kaldırmaya yeltenemediği yerde şecaatini gös-

Kahraman, herkesin haksızlık, adaletsizlik ve zulüm karşısında sustuğu yerde, mukabil olarak sesini yükselten insandır.

Düvel-i Muazzamaca (Büyük Devletlerce) hayatiyetine son verme kararı ile saldırıya uğrayan Devletimizin can çekişme noktasında ortaya çıkan ve 10 Kasım’da milletçe anılan Gazi Mustafa Kemal Atatürk askeri kahramanlık zincirinin son halkasını teşkil eder.

* Yard.Doç.Dr. Refik TURAN, Diyanet Gazetesi, Sayı: 369 (Kasım 1989), s. 17.

teren, haksızlığın karşısında kimsenin olmaması halinde tek başına olsa bile “sadece ben varım” diye ortaya çıkabilen sembol varlıktır.

Şunu da belirtelim ki, kahraman deyince akla sadece siyasi ve askerî şahsiyetler gelmemelidir. Bunun dışında da hemen hemen her alanın bir kahramanı vardır.

Dünya ve Türk tarihindeki kahraman örneklerine baktığımızda bu nitelikleri üzerlerinde bulunduran kişiler olduğu görülecektir.

Dünyadan örnek olarak;

Eski Yunan'ın büyük kaosunda ortaya çıkmış, devletini kurmuş ve hayatını at sırtında tamamlamış olan Büyük İskender, siyasî ve askerî nitelikli bir kahramandır.

Zaferden sonra Roma'ya dönerken Alpler arasında bir köyde konaklayan ve orada “Roma'da ikinci adam olmaktansa bu köyde birinci adam olmayı yeğlerim” diyen ve bunu icraatıyla ortaya koyan Sezar da askerî ve siyasî nitelikli bir kahramandır.

İhtilal sonrası Fransa'sını tabiri caizse “7 Düvele” karşı savunan, daha sonra İngiltere'yi bile bir Fransız adası sayabilecek kadar büyük Fransa ideali oluşturan Napolyon Bonapart askerî nitelikli kahramandır.

Hastalığa yakalanma tehlikesini bile bile kuduz köpeğin salyalarını avucuna ala ala kuduz aşısını bulan Pastör adındaki mucit bir ilim kahramanıdır.

Elektrik çarpmasına karşı hayatını ortaya koyarak paratoneri bulan Benjamin Franklin yine ilim ve teknoloji kahramanıdır.

Bizde ise;

Herkesin demoralize olduğu, sustuğu yerde ortaya çıkıp dertleri ve çareleri olağanüstü güzellikle dile getiren Yunus Emre, ilim düşünce ve sanat kahramanıdır.

Hayatını ortaya koyarak uçma denemeleri yapan ve dünyaya uçma fikrini verenlerden biri olan Hezarfen Ahmet Çelebi bir ilim kahramanıdır.

Akıllara durgunluk veren bir uygulamayla dağlara gemi çıkartan ve 1000 yıldır devam edip, yıkılmaz denilen devletin fethinin âmiri olan genç Mehmet Fatih askerî dehâ kahramanıdır.

Çaldıran'da ordusu isteksizlik belirtisi gösterince “Hiç kimse gitmezse tek başıma düşmana karşı ben giderim” diyen ve orduyu sınıksız peşine takan Sultan Yavuz askerîliğe sembol olacak cüret ve cesaret kahramanıdır.

Nihayet Düvel-i Muazzamaca (Büyük Devletlerce) hayatiyetine son verme kararı ile saldırıya uğrayan Devletimizin can çekişme noktasında ortaya çıkan Gazi Mustafa Kemal Atatürk de askeri kahramanlık zincirinin son halkasıdır.

3. bölüm

BİLİM,
UYGARLIK
VE
ATATÜRK

Din, Bilim ve Uygarlık Işığında Atatürk'ü Anlamak*

Atatürk'e göre İslâm dini; en son ve en mükemmel dindir; son din olmasının nedeni de budur. O; "Din vardır ve lazımdır", "Dinime; gerçeğin kendisine nasıl inanıyorsam, öyle inanıyorum" diyordu. Yanlış olan ise; bu ilâhî müessesenin, din adına beşeri müdahalelerle dar kılıplara hapsedilip boğulmasıydı. Bu sebeple saltanat ve hilafeti kaldırdı, Şer'îye ve Evkaf Vekâletini lağvederek yerine 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurdu.

Kemal Atatürk; Türk milletinin, Kur'an'ı ve İslâm'ı iyi okuyup anlamasını ve cehaletten kurtulmasını çok istiyordu. Aydınlanma ve kalkınmanın gerçekleşebilmesi için, bu şarttı. Sırf bu amaçla; Kur'an'ı ilk kez Türkçe'ye çevirtip bastırdı ve ücretsiz olarak dağıttırdı (1927). Merhum Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a, Hak Dini Kur'an Dili adıyla Kur'an'ın bilimsel çevirisini yaptırdı, ücretsiz olarak halka dağıttırdı (1936). Sağlam hadislerin; Sahih-i Buhari adıyla Ahmed Naim ve Kamil Miras'a çevirisini yaptırdı, yine aynı şekilde halka ücretsiz dağıtılmasını sağladı (1932). Osmanlı devrinde; baştan sona, anlamı hiç bilinmeden okunup dinlenen Arapça hutbeleri Türkçe'ye çevirtti (1932).

Atatürk; deha sahibi bir asker olduğu kadar, büyük bir düşünür ve fikir adamıdır. Aynı zaman da O; yüzlerce, hatta binlerce cilt kitabı şerh düşerek okuyacak kadar bilime düşkün, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" vecizesini söyleyecek kadar gerçekçi idi.

* Mesut ÖZÜNLÜ, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 143 (Kasım 2002), s. 12-16.

Atatürk; deha sahibi bir asker olduğu kadar, büyük bir düşünür ve fikir adamıdır. Aynı zaman da O; yüzlerce, hatta binlerce cilt kitabı şerh düşerek okuyacak kadar bilime düşkün, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" vecizesini söyleyecek kadar gerçekçi idi.

Atatürk'e göre, iki şey asla işgal altında olamazdı; vatan toprağı ve insan beyni... Çünkü birincisini kaybeden "ulusal", ikincisini kaybeden de "bilimsel" bağımsızlığını yitirmiş olurdu. Böyle olunca, ülke ve onun çocukları; önce bireysel özgürlüğünü, ardından da yaratıcılık ve üreticiliğini kaybetmiş olurlardı. Bundan böyle bir konuşmasında; "Bağımsızlık benim karakterimdir" demişti. Bir diğer konuşmasında da; "Cumhuriyet; aklı hür, vicdanı hür, irfanı hür genç nesiller ister" özdeyişini söylemişti. Çünkü özgürlüğün öldüğü yerde bilim bitmez. İslâm ülkelerinin bugün dahi ilerleyip kalkınamamasının altında, hür düşünce olgusunun tam olarak gelişmemişliği yatmaktadır.

Atatürk'ün; bizi çağdaş uygarlık düzeyine çağırması ve bu uğurda bir dizi inkılâplar gerçekleştirmiş olması, kuşkusuz O'nun; Batı'ya ve Batılılar'a duyduğu kuru bir hayranlıktan kaynaklanmıyordu. Bu; varlığın doğal bir akışı ve tarihimizin en isabet-

li kararıydı. Çünkü, uygarlık güneşi Batı'nın üzerindeydi. Bundan böyle; Asrı-ı Saadette kuşluğu, Emevi ve Abbasilerde öğleyi, Selçuklu ve Osmanlı'da öğleden sonrası, Gerileme devrinde ikindiye, Tanzimat'ta akşam telaşını; Cumhuriyet'te de Batılılaşmayı yaşayan uygarlık güneşinin peşinden koşup, aydınlanmamız gerekiyordu. Bizi geriye bırakan da; güneşin tam tepemizde, ortalığın günlük güneşlik olduğu zaman diliminde mışıl mışıl uyumuş olmamızdı. Bu yönüyle, tarihin seyri ile kozmik akış arasında doğrudan bir ilişki vardır. İşte Atatürk; tarihimizin böylesi bir ray değişimine ihtiyacı olduğunun çok yakinen bilincindeydi. O; bütün içtenliği ile şöyle diyordu:

“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halini tamamen modern ve bütün mana ve şekliyle olgun bir topluluk haline getirmektir; inkılâplarımızın esas gayesi budur.”

Din ile uygarlık arasında dolaylı bir ilişki vardır. Her şeyden önce, ortak aklımızın ve maşeri vicdanımızın ulaştığı refah ve kalkınmanın en küresel toplamı olarak ifade edebileceğimiz uygarlık kavramı; ilk güzele götürücü ilkelerini ve sarsılmaz saptamalarını, kuşkusuz dinlerin insanlığa armağan ettiği yüksek ilâhî vasıflardan almıştır. Bunun bir sonucu olarak, hemen hemen üç büyük dinin dikkat çektiği “büyük günahlar” düzinesinin birçoğu, bugün neredeyse tüm dünya milletlerinin veya devletlerinin hukuk anlayışında ortak bir norm olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela hırsızlık yapmak ve insan öldürmek gibi fiiller; üç büyük din olan Müslümanlıkta da, Hıristiyanlıkta da, Musevîlikte de günahların en büyüklerindedir. Aynı günahlar, bugün; hemen her dünya ülkesinin de hukuk kavramına göre, cezayı mucip büyük birer suç olarak kabul edilmiştir. İnsanlık tarihi açısından bakıldığında; hırsızlığın bir suç olarak tespiti, -en azından- birer bilimsel keşif olan “çeliğin icadı” veya “Ohm kanunu” kadar önemlidir. Çünkü bu suç “üst benliğin cazibesi” açısından, kişinin kolayına gelen beşeri garizeleriyle örtüşmektedir. Şayet böylesi bir suç, başlangıçta ilâhî kaynaktan beslenen bir ikazla geriletilmemiş olsaydı, insanlık tarihinin en ilkel sosyolojik adımları olan klan ve fratri dönemleri, kuşkusuz çok daha uzun yıllar devam edecek; dolayısıyla, uygarlığın gelişimi daha da gecikmiş olacaktı.

Buradan, şöyle bir sonuca varabiliriz: İnsanın üst varlığı insanlıktır. Tıpkı her insanın, bir çocukluk döneminin olması gibi, insanlığın da bir çocukluk dönemi vardır. İnsanoğlu; nasıl sürünür, emekler, daha sonra da yürümeyi öğrenir ve koşarsa; insanlık da önce sürünmüş ve emeklemiş, ardından yürümeyi öğrenip koşmaya ve hatta uçmaya başlamıştır. Başka bir deyişle, dün ilâhî buyruklarla yürümeyi öğrenen insanlık; bugün tekerleği ve otomobili icat etmiş, gökyüzüne uçaklar salmıştır.

Din, bütün insanlığın kozmik kimliğini tayin eden bir realitedir. Başka bir deyişle o; biz kimiz, nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz sorularının, en üst perdeden tek cevap vericisidir. Bu soruların, dine göre cevaplarını kaldırdığınız zaman; bütün insanlığı, hatta bütün varlık alemini en büyük anlamsızlık kriziyle karşı karşıya bırakmış olursunuz. Hak ve hukukun öldüğünü, ceza ve mükafatın komikleştiğini, mânânın yok olduğunu ve yeryüzünün birdenbire hiçleşip bomboş bir çöle dönüştüğünü görürsünüz. Dolayısıyla Atatürk'ün; “Din vardır ve lazımdır.” “Dinime; gerçeğin kendisine nasıl inanıyorsam, öyle inanıyorum” şeklindeki sözlerinin içerdiği engin mânâ, dinin; aklımızın, fitratımızın ve sosyolojik gerçeklerin olmazsa olmazı konumunda bulunmasına işaret etmektedir.

Cumhuriyet'e Giden Yol ve Atatürk*

Türk Millî Mücadelesinin en önemli kazanımı kuşkusuz Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk büyük verimi ise Cumhuriyettir. Cumhuriyet, yeni Türk devletinin lâiklik ve demokrasi ile birlikte tartışmasız en temel niteliğidir.

Türk Millî Mücadelesi, öncesi ve sonrasıyla uzun bir dönemi kapsayan tarihsel bir süreçtir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından başlayan ve Meşrutiyet İhtilâli, Balkan Savaşları, muhaceretler, Çanakkale Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Mütareke yılları ve Kurtuluş Savaşını içine alan dönemde toplumu derinden etkileyen olayların yarattığı büyük çözümler, çeşitli kırılmalar ve ardından gelen yeniden bağımsızlık ve yapılanma süreci... Bu sebeple Millî Mücadeleyi, birbirine bağlı kesintisiz bir olgu ve bir bütün olarak ele almak gerekir. O, bir taraftan birbiriyle bağıntılı olaylar zincirinin, bir taraftan da halkın ve asker-sivil nitelikli aydın kadronun başlattığı, içinde yer aldığı geniş soluklu bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devletinin içeride ve dışarıda gücünü yitirmeye başlamasıyla yönetici-aydın-halk kitlelerinin ortak amacı vatani kurtarmak, millî varlığı ve istiklâli sağlamak olmuştur. İşte halk, Millî Mücadelenin burasındadır. Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere yönetici ve aydın kadro ise eski devletin devamı yerine yeni bir düzen düşüncesini Millî Mücadele boyunca sistematik olarak hayata geçirip,

* Mehmet ERDOĞAN, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 154 (Ekim 2003), s. 34-35 (Makale, "Cumhuriyetimiz 80 Yaşında" başlığıyla yayımlanmıştır).

Cumhuriyet; millet olma, millet olarak birlikte yaşama ve sorumluluğu ortaklaşa paylaşma bilincinin kurumsal bir tezahürüdür. Ruh olarak özgürleşme, ileriye açılma ve kendini her çağda yeniden yaratma duygusudur. Bütün bunlarla çağı doğru okumak ve çağdaş dünyada, çağdaş bir millet olarak ayakta kalabilme yetisi ve hünerini göstermektir.

ona yeni bir boyut kazandırmıştır. Halkın bu duruma bir diyeceği yoktur. O vatanının, dininin ve namusunun korunmasını istemektedir. Bu konuda öncü kadronun arkasındadır ve ona güveni tamdır. Öncü kadro da yeni düzende, halkın bu gerçekçi taleplerinin daha iyi karşılanacağını düşünmektedir. Millî hareketten Cumhuriyete, böyle bir süreç izlenerek geçilmiştir.

Peki her geçiş döneminde olduğu gibi Cumhuriyete geçişte de yaşanan bazı çatışma ve olaylar neyin nesiydi? Öncelikle şunun söylenmesi gerekir ki halk, bu çatışma ve olayların içinde doğrudan yer almamıştır. Bu durum, eski kadrolarla yeni kadroların bir çeşit iktidar savaşıdır ve halk, eski kadrolar tarafından bu savaşa çekilmeye / sürüklenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetle gelen kalkınma, ilerleme, bağımsızlık, yeni kurumlar ve yeni bir hayat tarzı düşünceleri kısa zamanda uygulamaya konulmuş, elde edilen başarı somut bir uzlaşma zemini yaratmıştır. Artık bütün farklı düşünce ve duruşlar bir zenginlik kabul edilecek; devlet bunlardan zarar görmeyecek ve devletin temel niteliklerinin gereği olan daha özgür bir ortama geçiş mümkün olacaktır. Bunun adı ise demokrasidir.

İlginçtir; Türkiye’de lâiklik ve demokrasi üzerine yaşanan spekülasyonlar cumhuriyet üzerine yaşanmamıştır! Çünkü Türk milletinin tarihsel karakterinde cumhuriyetle örtüşen gizli bir damar vardır. Batıda bu üç olgu, büyük bedeller ödenerek belirli kırılma ve çatışma evrelerinden sonra hayata geçirilmiştir. Oysa Türk milleti, cumhuriyeti benimsemekte hiçbir tedirginlik yaşamamış, aksine çok doğal ve hızlı hareket etmiştir. Bunu, devlet-millet-asker karakterli bir millet olan Türklerin, yönetim erkine dâhil olma iradesinin bir yansıması olarak görmek yerinde olur. Türk milleti, lâiklik ve demokrasi konusunda da aynı doğallığı gösterme istidadında olmasına rağmen ne yazık ki, siyasal bazı zaafılar sebebiyle Batılı toplumlara benzer bir süreci yaşamak zorunda kalmıştır. Bunu da siyasetin, birlikte yaşama ve millet olma iradesine yerli bir açılım kazandırmadaki tecrübe eksikliğine yormak gerekir. Oysa cumhuriyet, lâiklik ve demokrasi birbirini tamamlayan birer olgudur. Halkın bunlara yönelimi benzer nitelikler taşımalıdır.

Bu bağlamda cumhuriyet tecrübesini, Batılılaşma politikalarının bir izdüşümünden çok, çağın getirdiği bir gerçeklik olarak algılamak daha sağlıklı bir yaklaşım olur. Kaldı ki Batıya yönelim Türklerin İslâmlaşma sürecinde de söz konusudur. Çünkü İslâm, Akdeniz havzasında doğmuş ve bu havza merkezli gelişmiş bir dindir. Türkler, Asya bozkırlarından kalkarak yeni bir dünya arayışıyla Batıya yönelirken İslâm’la karşılaşmış ve İslâm onlar için yeni bir gerçeklik alanı olmuştur. Cumhuriyet de tıpkı böyledir. Uzun savaş yıllarının ardından devlette meydana gelen dağılma ve çözümler, derleyip toparlayıcı yeni bir güç veya yapılanma arayışına gidilmesini zorunlu kılmıştır. İşte cumhuriyet, böyle bir arayış sonucunda ulaşılan bir modeldir.

Yeri gelmişken iki önemli ayrıntıya vurgu yapmadan geçmeyelim. Bunlardan biri, Türklerin kendine uygun olanı almada hiçbir kuşku duymayan karakter özelliği; diğeri de Batının, istikamet olarak onların gözünde baştan beri çağdaş bir dünya olarak görülmesidir. Demek ki Türkleri İslâm’la buluşturan şartlar ve sebepler ile cumhuriyetle buluşturan şartlar ve sebepler arasında en azından görece bir benzerlik söz konusudur.

Son olarak, bu vesile ile maddî ve manevî, bilinen ve bilinmeyen bütün millet önderlerini rahmet, minnet ve saygıyla anmayı yeterli bulmadığımızı; onların milleti bağımsızlaştıran, ileri götüren, ufuk açıcı, yol gösterici ve sonuç alıcı çabalarına, bugün

bizim bir yenisini eklemedikçe statikleşmiş anmaların nostaljik avuntudan öte bir anlam taşımayacağını vurgulamak isteriz! Çünkü cumhuriyet; millet olma, millet olarak birlikte yaşama ve sorumluluğu ortaklaşa paylaşma bilincinin kurumsal bir tezahürüdür. Ruh olarak özgürleşme, ileriye açılma ve kendini her çağda yeniden yaratma duygusudur. Bütün bunlarla çağı doğru okumak ve çağdaş dünyada, çağdaş bir millet olarak ayakta kalabilme yetisi ve hünerini göstermektir. Böylesine hayatî bir olayın nostaljiyle geçiştirilmesi elbette kabul edilemez bir durumdur.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Din Eğitimi*

Genç Atatürk'ün daha İstanbul'dan Samsun'a hareket ederken kafasında taşıdığı temel düşünce "millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak" düşüncesi idi.

O, Türk İstiklâl Savaşı'nı zaferle tamamlayıp Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurduktan sonra, bu devleti kuran Türk milletini hem çağdaş ve uygar hem de millî kimlik bilincine sahip bir millet yapabilmek için bilinen pek çok inkılâp hareketleri gerçekleştirdi. Bu inkılâplara temel oluşturan ilkeler ortaya koydu.

Atatürk'ün Cumhuriyeti kurduktan sonra, ortaya koyduğu düşünceler ve ilkeler ile, gerçekleştirildiği inkılâpların özüne bakıldığında, hareket noktası olarak iki temel hususu göz önünde bulundurduğunu görürüz. Bu iki temel hususu kendisi iki vecizesi ile âdetâ özetlemiştir. Bunlardan biri, "bilelim ki, millî benliğine sahip olamayan milletler, başka milletlerin avı olurlar" vecizesi, ötekisi ise, "medeniyet öyle bir ateştir ki, ona bîgâne kalanları yakar mahveder" vecizesidir.

Onuncu Yıl Nutku'nda yer alan "Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız" şeklindeki beyanı da bu iki vecizesi ile ortaya koyduğu temel hususların bir başka ifade edildiği şeklini oluşturmaktadır.

İşte bu iki temel noktadan bakıldığında eğitiminin, birbiriyle çelişkili değil, tam aksine birbirini tamamlayıcı olarak düşünülmesi gereken iki önemli görevinin olacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

* Prof.Dr. Reşat GENÇ, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 166 (Ekim 2004), s. 32-35.

Atatürk, "her kişi dinini, din işlerini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır; orası da okuldur" diyerek, din eğitiminin bilgisiz ve yetersiz kimseler tarafından değil, okullarda, çok iyi yetişmiş uzman kimseler eliyle ve Cumhuriyetin eğitim anlayışına uygun bir program çerçevesinde yapılmasına işaret etmiştir.

Birinci görev, milletimizin kültürünü oluşturan, sağlam ve kalıcı değerleri genç kuşaklara aktararak milletin birliğini, beraberliğini ve sürekliliğini sağlamaktır.

İkinci görev, toplumu eğiterek toplumun davranışlarında istenilen değişiklikler gerçekleştirmek; toplumun gelişmesini, ilerlemesini, çağdaşlaşmasını sağlamaktır.

Eğitim, bu görevlerinin ikisini birden yerine getirmekle yükümlü olmalarıdır. Bunlardan birincisi yerine getirilmezse toplumda kopukluk olur, milletin sürekliliği, millî birlik ve beraberliği tehlikeye düşer. İkinci görev yerine getirilmezse toplum geri kalır, çağın gelişmelerine ayak uyduramaz, varlığı tehlikeye girer. Şu halde millî eğitim, bir yandan Türk milletinin millî, ahlâkî, manevî ve kültürel değerlerinin ayakta kalmasını, millî kültürümüzün gelişmesini kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve bu kültürlü millet olma bilincine kavuşmasını sağlayacaktır. Öte yandan Türk inkılâbının ve Atatürk ilkelelerinin doğru anlaşılması, gelecek kuşaklara öğretilmesi, yenileşme ve çağdaşlaşmanın başarılması konularında kendisine düşen görevi yerine getirecektir.¹

Dolayısıyla, Atatürk'e göre din eğitim konusunun da bu iki temel nokta göz önünde bulundurularak ele alınması gerektiği, çok açık bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Yani din eğitimi de, bir yandan millî kültürün "millî, ahlâkî, manevî ve kültürel" değerlerinin ayakta kalarak geliştirilmesini sağlamada önemli bir yeri olan "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi" konularını genç kuşaklara öğretirken, öte yandan da Türk Milletinin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, millî, üniter, demokratik, Lâik ve sosyal bir hukuk devletini sonsuza kadar yaşatmak, milletimizin çağdaş uygarlığın bütün gereklerini anlayabilen, yaşayabilen, yaşatabilen ve üretebilen bir millet hâline gelmesini sağlamak, bunu sağlamanın yolu olan Türk inkılâbı ile Atatürk ilkelerini zihinlerine ve gönüllerine sindirmiş ve bunları var olmanın gereği saymış, aydın kuşaklar yetiştirmek amacını gütmelidir.

Bu noktalardan, Atatürk'ün ve onun kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin din eğitimi konusuna nasıl eğildiği hususlarına gince:

a) Bilindiği gibi, 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı Şer'iyeye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletlerinin Kaldırılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi "Türkiye Cumhuriyetinde, kişiler arası ilişkileri düzenleyen hukukî işlemlere ait hükümlerin yasama ve yürütme yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun oluşturduğu hükümette aittir, İslâm dininin bundan başka, inançlar ve ibadetlerle ilgili bütün hükümlerinin ve işlerinin yürütülmesi ve dinî kurumların yönetimi için Cumhuriyetin başkentinde bir Diyanet İşleri Reisliği makamı kurulmuştur" hükmünü, 4. maddesi ile Reisliğin, Başbakanlığa bağlı olduğu hükmünü, 5. ve 6. maddeleri ile de ibadet yerlerinin yönetimi ile bütün din görevlilerinin atanmaları ve görevden alınmaları ile ilgili işlemlerin, anılan Reisliğin görevlerinden olduğuna dair hükümleri getirmekle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, oluşturduğu bu yeni kurum vasıtasıyla yerine getirilmek üzere din hizmetleri konusunda çok önemli görevler üstlenmiştir.²

b) Yine 3 Mart 1924 tarihli ve 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat (Öğretimlerin Birleştirilmesi) Kanunu'nun 4. maddesi ile, "Millî Eğitim Bakanlığı, (dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlâhiyat Fakültesi kuracak ve imamlık ve hatiplik gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetiştirilmesi için de ayrı okullar açacaktır" hükümleri getirilmekle Türkiye Cumhuriyeti devleti, din hizmetlerini yerine getirecek her kademedeki görevlilerin yetiştirilmesi konusunda da çok önemli görevler üstlenmiştir.

1 H. A. Koçer, *Türk Eğitim Tarihimizde Atatürk'ün Yeri*, Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, Ankara, 1981; T. Feyzioğlu, *Atatürk ve Millî Eğitim, Atatürkçü Düşünce*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 1992.

2 R. Genç, *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998, s. 2-17.

Atatürk de, “Nasıl ki her hususta yüksek meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek gerekli ise dinimizin gerçek felsefesini inceleyecek, araştırarak, bilimsel ve teknik olarak telkin kudretine sahip olacak, seçkin ve gerçek din bilginlerini de yetiştirecek yüksek öğretim kurumlarına sahip olmalıyız” diyerek, din eğitimi verecek kişilerin de, nelerin dinî ve nelerin dinî olmadığını iyice anlamalarını ve Türk toplumuna, millî eğitim esaslarına uygun dinî bilgiler vermelerini istemiştir.

Taassubun bilgisizliğe dayandığını açıklayan Atatürk, bilgisizliğin yok edilmesi için mevcut ve gelecekte şekillenebilecek cahillik sebeplerinin ve kaynaklarının yok edilmesinden devleti sorumlu tutmuş ve bu amaç için birleştirilmiş eğitimi en önemli araç olarak ele almıştır.³

Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, hem anılan yasaların hem de ulu önder Atatürk’ün bu konudaki isteklerinin ruhuna uygun olarak devlet eliyle din hizmetlerinin gerektirdiği görevlileri yetiştirmekte ve bu yetişenleri Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle istihdam ederek üstlendiği görevleri yerine getirmektedir.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan bugüne, zaman zaman “Din Dersi” veya “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” gibi adlarla İlk ve Orta Öğretim programlarında yer alan dersler aracılığı ile eğitim çarkından geçen kuşaklara verilen bilgilerin konusu da Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin din eğitimi konusunda üstlendiği başka bir görev alanını oluşturmaktadır.

Cumhuriyetimizin kurucusu ulu önder Atatürk’ün bu konu ile ilgili olarak: “Müslümanların toplumsal hayatında, hiç kimsenin özel bir sınıf olarak varlığını korumaya hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler, dinî hükümlere göre hareket etmiş olmazlar. Bizde ruhbanlık (özel bir din adamları sınıfı) yoktur. Hepimiz eşitiz ve dinimizin hükümlerini eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her kişi dinini, din işlerini, imanını, öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da okuldur”⁴ diyerek, din eğitiminin bilgisiz ve yetersiz kimseler tarafından değil; okullarda, çok iyi yetişmiş uzman kimseler eliyle ve Cumhuriyetin eğitim anlayışına uygun bir program çerçevesinde yapılmasına işaret etmiştir.

Atatürk, Türk milletinin çağdaş uygarlık düzeyine çıkarken, kişilere manevî destek sağlayacak olan ve akla, mantığa, ilme ve fenne uygun olduğunu defalarca ifade ettiği, hurafelerden, bâtıl ve boş inanç ürünlerinden, yabancı unsurlardan, bilgisizler tarafından yapılmış gelişmiş güzel yorumlardan kurtarılmış şekliyle ve özü ile, ehil eller tarafından verilmesine önem vermiş, bu konuda; Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, meczuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki yol medeniyet yoludur’ demiş, insanlıkta; dinî ihtisas ve derin dinî bilgilere sahip olup her türlü boş inanışlardan sıyrılarak gerçek ilim ve fennin nurları ile temiz ve mükemmel oluncaya kadar halkın gerçek din bilginleri vasıtasıyla aydınlatılmasını öngörmüştür.⁵

Bu vesile ile yukarıda işaret edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun gerekçesinde yer almış olan hususlara da önemle işaret etmeliyim. Şöyle deniliyordu: “Bir devletin temel eğitim ve kültür politikasında, milletin duygu ve düşünce bakımından birliğini sağlamak için öğretim birliği en doğru, en bilimsel, en çağdaş ve her yerde yararları ve güzellikleri görülmüş bir ilkedir. Osmanlı devleti de Gülhane Hatt-ı Hümayûnun-

3 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1952, s. 89; Ayrıca bk. Atatürk Düşüncesinde Din ve Lâiklik, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1999, s. 42.

4 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 89; ayrıca bk. Atatürk Düşüncesinde Din ve Lâiklik, s. 48-49.

5 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 218; Nutuk, C. II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1960, s. 708.

dan sonra tüm iyi niyetine rağmen öğretimlerin birliğini sağlamak istemişse de bunu başaramamış ve aksine bu konuda bir ikilik bile meydana gelmiştir. Bu ikilik eğitim ve öğretim birliği açısından birçok zararlı sonuçlar doğurdu. Bir millet fertleri ancak bir eğitim görebilir, iki türlü eğitim bir ülkede iki türlü insan yetiştirir. Bu ise, duygu ve düşünce birliği ile dayanışma amaçlarını tamamen yok eder.”⁶

Burada, Türk eğitiminin geneli ile ilgili olarak çok hayati bir konuya bir defa daha işaret edilmelidir. Eğitim hizmeti, kendi çarkından geçen insanları ortak duygu ve düşünce birliğine sahip kılmalı, onlara çağdaş ve uygar insanlar olarak bir ve beraber oldukları bilincini kazandırmalı, çağdaşlaşmayı ve “muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmayı” amaç edinmiş Türk insanını yetiştirmelidir.

⁶ R. Genç, *Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar*, s. 18-19.

Atatürk ve Osmanlı Tarihi*

Bugün Türk ve Anadolu tarihi üzerindeki araştırmaların önemli atılımlar içinde olmasında, hiç şüphesiz Atatürk'ün teşvik ve şahsi gayretlerinin büyük payı vardır. Ona, iyi bir devlet adamlığı ve büyük bir komutan olma niteliklerini kazandıran tarih öğrenme zevki, daha mektep sıralarında başlamış ve daima meşgul olduğu bir konu olmuştur. Engin bir tarih kültürüne sahip olarak da, Cumhuriyetin ilk yıllarında "Türk milletinin şerefli bir mazisinin olduğunu, medeniyete hizmetlerde bulunduğunu gösteren" tarih kitaplarının hazırlanmasını istemiştir. Diğer taraftan Atatürk, Türk Tarih Kurumu'nu kurduktan sonra bu kurumun yapacağı yayınların "ciddî, ilmî ve objektif" olmasını arzu etmiştir. Nitekim, "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır." sözleriyle bu düşüncesini gayet açık bir şekilde ortaya koymuştur.¹

Atatürk'ün Türk tarihine bağlılığı ve vukufiyeti daha Kurtuluş Savaşı yıllarında bilinmekte idi. Bu cümleden olarak, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi müderrisler kurulu, 19 Eylül 1922'de, Kurtuluş Savaşının henüz sona erdiği sırada büyük kurtarıcıya "fahri müderrislik" payesinin verilmesini ittifakla karar vermiştir.

* Prof.Dr. Mücteba İLGÜLER, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 167 (Kasım: 2004), s. 39-42.

1 Atatürk'ün tarih bilgisi hakkında bk. İ. H. Uzunçarşılı, "Türk Tarihi Yazılırken, Atatürk'ün alâka ve görüşlerine dair hatıralar", *Belleten*, III, sayı, 10 (1939), 349-353.

"Büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve şümüllü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır."

(M. Kemal ATATÜRK)

Atatürk, müderrislik beratını takdim eden zevata, “mektep sıralarından beri çok sevdiği tarihle meşgul olduğunu, bu itibarla fahri müderrisliğin, edebiyattan ziyade tarihe ait olmasının daha münasip olacağını” ifade ederek, tarihe karşı alâkasına dikkat çekmiştir. Heyette bulunan Prof. Şemsettin Günaltay’a “tarihçilerle çok konuşacağız” şeklinde iltifatta bulunması da, Türk tarihi hakkındaki düşüncelerine bir başlangıç teşkil etmiştir.²

Atatürk’ün Türk Tarihine duyduğu derin alâkasını, Fuat Köprülü’nün 1923 yılında yayınladığı Türkiye Tarihi adlı eserini okuduktan sonra, müellife gönderdiği takdir ve teşvik mektubundan da anlamak mümkündür. Büyük kurtarıcı mektubunda, bu eserlerin “...Cumhuriyete ifa olunabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde” olacağını bildirmiştir.³ Ayrıca, büyük kurtarıcının Türk tarihini sağlam ve esaslı bir temele oturtma gayretini, tetkik ettiği eserlerden de anlamak mümkündür. Bu eserlerde, dikkatini çeken yerleri işaretlemesinden ve zaman zaman da beğendiği ve veya tesir altında kaldığı fikirleri tatbik yoluna koymasından anlayabiliriz. Bu konuda değerli bir araştırma yapan Prof. Ş. Turan eserinin 25-49. sayfalarını Atatürk’ün okuduğu başlıca tarih kitaplarına ayırmıştır.⁴ Diğer taraftan, Atatürk’ün İstanbul Üniversitesi kütüphanesinden tetkik için aldırıldığı kitapların listesini gözden geçirdiğimiz zaman, tarihi eserlerin büyük bir ekseriyeti teşkil ettiği görülür. Bu eserlerin yine önemli bir kısmını da Osmanlı tarihleri teşkil etmektedir.⁵ Onun, yorulmadan, usanmadan Türk tarihi üzerinde çalışması, odasından saatlerce çıkmaması, sıhhati hakkındaki endişeleri arttırmakta idi. Nitekim, Dr. Reşit Galip Bey, bu endişe ve tereddütlerini ifade etmekten çekinmemiştir.⁶

Atatürk, Türk milletine millî bir heyecan verip onu haysiyet ve vakarına kavuştururken, uyguladığı, inkılâpların yanında, bir millî tarih şuuru da vermeyi bilmiştir. O, bu hedefi daima ön plânda tutmuş, tarih araştırmalarına bu şuuru telkin etmekten geri durmamıştır. Nitekim, Atatürk’ün “Türk Tarihinin Ana Hatları” adı altında hazırlanıp, sadece yüz nüsha müsvedde hâlinde basılan eser hakkında gösterdiği titizlik onun bu tutumunu ifade eder. Bu eser, Türk Ocağı “Türk Tarihi Heyeti” üyelerinden Afet Hanım ile Mehmet Tefvik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler tarafından iktifat, tercüme ve telif yolları ile yapılmış bir teşebbüstür.⁷

Eser, konu ile alâkalı kimselerin mütalâa ve tenkitleri alınmak üzere hazırlanıp gönderilmiştir. Bu eser, 1931’de 87 sayfalık bir kitapçık olarak “Türk Tarihinin Ana Hat-

2 M. Münir Aktepe, Atatürk’ün Doğumunun yüzüncü yılında (sunuş yazısı), *Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1981, VII-IX; Şemsettin Günaltay, “Atatürk’ün tarihçiliği ve fahri profesörlüğü hakkında bir hatıra”, *Belleten*, III, sayı10 (1939), 273-274; Bekir Sıtkı Baykal, “Atatürk ve Tarih”, *Belleten*, XXXV, sayı 140, 532; Vakıf gazetesi, 20 Eylül 1338 (1922), sayfa 3. Türk tarihine büyük alâka duyan Mustafa Kemal, Türkoloji sahasına da önem vermiştir. Bunun için de daha 1924 yılı sonlarında Milletler arası bir Türkoloji Kongresinin toplanmasını arzu etmiştir. Bk. Orhan Köprülü, “İlk milletler arası Türkoloji Kongresi teşebbüsü”, *1. Milletler Arası Türkoloji Kongresi* (İstanbul 15-20 .X.1973), tebliğler, I. Türk Tarihi, İstanbul, 1979.

3 Mektubun tamamı için bk. Fuat Köprülü, Bir, “Hatıra”, *Belleten*, III, sayı10 (1939) 278). Atatürk’ün tarihe karşı derin alâkası, özel kütüphanesindeki tarih kitaplarının önemli bir yekûn tutmasından da anlaşılır. (Atatürk’ün Özel Kütüphanesinin katalogu, Ankara 1973, Dr. Müjgan Cumbur tarafından yazılan önsöz, IX.

4 *Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara 1982.

5 Leman Şenalp, “Atatürk-Kitap ve Kütüphane”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXX, sayı 1 (1981), 1123.

6 Bk. Selim Nüzhet Bey tarafından tertip edilen Matbuat Almanak (1933)’ı 74-75.

7 Semavi Eyice, “Atatürk’ün büyük bir tarih yazdırma teşebbüsü, Türk tarihinin ana hatları”, *Belleten*, XXXII, sayı 128 (1968), 509-510.

ları - Methal Kısmı" adı altında 30 bin adet basılarak halkın istifadesine sunulmuştur.⁸ İşte bu gayretlerin sevindirici bir neticesi de, okullarda okutulmak üzere dört ciltlik tarih kitaplarının hazırlanmasıdır. Atatürk, bütün bu faaliyetleri yeterli görmüyor, yeni çalışmaların yapılmasını arzu ediyordu. Bir müddet sonra, Türklerin medeniyete hizmetlerinden bahseden, yeni bir eser için teşebbüse geçmişti. Bu teşebbüste, Osmanlı tarihine de önemli bir yer verilmişti. Ancak gerekli uzman elemanın bulunmaması yüzünden, yapılan çalışmaların pek amatörce olduğundan, bu hayırlı teşebbüs akim kaldı. Buna rağmen Atatürk, çalışmaların devamını arzulamış ve zaman zaman ilmî değeri haiz eserler meydana getirilmiştir.⁹

Bu çalışmalar ile birlikte, 1910'dan beri devam etmekte olan Tarih-i Osmanî Encümeni, sonra Türk Tarihi Tetkik Heyeti (1931), onun yerine de Türk Tarih Kurumu (1935)'nin teşkiline karar verilmiştir.¹⁰ Bundan sonra Türk Tarihine ait eserler birbirini takip etmiş ve Türk kültürüne hizmette, Türk Tarih Kurumu önemli bir görevi üstlenmiştir. Kurum yayınlarının en önemli grubu VIII. seridir. Böylece ilk çalışmaların ağırlığını Türk ve Osmanlı tarihine ait eserler teşkil etmiştir. Atatürk, bununla da kalmayıp Anadolu'nun binlerce yıl önceki tarihinin de araştırılmasında önyak olmuş ve yerli ve yabancı bilim adamlarının takdirlerini kazanmıştır.¹¹

Atatürk, Türk ve Anadolu tarihi araştırmalarını teşvik ederken, bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu tarihine önem vermiş, "bir aşiretten imparatorluk doğamayacağı" fikrini benimsemişti. O bunu şöyle ifade ediyordu:

"Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lâzımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır."¹²

Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün emriyle hummalı bir faaliyete giriştiği zaman, Çankaya'da toplantılar yapılır, fikirler teati edilirdi. Atatürk, belgelere ve ciddî eserlere itibar eder, indî mütalâalara önem vermezdi. Nitekim Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in varlığından şüpheye düşen bir zatın eserini şiddetle reddederek, tekrar yazılmasını emretmişti.¹³ Büyük kurtarıcı, bunun gibi Yusuf Akcura'nın Yeniçeri ocağının kuruluşu hakkındaki hatasını tashih etmesi dikkat çekicidir. Atatürk, dört ciltlik tarihin üçüncü cildinin müsveddelerini tetkik ederken, ocağın tesisinin Orhan devrinde olduğu hakkındaki bahse takılmış; daha önceki tarih bilgisine dayanarak buradaki hatayı görmüştü.¹⁴ Esasen Atatürk, bu günlerde, cehalet ve türlü sebeplerle eski devri yersiz tenkit eden ve tarihi gerçekleri saptıranlara cephe almış, tarafsız araştırmalar emretmişti.¹⁵ Burada belirtilmesi gereken bir husus ise, Osmanlı devletinin zengin devirlerine hayranlık duyduğudur. Ayrıca, bu devirdeki hürriyet havasından dolayı da takdir

8 1930 yılında 16 sahifelik "Türk Tarihinin ana hatları" adı altında da basıldığı anlaşılmaktadır. (Bk. Enver Koraç, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası*, 1729-1955 - (2. Basım), İstanbul, 1959, mad. 2869.

9 Bu konuda geniş bilgi için bk. Semavi Eyice, aynı makale, 516 vd.; ayrıca bk. İ. H. Uzunçarşılı, aynı makale, 349-350.

10 Türk Tarih Kurumunun kuruluş yılları için bk. Uluğ İğdemir, *Cumhuriyetin 50. yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara 1973, 3-10; A. İnan, "Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşuna dair", *Belleten*, XI, sayı 42 (1947), 173-179.

11 Atatürk mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 787; K. Bittel, "Atatürk ve ilköz tarih araştırmaları", *Belleten*, III, sayı10 (1939), 203-205.

12 Afet, "Atatürk ve Tarih tezi", *Belleten*, III, sayı10 (1939), 244; Atatürk mad., *İslâm Ansiklopedisi*, 787.

13 İ. H. Uzunçarşılı, aynı makale, 350.

14 Aynı makale, 351-352.

15 Aynı makale, 353.

hislerini gizlemiyordu.¹⁶ Atatürk, bunun yanında yeni Türk devletini, fütuhat siyasetinden uzak tutmayı ve “yurtta sulh cihanda sulh” prensibini benimsemeyi tercih ediyordu. Fakat tarih araştırmalarına da hız verip, XVI. ve XVII. yüzyıllarda büyük bir devlet olarak tarih sahnesinde yerini almış olan Osmanlı devletinin XIX. ve XX. asırlarda neden inkıza uğradığının ortaya çıkarılmasını arzu ediyordu. Atatürk bunu, Türklerin medenî âlemde itibarlı mevkiini alması için istemekteydi.¹⁷

Buraya kadar izaha çalışılan husus, Atatürk’ün Türk tarihine verdiği önemi takdim etmek olmuştur. Büyük kurtarıcı, Türk tarihinin sadece Osmanlı devleti tarihinden ibaret olmadığını, Osmanlıdan önce Türk devletlerinin tarih sahnesinde itibarlı yerini aldığını biliyor ve bu devrin araştırılması gerektiğini savunuyordu. Ancak, Türk tarihinin Osmanlı devletinin tarihinden ayrılamayacağını veya Osmanlı devleti tarihinin Türk tarihinden ayrı düşünölemeyeceğini de bilmekte idi. O bunu bir milletin tarihi, “Türkiye Tarihi” olarak düşünmekte idi. Bir inkılâpçı olarak zaman zaman radikal tedbirlere başvurması, yeni bir Türk devletinin kuruluşunda bazı operasyonların gerekli olduğuna inanmasındandı. Esasen, engin bir tarih bilgisinin verdiği tecrübeden kaynaklanan hoşgörö sahibi bir devlet adamı idi. Atatürk, yeni Türk devleti kurulurken,

16 Ekrem Akurgal, “Tarih İlmî ve Atatürk”, *Belleten*, XX, sayı 80 (1956), 579-580.

17 Yusuf Hikmet Bayur, “Atatürk”, *Belleten*, sayı 10 (1939), 263.

Osmanlı devletinin tarih sahnesinden silinmeye mahkûm, ömrünü tamamlamış bir devlet olduğunu çoktan kavramıştı. Modern çağda, bu devletin eski şaşaalı devrini tekrar kazanmasına imkân ve ihtimal olmadığını biliyordu. Yukarıda çeşitli vesilelerle izaha çalışıldığı gibi, Atatürk mümtaz bir Osmanlı paşası olarak, mensubu olduğu devlete her zaman itibar etti. Onun bu tutumunu, Balıkesir’de kutlanmakta olan Osmanlı devletinin kuruluş yıldönümü¹⁸ törenine verdiği önemden de anlamaktayız. Bu günlerde, 15 Mayıs 1919’dan beri Yunan ordusu işgalinde bulunan İzmir’in ilhak edileceği söylentileri dolaşmakta idi. Bu söylentiler, bütün yurttaki kutlama törenlerine büyük bir heyecan katmıştı. Bu sırada, Balıkesir’de “Müdafaa-i Hukuk İzmir Şimal Mıntıkası Hey’et-i Merkeziyesi” faaliyette bulunmakta idi. Hey’et-i Merkeziye kongreler tertip edip, Mustafa Kemal Paşa ile temas kurmuş bulunuyordu. Diğer taraftan, Hey’et-i Merkeziye düşman ile mücadeleye girdiği gibi isyan hâlindeki Anzavur ile de uğraşmakta idi. Bu sırada Balıkesir’de bulunan Albay Refet (Orgeneral Beke)¹⁹, Albay Kazım (Orgeneral Özalp) ve Edremit kaymakamı ve Hey’et-i Merkeziye üyesi Hamdi Bey kutlama töreninde birer konuşma yapmışlardı.²⁰ Heyecanla kutlanan bu törene, Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey’et-i Temsiliyesi adına aşağıdaki telgrafı çekmiştir:

“Bugün yevm-i İstiklâl-i Osmani olmak münasebetiyle arz-ı tebrikat eyler, bu vesile ile vatanımızın temâdî-i halâsı ve devlet ve milletimizi altı asırlık şanlı istiklaliyle mazhar-ı saladet eylesin Cenab-ı Hak’dan diler ve bu yevm-i mübeccelin saadet-i idrakini bilumum milletdaşların yekdiğerini tebrike şîtab eylemelerini temenni eyleyiz.”²¹

Türk tarihini bir bütün olarak düşünen Atatürk, Osmanlı devletinden önceki zengin Türk tarihine büyük önem vermiş, araştırmacılara yeni bir yön tayin etmiştir. Bu sayede, Türk tarihi üzerinde yapılan tetkikler büyük hız kazanmıştır. O, tarih araştırmalarını teşvik ederken, tarihçilere “hadiselere iyice nüfuz edip, tarafsız bir yorum” getirmeleri prensibini de tavsiye etmiştir. Bu tarz çalışma ile Türkler hakkında mevcut yanlış kanaatlerin düzeleceğine ve peşin hükümlerin ortadan kalkacağına inanıyor ve şu tavsiyede bulunuyordu:

“Her şeyden evvel kendinizin dikkat ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkiklerde her şeyden ve herkesten evvel kendi inisiyatifinizi ve millî süzgecinizi kullanınız.”

Zira, Büyük Kurtarıncının arzu ettiği önemli hususlardan biri de, özellikle birkaç Batılı tarihçinin Türklere isnad ettirdikleri yanlış ve asılsız haberlerin izalesi idi. O, bu gayret ve azimle ömrünün sonuna kadar, tarihçilerle mesaisini devam ettirmiştir. Hatta İstanbul ziyaretlerinde kurumun çalışmalarına Dolmabahçe Sarayı’nda devam etmesini arzu etmiştir. Vefatından bir müddet evvel de, bazı tarihçileri Savarona yatına davet ederek, çalışmalar hakkında bilgi almıştır. Türk tarih bilimine bizzat yaptığı hizmetleri, vasiyetinde Türk Tarih Kurumu’na yer vermesinden dahi anlamak mümkündür.

18 “İstiklâl-i Osmani Günü” (31 Aralık 1919), *Türk istiklâl Harbi*, 11, Batı Cephesi, 2. kısım, Ankara 1965, 40.

19 Aynı eser, 40.

20 *İzmir’e Doğru Gazetesi*, 1 Kanun-ı sani 1336, S. 1-2.

21 Aynı Gazete, 3 kanunusani 1336, S. 2. Atatürk’ün bu telgrafı Söğüt Ertuğrul Gazi Festivali (11-13 Eylül

Atatürk'ten Mesajlar*

Toplumların, milletlerin ve onların meydana getirdiği medeniyetlerin doğmasında, büyümesinde ve geleceğinde şüphesiz insan unsurunun yeri ilk sıradadır. Zaman içerisinde insan kitlelerinin organize olarak medeni bir toplum haline dönüşmesi için bazı şartlar ve unsurlar gerekir. Bunların başında da yetişmiş kadro ile liderler gelir. Bilhassa insan hayatında liderlerin rolü çok büyük olmuştur. Milletlerin hafızalarında yetişkin kadrolardan ve ekiplerden daha çok liderler kalmıştır. Bize göre bir liderin üstünlüğü şu vasfından ileri geliyor: Yetişkin bir kadro her istediğinde olağanüstü bir lideri çıkaramaz, fakat iyi yetişmiş olağanüstü kabul edilen bir lider bir kadro ve ekibi yetiştirerek ortaya çıkarabilir.

İşte Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin müessisi Atatürk bu tür büyük liderlerdendir. Gerçekten de XX. yüzyılın başında büyük bir eser meydana getirmiştir. O, tesis ettiği eser olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve inkılabını şöyle tarif ediyor:

"Uçurum kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş.. ondan sonra içerde ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni toplum, yeni devlet ve bunları başarmak için arsız inkılaplar.. İşte Türk genel inkılabının bir kısa ifadesi..."

Onu ölüm yıldönümü dolayısıyla bir kez daha anıyoruz. Tarihin ender yetiştirdiği bu liderin pek çok vasfı bugüne kadar işlendi, yeni nesillere aktarılmaya çalışıldı. Hakikaten ilmin her alanında konuşabilen,

Tarihin ender yetiştirdiği bu liderin pek çok vasfı bugüne kadar işlendi, yeni nesillere aktarılmaya çalışıldı. Hakikaten ilmin her alanında konuşabilen, fikir serdeden bu şahsiyetin aynı zamanda memleket sathında değinmediği mesele hemen hemen kalmamıştır.

* Yard.Doç.Dr. Refik TURAN, Diyanet Gazetesi, Sayı: 345 (Kasım 1987), s. 6, 25.

fikir serdeden bu şahsiyetin aynı zamanda memleket sathında değinmediği mesele hemen hemen kalmamıştır. Meselâ meslek gruplarından; askerden tabibe, ziraat erbabından öğretmene kadar her kesime hitap etmiş, tavsiyelerde bulunmuş ve direktifler vermişti. Onu andığımız bugünlerde bizce daha fazla hassasiyet gösterdiği konulardan bazılarını buraya alıyoruz. Bir bakıma yeni nesillere hatırlatmış oluyoruz.

Eğitim

Devlet adamlığı boyunca üzerinde durduğu konulardandı. Ona göre silahlı vatan muhafazasını sağlayan askeri ordunun yanında “İrfan Ordusu” adını verdiği Türk eğitimcileri de diğerleri kadar büyük önem taşıyorlardı. Sakarya Meydan Muharebesi sırasında, Ankara’da muallimler kongresi düzenlemesi olayının dünya tarihinde eşi yoktur. Bu da Atatürk tarafından, harp gibi nefsi müdafaa olayı sırasında bile eğitim hadisesinin asla terk edilemeyeceği gerçeğinin millete açık bir şekilde izahıdır. Onun bu konuda sözlerinden bazıları;

“Muallimler, yeni nesil Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır. Cumhuriyet, bedenlen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister. Yeni nesli, bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir. Mümtaz vazifenizin ifasına âli himmetlerle hasr-ı mevcudiyet edeceğinize asla şüphe etmem.”

“Efendiler, dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir.”¹

Gençlik

Atatürk Türkiye Cumhuriyeti’nin teminatı olarak Türk gençliğini gördü. Bir toplumun motor gücünü oluşturan gençlik konusu üzerinde büyük hassasiyet gösterdi. Nihayet bu devleti coşkulu hitabesiyle Türk gençliğine emanet etti. Onun gençlik için söylediği istikamet kazandırıcı güzel sözlerinden bazılarını aktarmak istiyorum.

¹ Atatürkçülük, Genel Kur. Yay., Ankara 1983, s. 290.

Gençliğe bir hitabında:

“Yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat arkadaşlar yorulmadan ne demek? Yorulmamak olur mu? Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim şey yorulmamak değil, yorulduğunuz zaman dahi durmadan yürümek, yorulduğunuz dakikada da dinlenmeden beni takip etmektir. Yorgunluk her insan, her mahluk için tabii bir haldir. Fakat insanda yorgunluğu yenebilecek manevi bir kuvvet vardır ki işte bu kuvvet yorulanları dinlendirmeden yürütür.

“Sizler, yani yeni Türkiye'nin genç evlatları yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Ben bu akşam buraya yalnız bunu anlatmak için gelmiş bulunuyorum. Dinlenmek üzere yürümeye karar verenler asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir. Biz de bunu görmekle bahtiyar olacağız.”²

Yine başka hitabında;

“Çocuklar” dedi. “Şu karşımızdaki ufku görebiliyoruz. Fakat siz bu ufukların daha ötesini görmeye çalışınız.”

İslâmiyet Hakkında

Bu konuda onun silah arkadaşlarından Fahrettin Altay, şunları söylüyor:

“Atatürk, Türk ve Müslüman bir anadan, Türk ve Müslüman bir babadan dünyaya gelmiş, ecdadı Türk olan bir insandı. Küçük yaşta babadan yetim kalmış, annesi yanında ilk din bilgisini almıştı. Askeri okuldaki din derslerini takip etmişti. Bu suretle yetişen bu büyük adam, kumandan olunca maddi kuvvet yanında, manevi kuvvetin lüzumunu ve Müslümanlıkta savaşlarda şehit olmanın manevi kuvvet bakımından değerini görüp anlamıştı... Ben, savaş meydanlarında ve her zaman, Allah'ın ulu adını ağzından düşürmediğini çok iyi bilirim. O, iyi bir Müslümandı. Müslümanlığın istediğini gibi dürüsttü, temizdi, iyiliği severdi, kalp kırmazdı. Memleketi için, milleti için kendini vakfetmişti.”³

Yine onun hizmetkârlarından Cemal Granda, onun zaman zaman sabah ezanlarını dinlediğini, çok duyulandığını, hatta ağladığını ifade ediyor.⁴

Ayrıca Atatürk, milli tarih, milli dil ve milli kültür konuları üzerinde de hassasiyet göstermiştir. Bu konuların her biri mufassal konulardır ve kitaplıktır.

Dikkat edilecek olursa bütün bu konular bir milletin kader hattını oluşturan meselelerdir. O günden bugüne değerleri hiç eksilmemiştir.

2 Atatürk'ün Söylev ve Demecleri, Türk İnk. Tarihi Ens. Yay., Ankara.

3 Fahrettin Altay, “Dindar Atatürk”, Atatürk, Din ve Laiklik, İstanbul 1968.

4 Cemal Granda, Atatürk'ün Uşağı idim, İstanbul 1973.

Atatürk Döneminde Dış Türklere Yönelik Eğitim Öğretim Faaliyetleri Gagauz Türkleri Örneği*

“Türk Milleti Kurtuluş Savaşı’ndan beri, hattâ bu Savaşa atılırken bile mahkum milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davalarıyla ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülemez.

Fakat milliyet davası, bilinçsiz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalâa ve müdafaa edilmemelidir. Milliyet davası, siyasi bir mücadele konusu olmadan önce, bilinçli bir ülkü meselesidir. Bilinçli ülkü demek müspet ilme, ilmi usullere dayandırılmış bir hedef ve gaye demektir. O halde propagandalarda müspet ilimlere müracaat etmek şarttır. Hareketlerin imkân ve sınırları mutlaka hesaba katılmalıdır.

Türkiye dışında kalmış olan Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidir. Nitekim, biz Türklük davasını böyle bir müspet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz.”

(Atatürk)

1919-1922 yılları arası üç yıl, bağımsızlığı için çalışan Türk Milleti ile onun büyük önderi Atatürk için fevkalade zor bir dönem olarak bilinir. Kısaca Milli Mücadele diye anılan bu devredeki olumsuz koşullarda dahi, o büyük insan yalnız Anadolu Türklüğü-

* Prof.Dr. Ali SARIKOYUNCU, Diyanet Avrasya Dergisi, Sayı: 7 (2002), s. 64-75.

1 Şengül Hablemitoğlu-Necip Hablemitoğlu, Şefike Caspiralı ve Rusya’da Türk Kadın Hareketi, Ankara, 1998, s.334.

“Türkiye dışında kalmış olan Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidir. Nitekim, biz Türklük davasını böyle bir müspet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz.”

(M. Kemal ATATÜRK)

nün değil, aynı zamanda diğer Türk topluluklarının da gelecekleri ile ilgilenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra da aynı şekilde Atatürk'ün Türk Dünyası'na yönelik ilgisi devam etmiştir.

Bu çalışmamızda arşiv belgelerinden de yararlanmak suretiyle Atatürk döneminde Gagauz Türklerine yönelik eğitim-öğretim faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Ancak önce genel hatları ile Atatürk ve Türk Dünyası'na bakalım.

Atatürk ve Türk Dünyası

Yukarıda ifade edildiği gibi Atatürk, Anadolu'da bir taraftan emperyalist güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi verirken, diğer taraftan da başta Azerbaycan² olmak üzere bütün Türk Dünyası ile ilgilenmiştir. Henüz T.B.M.M.'nin açılışından üç gün sonra 29 Nisan 1920'de Atatürk, Kazım Karabekir Paşa vasıtasıyla göndermiş olduğu telgraf-la, yeni bir dindaş ve kardeş hükümet olarak kurulan Orenburg Hükümeti'nin teşkilinden duyulan memnuniyeti belirterek, çalışmalarında başarılar dilemiştir. Bu arada Atatürk, 28 Nisan 1920'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline gelen Azerbaycan'ın bağımsız bir Türk Devleti olarak devam etmesini çok arzulamıştır. Bu konuda Moskova Büyükelçisi Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya talimat bile vermiştir. Ayrıca verdiği talimatla ilgili görüşlerini de 1 Aralık 1920 tarihinde Kazım Karabekir Paşa'ya çektiği telgraf-ta da özetlemiştir.³

Millî Mücadele'nin en hararetli bir şekilde devam ettiği günlerde Atatürk, vazife-i mahsusa ile sefaret heyeti ile birlikte Moskova'ya bir ilmiye heyeti göndermiştir. Bu heyetin bir üyesi olan İsmail Suphi Bey (Burdur Milletvekili) bir süre sonra Türkistan'a gönderilmiştir. Temmuz 1921 sonlarında Buhara'ya ulaşan İsmail Suphi Bey, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda "Türkistan Milli Birliği"nin kuruluşu için Türkistan Türkleri arasında arabuluculuk yapmıştır.⁴ Ayrıca, Türkiye'ye gönderilen Buhara Halk Şuraları Cumhuriyeti temsilcilerinin Türkiye' deki Türk ve Müslüman kardeşlerine getirmiş olduğu bir Kur'an-ı Kerim ve üç kılıca teşekkür etmiştir.⁵ Bu arada Buharalı 21 öğrencinin Türkiye'de çeşitli okullarda öğrenim görmesi sağlanmıştır.⁶

Atatürk, 1921-1922 yıllarında da Kırım'da baş gösteren kıtlık dolayısıyla Kırım Türkleri için buğday yardımı göndermiştir. Bu arada, Rusya'dan Türkiye'ye sığınmış Türk liderlerinden, Prof. Dr. Sabri Maksudi Arsal, Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Prof. Dr. Yusuf Akçura, Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Prof. Dr. İsmail Hakkı Ertaylan, Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat, Dr. Hamit Zübeyir Koşay, Cafer Seydahmet Kırimer, Mirza Bala, Mehmet Emin Resulzade gibi pek çok kişiyi sınımsız ilgiyle kabul etmiş ve bu kadrolara son

2 Çünkü Azerbaycan ve Azeri Türkleri, Doğu Türkleri'ne yani Rusya yönetiminde yaşayan diğer Türk topluluklarına açılan bir kapı veya onlarla Türkiye arasında bir köprü idi. Bundan dolayıdır ki, Atatürk, Azerbaycan Türkleri'nin kaderi ile çok yakından ilgilenmiştir (Yaşar Ertürk, "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Dünyası", *Atatürk Haftası Armağanı* (10 Kasım 1998), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, 1998, s. 49.

3 Bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 326; *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, Ankara, 1992, C. I, s. 203. Ayrıca Atatürk'e, Azerbaycan Elçisi Abilof'un itimat mektubunu sunması (14 Ekim 1921) ve Azerbaycan Elçiliğine bayrak çekilmesi (18 Ekim 1921) sıralarında yaptığı konuşmalar için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997, C.II, ss. 22-24.

4 Mehmet Saray, *Atatürk'ün Sovyet Politikası*, İstanbul, 1985, ss.85-87; Y. Ertürk, a.g.m., s. 44.

5 Konu ile ilgili olarak Atatürk'ün T.B.M.M.'nde 7 Ocak 1922 tarihinde yapmış olduğu konuşması için bkz., *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, s. 34.

6 16.12.1339 (1923) tarihli kararname için bkz., T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 18.01-08.43.2.

derece önemli görevler vermiştir. Ayrıca onların davalarını da sürdürmelerine olanak tanımıştır.⁷

Öte yandan “Atatürk’ün Türkiye dışındaki Türk topluluklarına olan ilgisi, siyasal sınırlar tanımadığı kadar, dinî sınırlar da tanımamaktaydı. Türklerin sarı ırktan olduğu yolundaki Batı’nın tarihi safsatalarını çürütmek, Türk tarihini dünya tarihi içinde olması gereken konuma getirmek için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ni kuran; Sümeroloji dahil ölü dilleri dahi araştıran bölümler açtıran; Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi bilimsel merkezlerin öncülüğünü yapan Atatürk, Müslüman olmayan Türk topluluklarına da -Türk Tarihi’nin bütünlüğü içinde- özel ilgi duymaktaydı. Örneğin, milliyet bilinci olmadığı için Anadolu’daki Ortodoks mezhebine mensup Türklerin kendilerini “Rum” kabul ederek Lozan sonrası “Mübadele protokolü” çerçevesinde Yunanistan’a göç etmeleri, Atatürk’ü çok etkilemişti. Karamanca-Grek alfabesi kullanılarak yazılmış İncil kullanan bu Türk soylu vatandaşlarımızı Türkiye’de bırakabilmek için son bir girişimde bulunan Atatürk, Papa Eftim’e İstanbul’da bir Türk Ortodoks Patrikhanesi kurdurmuştu. Bugün Türkiye’nin ve Dünya Türklüğünün çıkarlarını savunan Türk Ortodoks Patrikhanesi, Atatürk’ün ileri görüşlülüğünün bir eseridir. İşte konumuz olan Gagauzlar (Gökoğuzlar), dinî yönden bu patrikhaneye bağlıdır.⁸

Türkiye dışındaki Türklerle ilgilenmesinin Panislamizm ve Panturanizm olmadığını çeşitli vesilelerle dile getiren Atatürk’ün⁹; ırkçılığa, şovenizme ve din ayrımcılığına kapalı, gerçekçi bir milliyetçilik anlayışıyla Türk Dünyası’na yaklaştığını görüyoruz.

Atatürk’e göre, “Türkiye dışındaki Türklerin Türkiye’ye topyekün göçü çözüm değildir. Dış Türkler, buldukları ülkelerde Türk varlığını ve kimliğini korumalıdır. Onların kültürel yapılarını koruyup geliştirecek, onları buldukları ülkede eşit ve rahat yaşatacak önlemlerin alınması esastır. Lozan Barış Antlaşması dahil, komşu ülkelerle yapılan antlaşmalarda Türk azınlıklarını korumaya yönelik hükümlerin yer alması¹⁰ bu politikanın tezahürüdür.”¹¹

Öte yandan büyük atamız Atatürk, 1991 yılında dağılan S.S.C.B.’nin bu duruma düşeceğini 58 yıl önce fark ederek, 29 Ekim 1933 tarihinde yaptığı konuşmasında bu konuda hazırlıklı olunmasını istemiştir. O, bu tarihi konuşmasında şöyle diyordu:

“... Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını hiç kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bugün elinde sınımsız tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, dostumuz idaresinde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız... Hazır olmak, yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl ha-

7 Necip Hablemitoğlu. “Kemal’in Öğretmenleri”, *Kırım Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 21 (Ekim-Kasım-Aralık 1997), s.3.

8 A.g.m., ss. 3-4.

9 Türkiye dışındaki Türklerle ilgilenmesinin Panislamizm ve Panturanizm olmadığını bizzat kendisi, 26 Şubat 1921 ‘de Public Leger (Philadelphia) muhabirinin sorusu üzerine açıklamıştır (Bkz. *Atatürk’ün Milli Dış Politikası*, C. I, s. 274). Ayrıca Atatürk, 1 Aralık 1921 tarihinde T.B.M.M.’nde yaptığı konuşmasında da aynı görüşünü tekrarlamıştır (Bkz. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, s. 216).

10 İsmail Soysal, *Türkiye’nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasal Andlaşmaları*, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1965; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1983.

11 N. Hablemitoğlu, a.g.m., s. 3.

zırlanır? Manevî köprüleri sağlam tutarak! Dil, bir köprüdür, inanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Bugün biz bu kitlelerden dil bakımından, gelenek, görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru, onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur. Onların (Dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli...¹²

Atatürk, belirtilen politika ve düşüncesinin bir gereği olarak dış Türklerle, dolayısıyla Gagauzlar ile ilgilenmiştir.

Gagauz Türklerine Yönelik Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

Daha önce de ifade edildiği üzere, Atatürk'ün Türkiye dışındaki Türk topluluklarına olan ilgisi, siyasal sınırlar tanımadığı gibi dinî sınırlar da tanımamaktaydı. Bunun en canlı örneği Müslüman olmayan Gagauz Türkleri'dir. Yine yukarıda ifade edildiği gibi Atatürk, ilk önce Türk Ortodoks Patrikhanesi'ni kurdurarak Gagauz Türkleri'ni, bu patrikhanenin dinî yönetimi altına almıştır. Daha sonraki yıllarda da, Atatürk'ün -kısaca yukarıda dile getirilen- Dış Türkler için geliştirdiği strateji çerçevesinde Gagauz Türkleri'ne yaklaşıldığını görüyoruz. Bütün Türk Dünyası'nda dil ve kültür birliğinin gerçekleşmesini isteyen Atatürk, bu konuda Gagauz Türkleri'ne ayrı bir önem vermiştir. Bölgede Türkiye'nin ağırlığını arttırmaya çalışan Atatürk, Gagauz Türkleri ile çok yakından ilgilenmiştir. Bu ilginin bir sonucu olarak Türk Ocakları'nın ünlü başkanlarından Hamdullah Suphi Tanrıöver'i 1931 yılında Bükreş Büyükelçiliği'ne atamıştır. Ayrıca 1931-1944 yılları arasında Bükreş Büyükelçilik görevini sürdüren Tanrıöver'e Atatürk, çalışmalarında tam destek vermiş ve bu destek, Atatürk'ün ölüm tarihi olan 10 Kasım 1938'e kadar eksilmeden devam etmiştir.¹³

Kuzey Dobruca'da ağırlıklı olarak yaşamakta olan Türk azınlığı arasındaki küçük sorunları (Tatar-Türk ayrımı gibi) gidermekle işe başlayan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Besarabya ve Kuzey Bukovina'daki bütün Gagauz kasaba ve köylerini dolaşmıştır. Büyükelçilik kapılarını bu Ortodoks mezhebindeki Hristiyan soydaşlarımıza ardına kadar açmıştır. Bu cümleden olarak, elçilik çalışanlarını Gagauzlar'dan seçmiştir.¹⁴

Ayrıca Tanrıöver, bölgelerinde temayüz etmiş yerel Gagauz liderlerinin çocuklarına öncelik vererek ilk etapta 40 kişilik bir grubu öğrenim görmek üzere Türkiye'ye göndermiştir.¹⁵ Bu öğrencilerin parasız-yatılı olarak öğrenim görmeleri için Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerince kararname çıkarılmıştır. Konumuza açıklık getirmesi için bu kararnamelerden ikisini sunuyoruz:

Bunlardan 27 Kasım 1934 tarihli olanında;

"Galatasaray Lisesi'nde bulunan Romanya Türkleri'nden İkiizli Onotol, Nivogo Velodmir, Boylu oğlu, Stayon oğlu Vasil'in Türkiye'de okumalarını kolaylaştırmak üzere müsabakasız ve parasız yatılı olarak Yüksek Mühendis mektebine alınmaları; Nafia Vekilliği'nin 25.11.1932 tarih ve 6237/11428 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyeti 'nce 27.11.1934 'te tasvip ve kabul olunmuştur." denilmektedir.¹⁶

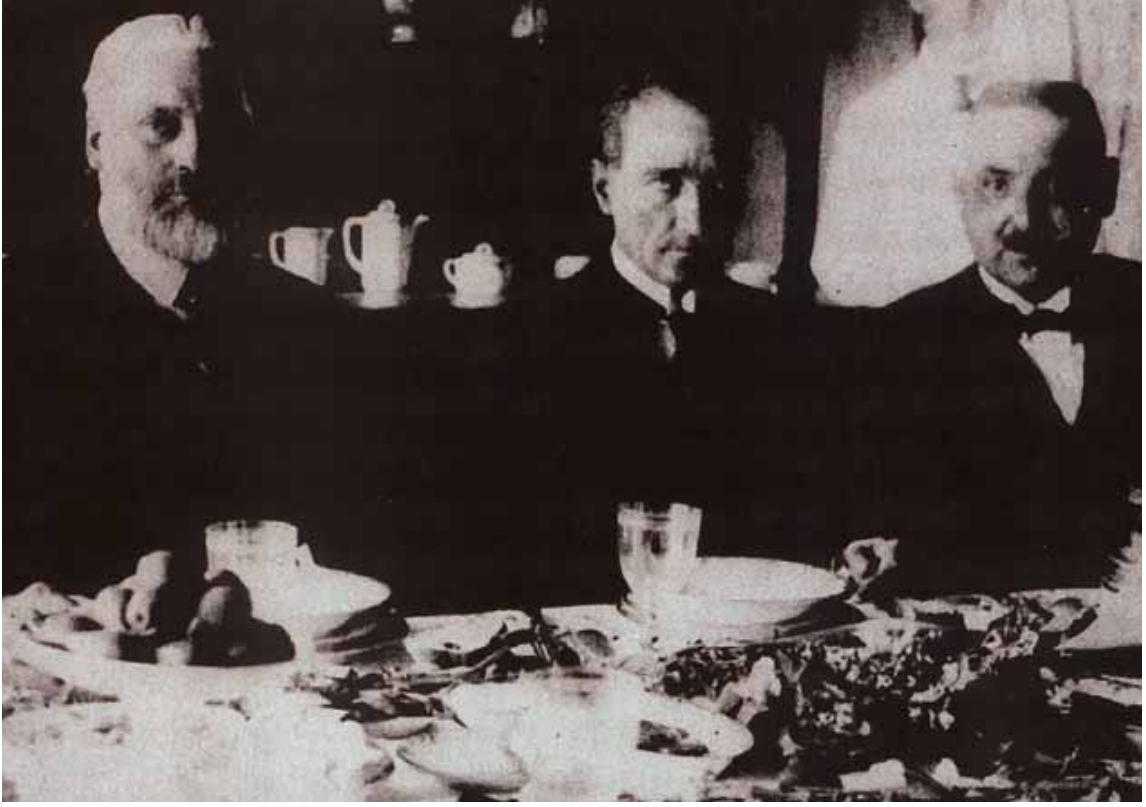
12 İsmail Bozdağ, *Atatürk'ün Sofrası*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 141-142; Y. Ertürk, a.g.m., s.43.

13 Hamdullah Suphi Tanrıöver hakkında bilgi için bkz., Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1966; Bilal N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Bilgi yayınları, Ankara, 1966, ss. 446-457.

14 N. Hablemitoğlu, a.g.m., s. 4.

15 A.g.m., gös. yer .

16 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01-49.80. 19).

22 Ekim 1936 tarihli kararnamede de;

“Romanya Tebaalı Yusuf Ahmet Memiş ile Hristiyan Türklerden Alexandru'nun Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde parasız yatılı olarak kabulleri, Ziraat Vekilliği'nin 19.10.1936 tarih ve 2018/37676 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 22.10.1936 toplantısında...” onaylandığı belirtilmektedir.¹⁷

Atatürk'ün ölümünden (10 Kasım 1938) sonra bir süre daha devam eden bu politikanın sonucu¹⁸, 200'ün üzerinde Gagauz genci öğrenim için Türkiye'ye gelmiştir. Bunların bir bölümü öğrenimleri sonrasında ülkesine dönerek halkına Türklük bilincini aşılarken, bir kısmı da Türkiye'de kalarak ülkemize hizmet vermiştir. Türkiye'de kalmayı yeğleyen Gagauz öğrenciler arasında; Ege Üniversitesi'nde Rektör Yardımcılığı yapmış emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Emin Mutaf (Georgi Mutaf), Prof. Dr. Özdemir Çobanoğlu (Vasili Çoban), İstanbul Teknik Üniversitesi'nden emekli olan Prof. Dr. Osman İkizli (Kubeli, Anatoli İkizli), Fransızca öğretmeni Mete Kargalık (Komrath-Dimitri Kargalık), Öğretmen Selma Sakallık (Kubeli-Ksenya Sakallık), İstanbul Üniversitesi'nden (matematikçi) emekli Prof. Dr. Selma Öztürk (Vulkanestili-

17 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01-69.84.15). Ayrıca, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaletince (20.11.1934 tarih ve 198 sayılı yazı ile), İran Türkmenlerinden; Abdurrahim, Ahmet, Behnam ve Mehmet ile Romanya Hristiyan Türklerinden Mekanu Andrei'nin Tıp Öğrenci Yurduna alınmaları hususu da Başbakanlığa önerilmiştir. (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.142, 58.1934).

18 Örneğin; 03.12.1938 tarihli kararname ile, Gagauz Türklerinden Romanya tebaalı İstefan Zavrakoğlu Petri Zavrak'ın Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne, yine 23.12.1939 tarihli kararname ile de Romanya tebaasından Evigen Mutaf'ın Teknik Okulu'na parasız yatılı olarak kabul edilmeleri onanmıştır (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (030.18.01-85.101.3; 030.18.01-89.119.5).

İrina Bulgar), Op. Dr. Erol Biricik (Komratlı-Mina Vasillioğlu), Öğretmen Deniz Kap-sız (Kırsovalı-Lıdyka Kapısız), İnşaat Mühendisi Ergin Mutaf (Komratlı Evgeni Mutaf) Veteriner İskender Akkerman (Satılık Hacı Köyü'ndenAleksandr Draganof), Ziraat Mühendisi Dr. Güngör Karel (Kubeyli-Georgi Volantir), Kanada-Edmonton'dan Zira-atçı Prof. Dr. Rüstem Aksel (Kubeyli-Leonid Gagauz), Fransızca öğretmeni Orhan Bucak (Kongazlı- Tulba Meti), Veteriner Aksel Alant (Baurçili-Simeon Terzi), Veteri-ner Aynur Aksel, Kanada'dan (Kubeyli-Akkulina Radyova), İşadamı Bedri Sakallı (Kubeyli-Petri Sakallı), İşadamı Yusuf Sakallı (Kubeyli-İvan Sakallı) gibi pek çok Türk aydını bulunmaktadır.¹⁹

Gagauz öğrencilerinin Türkiye'de öğrenim görmelerinin dışında 1937 yılında ay-rıca Romanya'ya öğretmenler gönderilmiştir. Sayıları 80 olan bu öğretmenler, Gaga-uzlar'a Türkçe öğretmiş ve Türklük bilinci vermiştir. Romence ve Rusça bilen bu öğ-retmenler, II. Dünya Savaşı'nın başına kadar bölgede görev yapmışlardır. Savaşla birlikte büyük bir bölümü Türkiye'ye dönerken, kimileri "görevleri henüz bitmediği" gerekçesiyle eğitim ve öğretime devam etmişlerdir. Ancak orada kalanlar, "Türk ca-susu" isnadıyla Ruslar tarafından Sibiry'a'daki toplama kamplarına gönderilmiştir.²⁰ Özellikle T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi henüz düzenlenmemiş olması nedeniyle, 1980 yılında ölen ve Ukrayna'nın Moldova sınırındaki Belgrad kasabasının Ortodoks mezarlığında yatmakta olan Ali Kanterelli'den başka diğerlerinin isimlerini tespit edemedik.²¹

Ali Kanterelli 1937, 1938 ve 1939 yıllarında Kıpçak Köyü'nde öğretmenlik yapmış ve orada Tolmaç İvana adında bir Kıpçak kızıyla evlenmiştir. Ali Kanterelli, Ruslar'ın Mol-dova'yı işgali üzerine diğerleri gibi "Türk casusu" isnadıyla 25 yıl ağır hapis cezasıyla Sibiry'a'ya sürülmüştür. Stalin'in ölümü üzerine 15 yıla aşkın mahkumiyetle kurtulan Ali Kanterelli, tekrar Gagauz Yeri'ne dönmüştür. O, ölünceye kadar görevine devam et-miş; çevresindekilere Türkçe öğretmiş ve Türklük şuuru aşılamıştır. Ayrıca kendisi Müslüman olmakla birlikte, Gagauzlar'ın dinî inançlarına da saygılı davranarak örnek bir kişi olmuştur.

Sonuç

XX. yüzyılın sonunda meydana gelen dünya olaylarının en önemlisi, hiç kuşkusuz S.S.C.B.'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını elde eden yeni Türk devletlerinin or-taya çıkmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra beş ülkenin (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) daha bağımsız birer devlet olması ve ayrıca bunların dışında kalan çeşitli Türk topluluklarında da, millî bilinçlenme yolunda yeni-den kültürel yapılanmanın başlaması, "yeni dünya düzeni"nin oluşmasında ve yeni dengelerin kurulmasında en önemli faktördür. Başka bir ifadeyle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk Dünyası yüzyıllardır özlemini duyduğu "dilde, fikirde, işte birlik" şansını yakalamıştır .

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M. Kemal Atatürk'ün de özlemi aynıydı: Bütün Türk Dünyasında dil ve kültür birliğinin sağlanması... Anadolu Türklüğünün ölüm-ka-lım mücadelesi olan İstiklal Savaşı'nın en hararetli günlerinde dahi olmak üzere o, bu

19 N. Hablemitoğlu, a.g.m., s.8, dip. not. 7.

20 A.g.m., s. 4.

21 Bu konudaki araştırmamız devam etmektedir. Bilgi elde ettikçe ilgililerin istifadesine sunulacaktır.

hedefe ulaşmak için hep çalışmıştır. Hemen belirtelim ki, Ulu Önder'in, ırkçılığa, şovenizme ve din ayrımcılığına kapalı, gerçekçi bir milliyetçilik anlayışı ile Türkiye dışındaki Türk topluluklarına yaklaştığını görüyoruz. Bu politikanın bir gereği olarak, Gagauz gençleri öğrenim için Türkiye'ye getirilmiştir. Amaç Gagauzlar'ın millî kültür ve benliklerini korumalarıdır. Aynı amaca yönelik ayrıca Türkiye'den Romanya'ya öğretmenler gönderilmiştir. Bu öğretmenler Gagauz Türkleri'nin millî bilinçlenmeleri açısından önemli hizmetler vermişlerdir. Ali Kantarelli başta olmak üzere pek çok öğretmen Türk topraklarına gitmişler, hayatları bahasına üstün hizmetlerde bulunmuşlardır.

1995 yılında Gagauz Türkleri'nin Latin alfabesine geçmesine ilişkin bir U.N.D.P. projesi dolayısıyla 9 ay süreyle Moldovya'da bulunan Dr. Necip Hablemitoğlu'nun da belirttiği gibi "Birgün yolunuz Gagauz Yeri'ne düşerse, Çadır, Vulkaneşti, Taraklı gibi şehirlerinde ve köylerinde Gagauz soydaşlarımızın tertemiz Türkçeleri'ni duyup, bize olan duygusal yakınlıklarına tanık olduğunuzda artık bilirsiniz ki, bu bölgelerde "Kemal'in Öğretmenleri" görev yapmışlardır. Öğretmenlerimizin görev yapmadıkları Komrat ve çevresinde ise anadilini konuşamayan, Ruslaşmak üzere olan Gagauzları gördüğünüzde ise büyük Atatürk'ü minnet ve hayranlıkla anarsınız..."²²

Atatürk'ün aramızdan ayrılışından bu güne kadar geçen süre içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Gagauzlar'a olan ilgisi Sovyetler Birliği'nin dağılması ve akabinde Moldova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra yeniden söz konusu olabilmektedir. Ama gösterilen bu ilginin yeterli olduğunu söylemek olanaksızdır.

Yapılması gereken ilk iş, tarihsel açıdan Atatürk'ün dış Türklere bakış açısı ve stratejisi tespit edilmeli ve sonra da bu doğrultuda değişen ve gelişen dünya koşulları da göz önünde bulundurularak bütün Türk Dünyası ile ilgilenilmelidir. Bu arada Atatürk'ün yaptığı gibi ırkçılığa, şovenizme ve din ayrımcılığına kapalı, gerçekçi bir milliyetçilik anlayışı ile Türk Dünyası'na, bu meyanda Gagauz Türkleri'ne yaklaşılmalıdır. Böylelikle Atatürk'ün "...Onların (Dış Türklere'in) bize yaklaşmasını beklemeyiniz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli..." şeklindeki vasiyetini de bir ölçüde yerine getirmek için ilk adımı atmış olalım.

22 Bkz. dip. not. 19 N. Hablemitoğlu, a.g.m., s. 6.

4. bölüm

ATATÜRK ve İSLÂM DİNİ

Atatürk ve Din*

Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün başarıları sadece siyasî ve askerî alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda, onun dînî alandaki düşünce ve icraatlarıyla da topluma büyük hizmetleri geçmiştir.

Esasen, Atatürk gibi bir dehanın, tarih boyunca milletimizin bünyesinde derin izler bırakmış, huzur, saadet, moral, birlik ve beraberlik duygularının kaynağı olmuş manevî değerlerden biri olan dini, göz ardı etmesi düşünülemezdi. Bir insanı içinde doğup büyüdüğü aile çevresi ve toplumdan bütünüyle soyutlayarak düşünmek mümkün değildir. Çünkü her insan doğal olarak yakın ve uzak çevresinden bir şekilde etkilenir. Atatürk'ün hayatına baktığımızda, bu etkiyi açık bir şekilde görebilmekteyiz. Atatürk her şeyden önce mütedeyyin bir anadan ve babadan dünyaya gelmiştir. Annesi kendisini ilk dînî bilgileri tahsil etmek için mahalle mekteplerine göndermiştir. Daha sonra girdiği Şemsi Efendi Mektebi ve Selanik Mülkiye İdadisinde de ciddî dînî programlar takip etmiştir. Atatürk'ün bilahare devam ettiği Selanik Askeri Rüştiyesi ve Manastır Askerî İdadisindeki takip ettiği programlar arasında da din eğitiminin önemli yer işgal ettiği zikredilmektedir. Ayrıca İslâm kültürüne vukûfiyetinin oldukça ileri düzeyde olduğu ve daha sonra liseler için yazdığı tarih kitaplarındaki "İslâm Tarihi" bölümlerini bizzat kendisinin kaleme aldığı,

* Dr. Yaşar ÇOLAK, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 119 (Kasım 2000), s. 28-33.

Atatürk'ün dine en belirgin katkılarından birisi, görevi İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarını vatandaşlara anlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir devlet kurumu olarak tesisine ön ayak olmasıdır.

Atatürk'ün, İslâm dininin inanç sistemi, ibadet şekilleri ve ahlâk prensiplerinin ehil kimselerce insanlara bütün sadeliğiyle anlatılmasını bir kamu hizmeti olarak lüzumlu görmesi, onun inancına samimi olarak bağlı bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Sözlerini incelediğimizde, Atatürk'ün İslâm kültürüne derin vukûfiyetinin olduğu, gerçekçi bir din anlayışına sahip olduğu, söylev ve demeçlerinde, sık sık dînî değerlere, Kur'an ayetleri ve bazı hadis-i şeriflere atıfta bulunduğu ve İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'e hürmet ve takdir duygularını izhar ettiği görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'i tercüme ve tefsir edebilecek kadar Arap diline hakim olduğu belirtilmektedir.¹

Atatürk'ün yaşadığı dönemlerde, bütün dünyayı değişik şekillerde etkisi altına almış olan materyalist ve pozitivist felsefenin tesiriyle dinin zihinsel bir kurgudan ibaret olduğu, sanayileşme ve modernleşme sürecinde bireyin hayatındaki önemini giderek yitireceği ve sonunda da yok olacağı şeklindeki düşüncelerin oldukça yaygın olmasına rağmen O, bu felsefî akımların etkisinden kendisini kurtararak, ülkeyi bir taraftan muasır medeniyetler seviyesine doğru yönlendirirken, diğer taraftan İslâmî değerlerin korunmasını sağlayacak ve dînî hayatı yeniden canlandıracak köklü icraatlara girişmiştir. Atatürk'ün, İslâm dininin inanç sistemi, ibadet şekilleri ve ahlâk prensiplerinin ehil kimselerce insanlara bütün sadeliğiyle anlatılmasını bir kamu hizmeti olarak lüzumlu görmesi, onun inancına samimi olarak bağlı bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Bir milletin fertlerinin İslâm ahlâkiyle mücehhez hale getirilmesini sağlayacak bir yapılanmayı gerçekleştirmek, bu din mensuplarına yapılabilecek en büyük iyiliktir. Atatürk, İslâm dinine bu hizmeti yapmıştır ve onun tesis ettiği kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla onlarca yıldır, milletimiz dinini-diyametini, ilim ve irfanını en doğru bir şekilde öğrenme imkanından yararlanmaktadır. Bugün gelinen noktadan baktığımızda, camilerimizde pırıl pırıl din görevlilerimizin vatandaşlarımıza din hizmeti sunmakta olduğu, din hizmetinin kalitesini yükseltmek için her geçen gün yeni yeni projelerin hayata geçirildiği, isteyen vatandaşlara yüksek dînî tahsil görmüş görevliler tarafından dînî bilgiler verildiği, vatandaşların hac ibadetlerini yerine getirebilmelerini sağlamak için bütün tedbirlerin alındığı, din hizmeti görevini yerine getirenlere ödül, getirmeyenlere ceza verildiği, din ve vicdan özgürlüğüne anayasal güvence sağlandığı, dine ve dince kutsal sayılan değerlere saldırının suç kabul edildiği, din bilimleri hakkında en üst düzeyde araştırmaların yapıldığı bir yapıyla karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz. Bunlar kuşku yok ki, Atatürk'ün başlattığı ülkeyi yeniden yapılandırma projelerinin dînî alandaki müspet sonuçlarıdır.

Sözlerini incelediğimizde, Atatürk'ün İslâm kültürüne derin vukûfiyetinin olduğu, gerçekçi bir din anlayışına sahip olduğu, söylev ve demeçlerinde, sık sık dînî değerlere, Kur'an ayetleri ve bazı hadis-i şeriflere atıfta bulunduğu ve İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'e hürmet ve takdir duygularını izhar ettiği görülmektedir. Biz bu yazımızda tarihe mal olmuş bazı sözlerinden hareketle, Atatürk'ün dine yaklaşımını ve dinin yüceliğini korumaya yönelik bazı icraatlarını ortaya koymaya çalışacağız.

Din Toplumun Devamı İçin Lüzumlu Bir Müessesedir

Atatürk, birey ve toplum için dinin lüzumlu bir müessese olduğuna inandığını çeşitli vesilelerle ifade etmiştir. Esasen büyük bir başarıyla toplumu topyekün dönüştürme başarısını göstermiş bir aklın, insanda fitrî olarak var olan din duygusunu ve dinin birey ve toplum hayatı için lüzumunu takdir etmemesi düşünülemezdi. Yalnız Atatürk'ün gerçek din ile dinin tarihî yorumu ve tatbik biçimi arasındaki ince ayrımın da farkında olduğu anlaşılmaktadır. Onun önemle üzerinde durduğu husus, dînî olanla tarihî olanın birbirine karıştırılmaması ve tarihî olan uygulamalardaki yanlışlıkların düzeltilmesidir.

¹ Zikreden Ethem Ruhi Fıçlalı, "Atatürk ve Din", *Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik* adlı kitabın içinde, Ank. 1999, s. 236.

İşte Atatürk'ün sözlerinden birkaçı:

“Din vardır ve lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkan yoktur. Temeli çok sağlam bir dinimiz var, malzemesi iyi. Fakat bina uzun asırlardır ihmale uğramış. Harçlar döküldükçe yeni harç yapıp binayı takviye etmek lüzumu hissedilmemiş. Aksine olarak birçok yabancı unsur (hurafeler) binayı daha fazla hırpalamış. Bugün bu binaya dokunulamaz, tamir de edilemez. Ancak zamanla çatlaklar derinleşecek ve sağlam temeller üzerinde yeni bir bina kurmak lüzumu hasıl olacaktır.”²

“Türk milleti dindar olmalıdır yani, bütün sadeliğiyle dindar olmalıdır demek istiyorum. Bizzat hakikate nasıl inanıyorsam buna da öyle inanıyorum... Din şuura muhalif, ilerlemeye engel hiçbir şey ihtiva etmiyor.”³

Din Vicdan Meselesidir

Atatürk, dinin, özü itibarıyla insanların ruhî ve manevî hayatlarını dolduran, düzenleyen, onu fazilet ve iyiliğe yönelten, ona güven duygusu veren ve bu dolaylı yolla toplumsal hayatı etkileyen bir kurum olduğu görüşündedir. Ona göre din, öncelikle insanların vicdanlarına hitab etmekte, insanları gönülden fethederek, davranış kalıplarını derinden etkilemektedir. Şu sözleri bunun kanıtıdır:

“Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünce ve tefekküre karşı değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz, kasta ve eyleme dayanan bağnaz ve tutucu hareketlerden sakınıyoruz.”⁴

Din Akıl İlkelerine ve İnsan Yaratılışına Uygunluk Arz Etmektedir

Bilindiği üzere İslâm dini, akıllı insanları muhatap kabul etmektedir. Getirdiği hükümler ve koyduğu prensipler de, akıl ve mantık ilkeleriyle tamamıyla uygunluk arz etmektedir. Hatta akıl ötesi ile ilgili olarak bilgiler sunarak insana bu alanda da yardımcı ve rehber olmaktadır. Atatürk, yaşadığı devrin moda cereyanlarının tesirine fazla kapılmaksızın, İslâm dininin bu özelliğini görme ve bir gerçeği teslim etme başarısını göstermiştir. Bu husus şu sözlerinden gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır:

“Bizim dinimiz en tabî ve makul dindir ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur.⁵ Özellikle bizim dinimiz için herkesin elinde bir ölçü vardır. Bu ölçü ile hangi şey ki, akla, mantığa, kamu menfaatine uygundur, biliniz ki o, bizim dinimize de uygundur. Eğer bizim dinimiz akla ve mantığa uygun bir din olmasaydı, en mükemmel olamazdı.”⁶

Din Toplumsal Bir Değerdir

Yüzyılımızın özellikle ikinci yarısından itibaren meydana gelen gelişmeler, dinin, insanın psikolojik dünyasında motive edici, toplumsal hayatta pekiştirici ve bütünleştirici, felsefî ve uhrevî boyutta hayata anlam, gaye sunucu bir değer olduğunu ortaya çıkarmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Atatürk bu gerçeğin her zaman bilincinde olmuştur:

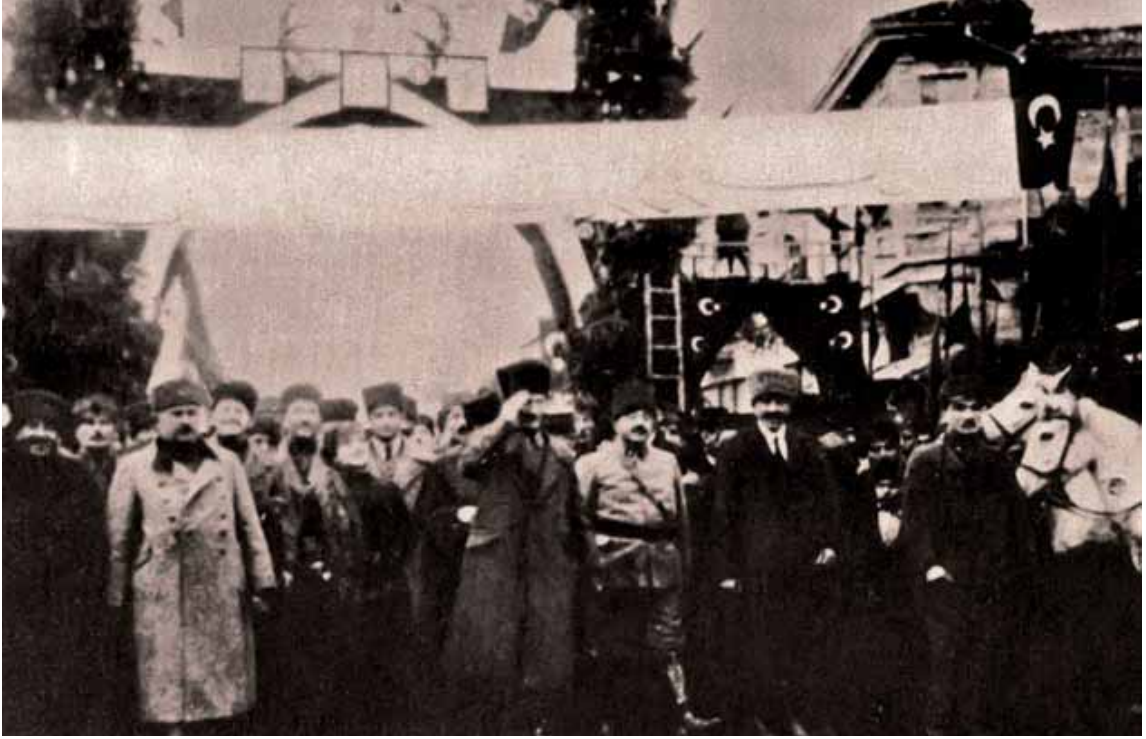
2 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ank. 1971, s. 206.

3 *Söylev ve Demeçler*, c. III, s. 70.

4 Hüseyin Cevizoğlu, *Atatürkçülük*, s. 36; Sadi Borank, *Atatürk ve Din*, İst. 1962, s. 82.

5 *Söylev ve Demeçler*, c. II, s. 90.

6 *Söylev ve Demeçler*, c. II, s. 127; U. Kocatürk, a.g.e., s. 209-210.

“Milletimiz dil ve din gibi kuvvetli iki hazineye sahiptir. Bu faziletleri hiç bir kuvvet milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamayacaktır ve alamaz.”⁷

Dinde Ruhbanlık Yoktur

İslâm dininin eskilerin tabiriyle lazım-ı gayr-ı mufariki (ayrılmaz özelliği), ruhanî sıfatları taşıyan din adamları sınıfına sahip olmayışıdır. Atatürk, İslâm'ın bu özelliğine her fırsatta atıfta bulunmaktadır:

“Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz eşitiz ve dinimizin ahkâmını eşit olarak öğrenmeliyiz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır, orası da mekteptir. Nasıl ki her hususta yüksek meslek ve ihtisas sahiplerini yetiştirmek lazım ise, dinimizin gerçek felsefesini tetkik ve bilimsel fenni telkin kudretine sahip olacak güzide ve gerçek büyük alimler yetiştirecek yüksek kurumlara da malik olmalıyız.”⁸

Camiler İbadet Mahalli Olmaktan Başka Dünya Meselelerinin de Müzakere Edildiği Sosyal Kurumlardır

Atatürk Balıkesir Zağnos Paşa Camii'nin içinde 7 Şubat 1923 tarihinde bir Çarşamba günü halka yaptığı bir hitabede, camilerin sadece bir ibadet mekanı olarak kullanılmasının işlevlerini azaltacağını, mabetlerin aynı zamanda din ve dünya işleri hakkında müşaverelerin yapıldığı meclisler haline getirilmesinin lüzumuna işaret etmiştir:

“Arkadaşlar! Cenab-ı Peygamber, mesaisinde iki dâra, yani iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini Allah'ın evinde yapardı. Efendiler! Camiler itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek, danışmak için yapılmıştır. Millet işlerinde her kişinin zihni-

⁷ *Söylev ve Demeçler*, c. II, s. 66-67.

⁸ *Söylev ve Demeçler*, c. II, s.90.

nin başlı başına çalışması lazımdır. İşte biz de burada din ve dünya için geleceğimiz ve istiklâlimiz için ve en çok milli egemenliğimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncelerimi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerini anlamak istiyorum. Milli ülküler, milli irade yalnız bir şahsın düşünmesinden değil tüm millet fertlerinin ülkülerinin toplamıyla yaratılır... Milletimiz dil ve din gibi kuvvetli iki hazineye sahiptir. Bu faziletleri hiç bir kuvvet milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamayacaktır ve alamaz.”⁹

Dinimiz Kadınları İkincil Konumda Görmez

Günümüzde bile hala tartışılan kadın konusunda Atatürk'ün görüşü oldukça nettir. O, Müslüman milletlerin tarihte düştükleri hatalardan dolayı kadınların geri konuma itilmişliğinin vebalini İslâm'a değil, Müslümanlara yüklemeye taraftardır:

“Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şeyi, kadın ve erkek beraber olarak ilim ve kültür edinmeleri gerekir. Kadın ve erkek, bu ilim ve kültürü aramak ve nerede olursa oraya gitmek ve onunla dolu olmak zorundadır.”¹⁰

Bu sözler, İslâm dininin özüt itibarıyla kadını ikinci plana ittiğine dair yanlış fikirlerle de bir cevap niteliğindedir.

Din Adamları Aydın Olmalıdır

Öyle anlaşılıyor ki, Atatürk idealinde, aydın görüşlü, dînî meselelere iyice vakıf, bilgisi, görgüsü, ifade ve davranışlarıyla muhataplarına huzur ve güven telkin eden din

⁹ *Söylev ve Demeçler*, c. II, s. 94.

¹⁰ Bkz. Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ank. 1969, s. 56.

adamı hayalini yaşatmaktadır. Bu hayalin gerçekleşmesi için birtakım icraatların içine girdiği de hepimizin malumudur.

Medreseleri lağvettirdiği zaman yakınında bulunanlardan Galip Bey'e şu sözleri söylemiştir:

"Yahya Galip Bey, Müslümanlıkta rahiplik yoktur. Medreseler, eski Türklerin kurdukları modern zihniyette üniversitelerin, taassubun elinde ıslah olmayacak kadar te-reddiye uğramış harabelerdir. Bunları ne ıslah, ne de idame ettirmek kabildir. Yık-maktan kasdımız budur. Müslümanlıkta imam, cemiyetin en üstün adamıdır; zaman-ının en münevver adamıdır. Dört beş yüzyıl birbirini tutmayan içtihatlarla, esen rüzga-ra göre verilmiş fetvalarla inançlarıyla oynanan Türk milletinin din duygularını, bir sü-re skolastik cahilin eline bırakamayız. İleride bu işi bizzat elime alacağım."¹¹

11 Bkz. Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Ank. 1997, s. 36.

İrtica, Din Karşıtlığı Değil, Yenilik ve Milli Hakimiyet İlkesi Karşıtlığıdır

Atatürk irticayı; dinin icaplarına göre samimî, dinî bir yaşam sürmek şeklinde değil, yenileşme yolunda yürümeye engel olmak, millî egemenlik ilkesini reddederek saltanat ve hilafetin geri gelmesini istemek, din işleri ile devlet işlerini birbirinden ayırma düşüncesine karşı çıkarak bundan politik çıkar sağlamayı amaçlamak şeklide ortaya çıkan her türlü fiil ve davranışa tekabül eden bir kavram olarak algılamakta ve şöyle demektedir:

“İnkılabımızın umde-i asliyesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen ‘asri’ ve bütün mana ve eşkaliyle medeni bir heyeti ictimaiyye haline isal etmektir.

“Efendiler, hayatın felsefesi, tarihin garip tecellisi şudur ki, her iyi, her güzel, her nâfi şey karşısında, onu imha edecek bir kuvvet belirir. Bizim lisanımızda buna irtica denir.

“Milleti teceddüt vadisinde durdurmaya çalışmak için irticâkar fikirler perverde edenler muayyen bir sınıfa istinat edebileceklerini zannediyorlar. Bu katiyen bir vehimdir, bir zandır. Unutulmamalıdır ki, milletin hakimiyetini bir şahısta yahut mahdud şahısların elinde bulundurmakla menfaat bekleyen cahil ve gafil insanlar vardır... Bu gibilere mürteci ve hareketlerine de irtica derler. Katiyetle söylerim ki, hakimiyet-i milliyemizin her zerresini şu veya bu suretle takyid etmek isteyenler en koyu mürtecidirler.

“Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanın emrine uymakla serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünce ve tefekküre karşı değiliz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işlerine karıştırmamaya çalışıyor, kasda ve fiile dayanan taassupkarâne hareketlerden sakınıyoruz. Mürtecilere asla fırsat vermeyeceğiz.”¹²

Atatürk, din hakkındaki bu müspet düşüncelerini sadece söylemden ibaret bırakmamış, bunların pratiğe dönüşmesi için de hususî bir gayret içinde olmuştur. Atatürk'ün halkın din konusunda sağlıklı bir şekilde aydınlatılmasına olan samimî inancını ve dînî değerlere olan hürmetini her vesile ile ifade ettiğini daha önce belirtmiş-tik. Bundan başka Atatürk'ün dine en belirgin katkılarından birisi, görevi İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarını vatandaşlara anlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir devlet kurumu olarak tesisine ön ayak olmasıdır. Ayrıca halkın din konusunda doğru bir şekilde bilgilenme ihtiyacını karşılamak amacıyla bugün bile en güvenilir kaynak eser olarak faydalanılan Elmalılı Hamdi Yazır'ın “*Hak Dini Kur'an Dili*” adlı Türkçe tefsir kitabı ile Ahmed Naim ve Prof. Kamil Miras'ın tercüme ve şerhettikleri “*Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi*” adlı hadis kitaplarının devlet imkânlarıyla bastırılmasını sağlaması da onun dine hizmet arzusunun müşahhas örneklerindedir. Atatürk'ün insiyatifi ve onayı olmasaydı herhalde bu önemli neşir hizmetinin tahakkuku mümkün olamazdı.

Başta Atatürk olmak üzere, ülkemizin bugünlere gelmesinde emeği geçen tüm kahramanlarımızı rahmetle anıyoruz.

Atatürk'ün İnanç Dünyası ve Din Anlayışı*

Din, evrensel bir olgudur. Din, insanla beraber var olmuş ve insanla birlikte varlığını sürdürecektir.

Tarihin hiçbir devresinde dinsiz bir toplumun var olduğu görülmemiştir. Çünkü insan, maddi tarafı yanında manevi tarafı da olan bir varlıktır. Bu varlığın manevi gereksinimlerini karşılayan olguların en başta geleni de dindir.

Din, bireyleri kutsal duygu, ortak bilinç ve vicdan etrafında birleştiren bir âmil olduğu gibi toplumları yaşatan, yükselten, onların gelişmesini sağlayan bir kurumdur. Bu yönüyle din, anarşinin, haksızlığın, adaletsizliğin, kötülüğün, zulmün, şiddetin, terörün, cehaletin, rüşvetin düşmanıdır.

Dini duyguları zayıflamış, manen çökmüş toplumların yaşamlarını sürdürmeleri oldukça güçtür. Çünkü din toplumun bireylerine yalnızlık, çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, kötü olaylar ve felaketler karşısında ümit verir. Bu bakımdan din, insana teselli ve güven sağlayan bir sığınaktır. (Dinin yanlış veya yanlış bir şekilde yorumlanması durumunda söylenenlerin tersi de olabilir. Tarihimiz bunun örnekleriyle doludur. Örneğin yakın geçmişimizde Milli Mücadele'de Şeyhülislam Dürriyâde Abdullah Efendi'nin fetvasıyla Anadolu halkı ikiye bölünmüştür.)¹

* Prof.Dr. Ali SARIKOYUNCU, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 155 (Kasım 2003), s. 4-17.

1 Bk. Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları*, II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 2002, s.1 vd.

Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletin devamına imkan yoktur. Yalnız şurası vardır ki din, Allah ile kul arasında kutsal bir bağlılıktır.

Her şeyden önce o, devrinin din kültürüne oldukça üst seviyede sahip Müslüman ve dindar bir anne-babadan dünyaya gelmiş biridir ve ilk dini bilgilerini de onlardan, özellikle annesinden almış ve onun tarafından yetiştirilmiştir.

Dinin özetle sunulan işlevi ve önemi² sebebiyledir ki, 20. yüzyılın ikinci yarısında toplum bilimcileri ve düşünürler, ideolojilerin çökeceğine ve dinin önem kazanacağına dikkat çekmişlerdir.

Tarih boyunca milletimiz için güç ve moral kaynağı olan İslâm dini, kültürümüzde derin izler bırakmış, huzur, saadet, birlik, beraberlik, düzen ve intizamın ana kaynağı olmuştur. Bundan dolayı Türk devletlerinde din hizmetlerini organize eden kurumlar, devlet mekanizması içinde yer almış ve bunlara önemli fonksiyonlar yüklenmiştir.

Konumuz açısından Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamına baktığımızda, son derece önemli bir manzara ile karşılaşırız. Her şeyden önce o, devrinin din kültürüne oldukça üst seviyede sahip Müslüman ve dindar bir anne-babadan dünyaya gelmiş biridir ve ilk dini bilgilerini de onlardan, özellikle annesinden almış ve onun tarafından yetiştirilmiştir.

Annesi Zübeyde Hanım onu, geleneklere uygun olarak ilâhilerle, yani "Amin Alayı" ile mahalle mektebine başlatmıştır. İlk öğrenimini gördüğü Şemsi Efendi Mektebi ve daha sonra devam ettiği Selanik Mülkiye Rüştiyesi, devrin koşulları içinde ciddi dini bilgiler veren öğretim kuruluşlarıydı. Hatta daha sonra girdiği Selanik Askeri Rüştiyesi de, Manastır Askeri İdadisi de programlarında aynı ciddiyet ve seviyede din kültürü veren okullardı. Esasen Atatürk'ün din kültürünün seviyesini görmek ve göstermek

2 Bk. Günay Tümer, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C. 9, s.312 vd.

için onun bu sahaya ilgili olarak tetkik ettiği Caetani'nin İslâm Tarihi, Corci Zeydan'ın Medeniyet-i İslâmiyet Tarihi gibi günümüzde ancak bu sahanın uzmanlarınca takip olunabilecek eserleri örnek göstermek bile yeterlidir. Onun bu sahadaki bilgisi öylesine sağlamdır ki, liseler için yazdırdığı tarih kitaplarının "İslâm Tarihi" bölümünü, bizzat kendisi kaleme almıştır.³

Öte yandan Atatürk'ün içtenlikle gerçek bir inanan kişi olduğunu kanıtlayan pek çok anı, olay vardır. Örneğin 17 Ekim 1911'de Fuat Bulca'ya yazdığı mektupta, "... Allah nasip ederse mücadele sahasında birleşiriz. Cenab-ı Hak takdir etmişse ahirette kavuşuruz."⁴ diyen Atatürk'ün, 2 Aralık 1916'da da Allah'ın varlığı ile ilgili kitaplar okuduğunu görüyoruz.⁵ Bu konuda sorulan bir soruya verdiği cevapta Allah hakkındaki düşüncesini şöyle açıklar:

"Arkadaşlar, Allah kavramı insan beyninin çok güç kavrayabileceği metafizik bir meseledir."⁶

Allah'ın birliğini onaylayan sayısız sözü vardır. Kayıtlara geçen birkaç sözü şöyledir:

"Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür."⁷

"Ey Millet, Allah birdir, şanı büyüktür."⁸

Atatürk'ün Allah hakkında bu ve benzeri sözleri, onun Kur'an diliyle konuştuğunu gösterir.

"Gözler onu görmez, o bütün gözleri görür." (Enam, 6/ 93)

"De ki: O Allah birdir." (İhlas, 114/1)

"O, ancak bir tek tanrıdır." (Nahl, 16/51)

Atatürk, Milli Mücadeleyi başlatmak üzere Samsun'a çıkacağı günün gecesi, anne ve kız kardeşinin hayır dualarını almayı ihmal etmemiştir. 23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi'nin açılış konuşmasına dua ile başlamış, 7 Ağustos 1919 günü kongrenin kapanış konuşmasını şöyle bitirmiştir:

"Bu birleştirici kurtuluş toplantımız sona ererken, istekleri gerçekleştiren Allah Hazretlerinden doğru yolu göstermesini ve şanlı Peygamberimizin ruhunun bütün üstünlüklerden, bereketinden başışlanması dileği ile, vatan ve milletimize ve sonsuz devletimize mutlu gelecekler dilerim."⁹

TBMM 23 Nisan 1920 günü, Atatürk'ün 21 Nisan 1920 tarihli genelgesinde belirttiği gibi dualarla açılmıştır.¹⁰ Atatürk, TBMM'de kurulan ilk hükümet dolayısıyla yaptığı konuşmada; "Cenab-ı Hakkın yardım ve desteği bizimledir." diyerek samimiyetini göstermiştir. Onun bu samimiyetinin daha sonraki günlerde de devam ettiği görülmektedir. Örneğin 28 Nisan 1920'de Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanan "TBMM'nin Memlekete Bildirisi" şu cümlelerle bitmektedir:

3 Bkz., *Tarih I*, Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul 1932.

4 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, I (1903-1915) Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.128.

5 Bk., Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ün Kasbad Hatıraları*, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s.23

6 Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, 3.Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003, s. 217.

7 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s. 288.

8 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 98.

9 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 5.

10 Bkz., *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2000, s. 294-295.

“Ta ki, din son yurdunu yitirmesin, ta ki, milletimiz köle olmasın... “

“Allah’ın lâneti düşmana yardım edenlerin üzerine olsun. Allah’ın yardımı ve tevfi-ki... milletimizi ve yurdumuzu kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.”¹¹

2 Temmuz 1932’de Atatürk, Orman Çiftliğinde çaya davetlidir. Burada bir öğretmen kendisine şu soruyu sorar:

“- Paşam, din lüzumlu bir şey midir?..

Atatürk şu cevabı verir:

“- Evet din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletin devamına imkan yoktur. Yalnız şurası vardır ki din, Allah ile kul arasında kutsal bir bağlılıktır. Mutaassıp İslâmcıların din komisyonculuğuna izin verilmemelidir. Dinden maddi çıkar sağlayanlar alçak kişilerdir. İşte biz bu duruma karşıyız. Buna izin vermiyoruz. Bu gibi din ticareti yapan kimseler, saf ve masum halkımızı aldatmışlardır. Bizim ve sizin mücadele edeceğiniz ve ettiğiniz bu kimselerdir.”¹²

Atatürk’ün, Allah ve Peygamber hakkında düşünceleri inanmış bir insanın düşünceleridir. Aynı şekilde O, Kur’an-ı Kerim’e de hayrandır. Nitekim Osman Ergin “Türk Maarif Tarihi” adlı eserinde, Atatürk’ün güzel sesli, mûsikişinas kişilerle toplantılar düzenlediğinden ve bu toplantılarda Kur’an-ı Kerim okutup ve onu huşu içinde dinlediğinden bahsetmektedir.¹³

Öte yandan Atatürk’ün her Ramazan’da, kız kardeşi Makbule Hanım’dan, annesi Zübeyde Hanım’ın ruhu için hatim indirilmesini rica ettiği ve hafız için, içinde para bulunan bir zarf verdiği, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve yardımcısı Orgeneral Asım Gündüz’ün beş vakit namaz kıldıkları, TBMM başkanlarından Abdül Haluk Renda’nın Cuma namazlarını Hacı Bayram Camiinde eda ettiği bilinmektedir.¹⁴

Atatürk döneminde namaz kılan memurların işlerinden atıldığı şeklindeki sözler, mesnetten yoksun uydurma sözlerdir. Atatürk, ibadetine özen gösteren insanlara karşı saygılıdır, ama iki yüzlü tiplere karşı müsamahasızdır.

11 *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1336/1920, s. 1.

12 Cenk Koray, *Atatürk ve Din*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1997, s. 33-34.

13 Bkz., Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977, C. 5, s. 1832.

14 Ercüment Demirer, *Din, Toplum ve Kemal Atatürk*, Ankara, 1969, s. 10-11.

1930 yılında Atatürk, Fevzi Çakmak'la birlikte trenle yurt gezisine çıkıyorlar. Kompartımanda ülke sorunlarını konuşurlarken bir milletvekili içeri girip, Atatürk'ün kulağına bir şeyler söylüyor. Atatürk'ün kaşları çatılıyor, Fevzi Paşa'ya dönerek, "Paşam, lütfen beni takip ediniz, arkadaşlar bir haber getirdi, inceleyelim." diyor. Diğer vagondaki kompartımanda yüksek rütbeli bir subayın kanepede oturmuş ve namaz kıldığını görüyorlar ve Atatürk Mareşale diyor ki, "Paşam, bu adamın biraz evvel kulağıma gizli bir şeyler söylediğini gördünüz. Bu adam muhafız kıtasına mensup yüksek rütbeli bir subayın namaz kıldığını görmüştüm. Bu adam namaz kılmayı kendi aklınca suç görüyor, durumu size göstermek için buraya kadar zahmet ettim."

Atatürk ilk istasyonda milletvekilini trenden indiriyor ve gelecek dönem milletvekili seçilmesini engelliyor.¹⁵ Ayrıca Amerikalı gazeteci Shaw Moré, Mustafa Kemal Atatürk'ün de namaz kıldığını şu tümcelerle aktarmaktadır:

"Kurban Bayramı sabahı kalktığım zaman Ankara Camii'nin önünde sokakta namaz kılan 5.000 kişilik kalabalığı görünce makinemi alarak dışarıya fırladım. Ve şayanı dikkat resimler çektim. Başkumandan Mustafa Kemal o tarihi namazdan sonra halkın muazzam tezahüratı arasında Sakarya Harbine hareket etti."¹⁶ Kılıç Ali de, "Mustafa Kemal Paşa ile bayram namazını kılmak için yanımızda bazı arkadaşlar da olduğu halde Hacı Bayram Veli Camii'ne gitmiştir" demektedir.¹⁷

15 E. Demirel, a.g.e., s. 11-12; Sıtkı Aydın, *Atatürkçülük'ü Anlamak ve Anlatmak*, Ankara, 1990, s. 22.

16 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 36.

17 Bkz., Kılıç Ali, *Atatürk'ün Hususiyetleri*, İstanbul, 1955, s. 59-60.

Atatürk gerçekte dine ve dindara değil, hurafeciliğe ve taassuba karşıydı. Çünkü hurafeciliğin dine zarar verdiği, taassubun da çıkarıcılığa zemin teşkil ettiği kanaatindeydi.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M. Kemal Atatürk, Türk Milletinin bütün maddi ve manevi değerleri ile, özellikle milletimizi asırlardır yoğurmuş, ruh ve şekil vermiş manevi değerlerin en önemli unsurlarından biri olan İslâm dini ile bütünleşmiş ve ona olan inancını, yaşamının her safhasında vicdanının en mutena yerinde muhafaza etmiştir.

Atatürk'ün Hz. Muhammed Tasavvuru*

Bir İslâm dünya gücü olan Osmanlı Devleti'nden modern lâik Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk'ün Hz. Muhammed (s.a.s.) hakkındaki düşünceleri Türkiye, İslâm dünyası ve dünya açısından önem taşımaktadır. Milletini çağdaş dünya ile kucaklaştırmayı hedefleyen Atatürk, onların peygamberi Hz. Muhammed'i gerçek hüviyeti ile tanıtmaya ve tanıtmaya gayret etmiştir.

I. Hz. Muhammed'i Doğru Tanıma ve Tanıtma Çabaları

Atatürk'ün Hz. Muhammed'i tanıma vasıtalarını ailesi, çevresi, okulu ve kendi merakı ile okuduğu kitaplar olarak tasnif edebiliriz. O, konu hakkında hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından kalemeye alınan eserlerden bazılarını tetkik etmiştir.

Atatürk, Afet İnan Hanımefendi'nin kayıtlarına göre, Hz. Muhammed ile ilgili çocukluğundan beri aldığı bilgilere ilâveten, esasen Sakarya Meydan Savaşı ile Büyük Taarruz arasındaki zaman diliminde İslâm tarihi hakkında kitaplar okumuş, karşılaştığı uzmanlara bu hususta sorular sormuştur.¹ Milî Mücadele yıllarında Atatürk'ün karargâhına yakın olan Halide Edip (Adivar) da onun bu yıllarda İslâm tarihinin özellikle ilk yıllarına dair çok kitap okuduğunu belirtmektedir.² Atatürk'ün bu konuda okuduğu başlıca kitaplar Şehbenderzade A. Hil-

* Doç.Dr. Seyfettin ERŞAHİN, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 149 (Mayıs 2003), s. 14-17.

1 Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1968, 101.

2 Halide Edib Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, 1962, 146 vd.

Atatürk, bir konuşmasında Hz. Muhammed'in büyüklüğünü "O, Allah'ın birinci ve en büyük kuludur. Onun izinde bugün milyonlarca insan yürüyor. Benim, senin adın silinir; fakat sonsuza kadar o ölümsüzdür" sözleriyle dile getirmiştir.

Atatürk, Hz. Muhammed'in tarihte büyük yeniliklere imza attığına, insanlığın terakkisine önemli katkılar sağladığına, yüzünü geçmişe değil geleceğe döndüğüne, gericilik ve taassuptan uzak durduğuna vurgu yapmaktadır.

mi'nin (1865-1914) İslâm Tarihi, L. Caeteni'nin (1869-1935) İslâm Tarihi ve H. G. Wells'in (1866- 1946) Dünya Tarihi'dir.³

Atatürk, Türk halkının dinini daha iyi anlaması ve daha dindar olması için Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim, Peygamber'in hitabı Hadis ve bizzat Hz. Muhammed'i iyi bilmesini ve tanınmasını istiyordu. Bu amaca yönelik olarak İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Hadisler yanında Hz. Muhammed'in hayatına dair bir kitabın da Türkçe'ye çevrilmesini emretmiştir.⁴ Bunun hangi kitap olduğu araştırılmaya muhtaçtır.

Hız. Muhammed'in bilimsel zihniyetle objektif olarak tanıtılmasından yana olan Atatürk bu sahada taraflı olarak yazılan eserleri "paçavra" şeklinde nitelendirmiş ve karşı tavır almıştır. Nitekim mutaassıp bir İslâm düşmanı tarafından, İslâmiyet ve Hız. Muhammed aleyhine yazılmış tercüme bir eser Atatürk'ün önüne konulduğunda: '-Bu paçavrayı toplatın ve tercüme yapan... Bey'i de devlet hizmetinde kullanmamak üzere Hükümet kapısından uzaklaştırın' emrini vermiştir."⁵

II. Hız. Muhammed Hakkındaki Değerlendirmeleri

Atatürk, Hız. Muhammed'i son peygamber, örnek ve önder insan, terakkiperver, yenilikçi ve deha/büyük komutan kabul etmektedir.

I. Hız. Muhammed Hatemü'l-Enbiya/Son Peygamberdir

Atatürk her şeyden önce peygamberlik kurumuna iman etmekte ve Hız. Muhammed'i peygamber olarak tanımaktadır. TBMM'de saltanatın kaldırılması ile ilgili 30 Ekim 1922 tarihli oturumda Atatürk Allah'ın peygamber gönderme ve Hız. Muhammed'i Hatemü'l-Enbiya olarak görevlendirme hikmetini şöyle açıklamaktadır:

"Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Adât-ı ilahiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sebâvet ve şebâbet devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşd ve kemal devridir. Beşeriyetin, birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi, yakından maddi vasıtalarla kendisiyle iştilgal edilmeyi iltizam eder. Allah, kullarının lazım olan nokta-ı tekâmüle vüsûlüne kadar, içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştilgali, lâzime-i ulûhiyyeten addeylemiştir. Onlara Hız. Âdem Aleyhisselamdan itibaren mazbut ve gayr-i mazbut bildirilen ve bildirilmeyen nâmütenâhi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve rasûller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakâyık-ı diniyye ve medeniyyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmağa lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekâmülü, her kulun doğrudan doğruya ilhâmât-ı ilâhiyye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur. Ve bu sebebledir ki, Cenâb-ı Peygamber, Hâtemü'l-Enbiyâ olmuştur ve kitabı, Kitab-ı Ekmeldir..."⁶

Hız. Muhammed'in hayatı hakkında bilgi verdikten sonra peygamberlik üstlenmesine şöyle değinmektedir:

3 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Ankara 1989; Sabri Hizmetli, "Mustafa Kemal Atatürk'ün İslâm Tarihi Anlayışı", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi Özel Sayı, Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü Armağanı*, 1999, 121, 128.

4 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, Ankara 1961, 85; Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, Ankara 1981, 171.

5 Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Ankara 1982, 26-27.

6 Sadi Borak, *Atatürk ve Din, İstanbul*, 1962, 17; Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara 1969, 65; *Laiklik ve Atatürk'ün Laiklik Politikası*, Gen. Kur. Bşk. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, Ank. 1980, 49-50; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, 288.

“... Hz. Muhammed çocukluk ve gençlik günlerini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurânî, sözü ruhanî, rüşd-i rü'yette bedelsiz, sözünde sadık, hilm-i mürüvvetçe başkalarına üstün olan Muhammed Mustafa, evvela bu hususi ve mümtaz vasıfları ile kabilesi içinde ‘Muhammedü'l-emin’ oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risâlet geldi. Fahr-i Âlem Efendimiz nâmü-tenâhi tehlikeler içinde, sonsuz mihnetler karşısında yirmi sene çalıştı ve İslâm dinini kurmaya ait peygamberlik vazifesini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsıl-ı a'lâyı illiyyin oldu.”⁷

Balıkesir Zağnos Paşa Camii'nde 7 Şubat 1923 tarihinde yaptığı konuşmasında da bu hususu şöyle ifade etmektedir:

“Ey millet, Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selameti, âtîfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakâyık-ı diniyyeyi tebliğ memur ve resûl olmuştur.”

Bu düşünceler açıkça, İslâm tarihinin başlangıcından beri bazı çevrelerin Hz. Muhammed'i kendi başına ortaya çıkararak bir din kuran olarak gösterme çabalarının tersine, onun Allah tarafından peygamber olarak görevlendirildiği gerçeğinin ifadesidir.

2. Hz. Muhammed Üsve-i Hasene/Örnek ve Önder İnsandır

Atatürk, ölümünden kısa süre önce yayınladığı son mesajında Hz. Muhammed'in bu niteliğini şöyle söylemiştir:

“Bütün dünyanın Müslümanları Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) gösterdiği yolu takip etmeli ve verdiği talimatları tam olarak tatbik etmeli. Tüm Müslümanlar Hz. Muhammed'i örnek almalı ve kendisi gibi hareket etmeli, İslâmiyetin hükümlerini olduğu gibi yerine getirmeli. Zira ancak bu şekilde insanlar kurtulabilir ve kalkınabilirler.”⁸

Balıkesir Zağnos Paşa hutbesinde de “Arkadaşlar! Cenâb-ı Peygamber, mesaisinde iki dâra, yani iki haneye malik bulunuyordu. Birisi kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini Allah'ın evinde yapardı.” ifadesi ile bu gerçeğin altını çizmektedir.

Bir konuşmasında Hz. Muhammed'in büyüklüğünü “O, Allah'ın birinci ve en büyük kuludur. Onun izinde bugün milyonlarca insan yürüyor. Benim, senin adın silinir; fakat sonsuza kadar o ölümsüzdür”⁹ sözleri ile dile getirmiştir.

3. Hz. Muhammed Terakkiperver ve Yenilikçidir

Atatürk, Hz. Muhammed'in tarihte büyük yeniliklere imza attığına, insanlığın terakisine önemli katkılar sağladığına, yüzünü geçmişe değil geleceğe döndüğüne, gerici-lik ve taassuptan uzak durduğuna vurgu yapmaktadır. Caeteni'nin İslâm Tarihi'ni okurken şu cümlelerin altını çizmişti:

“Hz. Muhammed son derece terakkiperver bir ruha malikti. Sisteminin gereklerini daima muhitin gereklerine göre ıslah ve tadil etmeye âmâde idi. Gerek dini meseleler gerekse sosyal konularda bir düzeltme yahut düzenleme lazım geldiği zaman mazideki bir hata ile hiçbir zaman kendisini bağlı görmemiştir. Hz. Muhammed'in en büyük me-

7 Bkz. *Nutuk* II, 1989, 1840; Ethem Ruhi Fırlı, “Nutuk'ta İslâm Tarihi İlgili Motifler”, *Türk Kültürü*, yıl: XXXIX, Sayı, 343, s. 696.

8 Nedim Sehbâî, *Urduca Yayınlarında Atatürk*, çev. Hanif Fauk, DTCF yay, Ankara 1979, 102.

9 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1971, 195; Doğu Perinçek, *Atatürk, Din ve Laiklik Üzerine*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 254; *Atatürkçülük: Atatürkçü Düşünce Sistemi*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayını, İstanbul 1984, III, 454-455.

ziyetlerinden biri sisteminin esnekliği içinde kendi kendisine oluşan değişiklik ve yeniliği izleme hususunda gösterdiği kolaylıktır. Her zaman çağı ile bir seviyede bulunmuştur. Zaman ve toplum sorunlarının gerçek yönünü berrak bir intikal ile takdir etmiştir.”¹⁰

Atatürk’ün başkanlığında liseler için hazırlanan tarih kitabının Hz. Muhammed ile ilgili bölümünde de bu yaklaşım görülmektedir.¹¹

Büyük bir devrim yapan ve ıslahat hareketine girişen Atatürk için Hz. Muhammed’in bu yönü çok önem taşımakta idi. Atatürk onun bu niteliklerini topluma ne kadar iyi anlatılabilirse toplumun ıslahatı kabullenmesi ve benimsemesi o denli kolay olabilirdi.

4. Hz. Muhammed Askerî Deha/Büyük Komutandır

Atatürk, Hz. Muhammed’in hayran olduğu askeri dehasını onun peygamberliğine delil olarak gösterir.

“İslâmların, Kureyş kafilesine karşı en büyük ve mühim zaferi olan Bedir Cengi, peygamberlerin en büyüğü olan Hz. Muhammed’in, aynı zamanda pek büyük bir asker olduğunu ispat etmiştir. Atatürk batılı bir müsteşrikin Hz. Peygamber’e olmadık hakaret ve iftiralarda bulunduğu Hz. Peygamber’in hayatını konu alan bir kitap hakkındaki değerlendirmelerini almak için Günaltay’ı Dolmabahçe Sarayı’na çağırıldığında İsmet Paşa ile onu bir masanın etrafında karşılıklı otururken bulur. Masanın üzerinde Atatürk’ün kendi elleriyle çizdiği bir askeri harita serilidir. Atatürk haritada Hz. Peygamber’in Bedir Gazası’nı adım adım göstermiştir. ‘Hz. Muhammed ve O’nun peygamberliği kadar askerî dehasına hayran olan eşsiz Sakarya Galibi, Bedir Galibi’ni göklere çıkarırken ‘O’nun hak peygamber olduğundan şüphe edenler, şu haritaya baksınlar ve Bedir destanını okusunlar’ diye heyecanlandı. Sonra şöyle devam etti: ‘Hz. Muhammed’in bir avuç imanlı Müslümanla mahşer gibi kalabalık ve alabildiğine zengin Kureyş ordusuna karşı Bedir meydan muharebesinde kazandığı zafer, fâni insanların kârı değildir. Onun peygamberliğinin en kuvvetli delili işte bu savaştır’ diye gözlerini uzak çöllere ve kutlu topraklara çevirdi.”¹²

Sonuç

Atatürk’ün Hz. Muhammed tasavvuru gerçeğe çok yakındır. O, Hz. Muhammed’i bir peygamber olarak kabul etmiş, onun beşeri üstünlüklerini vurgulamış, askeri dehasına hayran kalmıştır. Bunun yanında zaman içinde Hz. Muhammed’e atfedilen fevkal-beşer hayatla ilgili hiçbir işarete bulunmamıştır.

10 Caeteni, I, 142; Tüfekçi, 112.

11 *Tarih* II, İstanbul 1931, 118.

12 Gürtaş, 27-28.

Atatürk'ün Peygamber Yorumu*

Müslüman olduğundan iftiharla bahseden Atatürk'ün, İslâm dininden olduğu gibi, Hz. Peygamber'den de sitayişle ve hürmetle bahsettiği pek çok sözü vardır. Hz. Peygamber'den bahsederken O hep, genellikle "Cenâb-ı Peygamber", "Peygamber Efendimiz", "Fahr-i Kâinat Efendimiz" ve onun dönemi söz konusu olduğu zaman da "Peygamberimiz zaman-ı saadetlerinde" diyerek söze başlamıştır.

Saltanatın kaldırılmasıyla sonuçlanan 30.10.1922 tarihli meclis müzakerelerinde yaptığı bir konuşmada; Hz. Peygamber'den sonra gelen Râşid halifelerin devlet başkanlığına seçilme usullerine temas etmiş ve konuşmanın bir bölümünde o gecenin mevlit kandiline isabet ettiğini belirtmiş ve Hz. Peygamber hakkında da şu cümleleri serdetmiştir:

"... Bugün o gündür, filhakika Arabi tarihlerinde bu akşam doğum gününün tamam yıldönümüne rastlıyor. İnşallah bu hayırlı tesadüftür (inşallah sadaları). Hz. Muhammed çocukluk ve gençlik günlerini geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nûrânî, sözü rûhânî, rûşd-i rü'yette bedelsiz, sözünde sadık, hilm-ü mürüvvetçe başkalarına üstün olan Muhammed Mustafa, evvela bu hususi ve mümtaz vasıflarıyla kabilesi içinde 'Muhammed'ül-Emin' oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet, kırk üç yaşında risalet geldi. Fahr-i

Atatürk'ün, İslâm dininden olduğu gibi, Hz. Peygamber'den de sitayişle ve hürmetle bahsettiği pek çok sözü vardır. Hz. Peygamber'den bahsederken O hep, genellikle "Cenâb-ı Peygamber", "Peygamber Efendimiz", "Fahr-i Kâinat Efendimiz" ve onun dönemi söz konusu olduğu zaman da "Peygamberimiz zaman-ı saadetlerinde" diyerek söze başlamıştır.

* Prof.Dr. İsmail YAKIT, Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı: 55 (Kasım 2003), s. 20-21.

Âlem Efendimiz nâmütenâhî tehlikeler içinde, sonsuz mihnetler karşısında yirmi se-
ne çalıştı ve İslâm dinini kurmaya ait peygamberlik vazifesini ifâya muvaffak olduktan
sonra vâsıl-ı a'lâ-yı illiyîn oldu (vefat etti)."¹

Atatürk'ün, tarihte kendilerini takdir ettiği ve hayran kaldığı mümtaz kişiler yok de-
ğildi. Mesela 3 Mart 1924 günü Meclis kürsüsünde hilafet nutkunu söylerken, Yavuz
Sultan Selim'den hep "Hazret-i Yavuz" diye bahsetmiştir.

En çok takdir ettiği kumandan Timur'du.

-O sizin yerinizde olsa yaptıklarınızı yapabilir miydi? diyene:

-Bunu bilmem, fakat ben onun yerinde olsaydım yaptıklarını yapamazdım. Demiş-
tir. Fakat yeryüzünde kendisinin en hayran olduğu kimse sorulduğunda şüphesiz ki
hep "Hz. Muhammed"dir derdi. Onun devlet kurmaktaki yeteneğine hayrandı. Zira o
hiç yoktan bir devlet kurmuştu.²

Atatürk yine 30.10.1922 tarihli Meclis konuşmasının başlangıcında, peygamberle-
rin gönderilişindeki ilâhî usule, dinimizin son din ve Hz. Peygamber Efendimizin son
peygamber oluşundaki hikmete temas ederken de şöyle diyor:

"Ey Arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Âdât-ı ilâhiyenin tecelliyâtına bakarak diye-
biliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütâlaa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabâ-
vet ve şebâbet devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşd ve kemal devridir. Beşeriyetin, bi-
rinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi, yakından maddî vasıtalarla ken-
disiyle iştigal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lazım olan nokta-i tekâmüle vü-
sûlüne kadar, içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla, iştigali, lâzime-i ulûhiyyetten ad-
deylemiştir. Onlara Hz. Adem aleyhisselamdan itibaren mazbut ve gayr-ı mazbut bil-
dirilen ve bildirilmeyen nâmütenâhî denecek kadar çok nebîler, peygamberler ve ra-
sûller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakâyık-ı diniyye ve me-
deniyyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmağa lüzum gör-
memiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekemmülü, her kulun doğrudan
doğruya ilhâmât-ı ilahiyye ile temas kabiliyetine vasıl olduğunu kabul buyurmuştur.
Ve bu sebepledir ki, Cenâb-ı Peygamber, Hâtemü'l-Enbiya olmuştur ve kitabı, Kitâb-ı
Ekmel'dir..."³

Atatürk'ün Hz. Peygamber Efendimiz, dinimiz ve Yüce Kitabımız hakkındaki sevgi,
saygı, takdir ve inançlarını dile getiren ve bizzat kendi ağzından çıkan sözlerini çoğalt-
mak mümkündür.

Hz. Peygamber'in askerî dehası, sevk ve idaredeki başarısını en iyi takdir eden her
halde M. Kemal Atatürk'tür. Onun değerlendirmelerine Ord. Prof. Şemseddin Günal-
tay Hoca'nın hatıralarında rastlamaktayız.

1 Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, İstanbul, 1962, s.17.

2 S. Borak, 77.

3 S. Borak, 17; *Laiklîk ve Atatürk'ün Laiklîk Politikası*, Genelkurmay ATSE Başkanlığı Yayını, Ankara 1980, 49-50; Karal, Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1969, s. 65; *Atatürkçülük: Atatürkçü Düşünce Sistemi*, III, 452-453; Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.38; İsmail Yakıt, *Atatürk ve Din*, Süleyman Demirel Üniv. Yayınları, 5. baskı, Isparta, 2002, s. 28-29.

Şemseddin Günaltay Bey şöyle demektedir:

Atatürk, İnönü'ye dönerek; "Hz. Muhammed'i bana, cezbeye tutulmuş sönük bir derviş gibi tanıttırmak gayretine kapılan bu gibi cahil adamlar, onun yüksek şahsiyetini ve başarılarını asla kavrayamamışlardır. Anlamaktan da çok uzak görünüyorlar. Cezbeye tutulmuş bir derviş, Uhud muharebesinde en büyük bir komutanın yapabileceği bir plânı nasıl düşünür ve tatbik edebilir?" der ve önündeki kâğıda Uhud harbinin plânını çizer, İnönü'ye uzatır. Her iki tarafın kuvvet ve durumlarını, alınan tedbirleri, savaştan önceki ve sonraki durumları büyük bir vukufla izah ettikten sonra İnönü'ye; "O zaman orada siz komutan olsaydınız, bundan başka mı hareket ederdiniz?" der. İnönü de aynen tasdik eder. Bunun üzerine Atatürk gözlerini tekrar Günaltay'a çevirerek; "Tarih, hakikatleri tahrif eden bir sanat değil, belirten bir ilim olmalıdır. Bu küçük harpte bile askerî dehası kadar siyasî görüşüyle de yükselen bir insandı. Cezbeli bir derviş gibi tasvire yeltenen cahil serseriler, bizim tarih mesaimize katılamazlar. Hz. Muhammed, bu harp sonunda çevresindekilerin direnmelerini yenerek ve kendisinin yaralı olmasına bakmayarak, galip düşmanı takibe kalkışmamış olsaydı, bugün yer yüzünde Müslümanlık diye bir varlık görülemezdi."⁴

4 K. Arıburnu, *Atatürk, Anekdot-Anılar*, Ankara 1960, s. 166.

Atatürk'ün Okuduğu Dinî Kitaplar*

Bu makalede önce Atatürk'ün okuduğu dinî nitelikli eserlerden ve okuduğu bu eserlerde altını çizdiği ya da kenarına işaret koyduğu cümle ve paragraflardan örnekler verilecektir. Daha sonra da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetleri döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde dinî yayın konusuna bakış açısı, bu konudaki düşünceler ve nihayet bu yolda sarf edilen çabalar, yapılan çalışmalar özet olarak tespite çalışılacaktır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Okuduğu Kitaplar

Turhan Olcaytu öncülüğünde hazırlanan ve 24 cilt halinde Anıtkabir Derneği Yayınları'nca neşredilen *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar* adlı eserden öğrendiğimiz kadarıyla, Atatürk dört bine yakın kitap okumuştur. Bir kısmını sadece elden geçirdiğini düşünsek bile, kısa sayılacak bir ömürde bu sayıda eserin okunması ve gözden geçirilmesi dikkat çekici bir olaydır. Kaldı ki, okuduğu kitaplardan bir kısmını gayet dikkatli incelediği, bu kitapların sayfa kenarlarına düştüğü notlardan, önemseydiği cümle ve paragrafların altlarını veya kenarlarını çizmiş olmasından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu durum, onun okuma, araştırma ve inceleme sevgisini, entelektüel kişiliğini açık bir şekilde ortaya koyuyor.

Peki, Atatürk daha çok hangi tür eserleri okumuştur? Sözüne ettiğim kitaplara kısaca bir göz atarsak, İslâm ve Osmanlı tarihiyle ilgili olanlar başta olmak

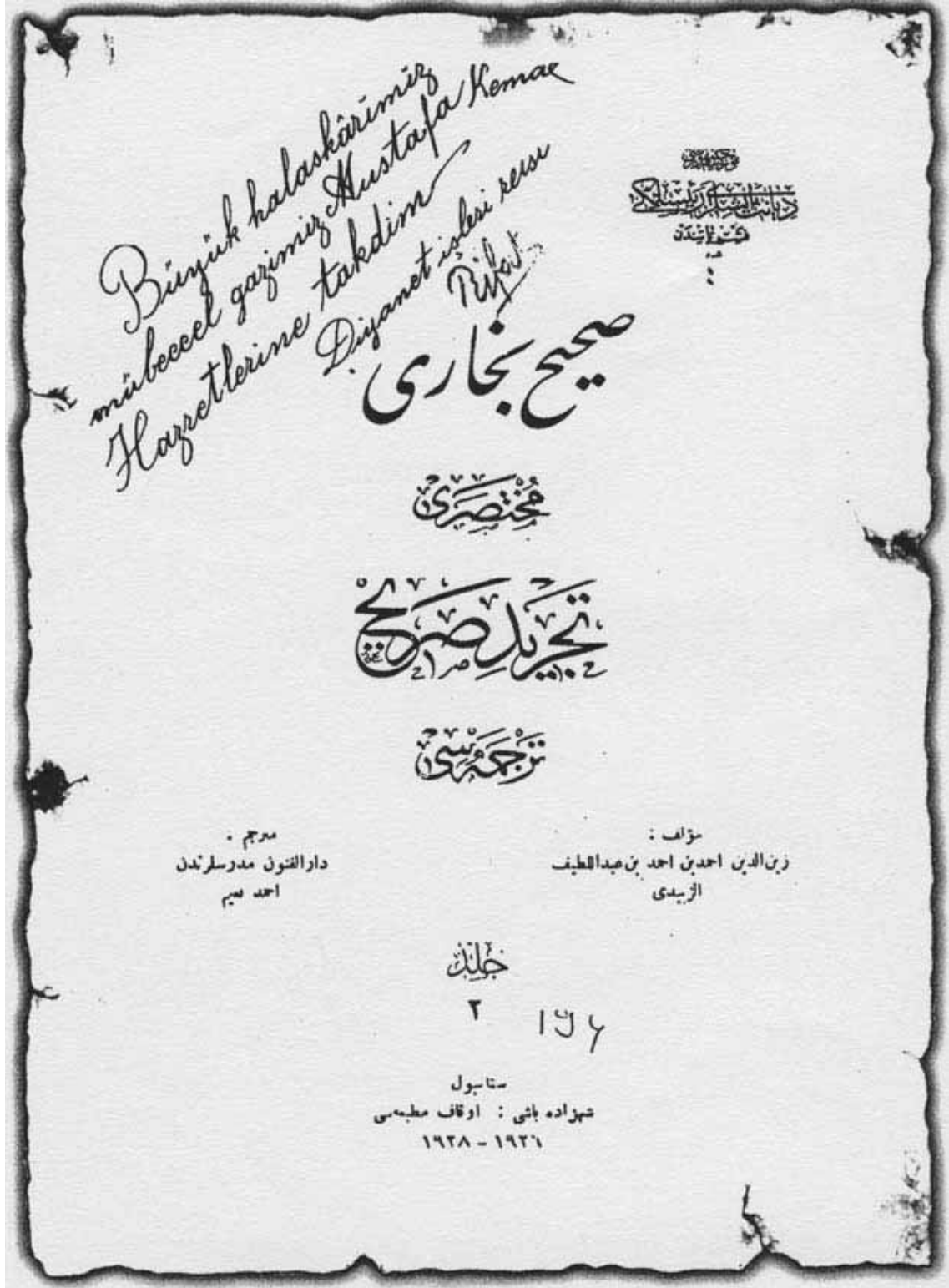
Atatürk, okuduğu kitaplardan bir kısmını gayet dikkatli incelediği, bu kitapların sayfa kenarlarına düştüğü notlardan, önemseydiği cümle ve paragrafların altlarını veya kenarlarını çizmiş olmasından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu durum, onun okuma, araştırma ve inceleme sevgisini, entelektüel kişiliğini açık bir şekilde ortaya koyuyor.

Onun, tercüme ve şerhi Ahmed Naim tarafından yapılan Tecrid-i Sarih Tercemesi'nin eski harflerle basılı ilk cildinin tamamını titizlikle okuduğu anlaşılıyor. Bu nüsha, Diyanet İşleri Reisi Rifat [Börekçi] Efendi tarafından "Büyük halâskârımız mübeccel Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerine takdim" ifadesiyle sunulmuş.

* Dr. Mehmet BULUT, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 155 (Kasım 2003), s. 8-10.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilk yayınlarından olan "Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi" adlı eserin eski harflerle ilk baskısının Diyanet İşleri Reisi M. Rifat Böreği tarafından Atatürk'e takdim edilen nüshasının iç kapağı.

üzere –ki bunların birçoğu hacimli kaynak eserleridir- tarih okumalarına ağırlık verdiği söyleyebiliriz. Sadece konumuzla ilgili olanlardan örnek verecek olursak; meselâ, Filibeli Ahmed Hilmi'nin *Tarih-i İslâm*'ını (c. 1, İstanbul 1326), Leon Caetani'den tercüme edilen (çeviren: Hüseyin Cahit) *İslâm Tarihi*'ni (İstanbul 1924), Şer'îye ve Evkaf Vekâleti Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye Heyetinin ilk yayını olan M. Şemseddin [Günaltay]'in *İslâm Tarihi*'ni (c. 1, İstanbul 1338/1341), Ziya Paşa'nın *Endülüus Tarihi*'ni (İstanbul 1304), Abdurrahman Şeref'in *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*'sini (İstanbul 1315), Poole Stanley Lane'den çevrilen (çeviren: Halil Edhem) *Düvel-i İslâmiye*'yi, Reinhart Pieter Anne Dozy'nin *Essai sur l'Histoire de l'Islamisme* (571 – 1863)'ini [*İslâm Tarihi Üzerine Deneme*] (1879) -bu kitap, Dr. Abdullah Cevdet tarafından *Tarih-i İslâmiyyet* adıyla Türkçeye de çevrilmişti, (Kahire 1908)- sayabiliriz. Yine aynı kaynaktan hareketle okuduğu dinî kitaplar arasında Cemil Said tarafından Fransızcadan çevrilen *Kur'an-ı Kerim Tercümesi*'ni (mütercim tarafından imzalanarak takdim edilmiş, imza tarihi 15 Eylül 1340/1924), Ahmed Naim tarafından tercüme ve şerh edilen *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*'nin eski harflerle basılı birinci cildini (İstanbul 1926) gösterebiliriz. Bu son eser, bilindiği gibi, Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiriyle birlikte Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olduğu yıllarda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı bir karar sonucu Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayrılan özel bir ödenekle yayınlanmıştı.

Burada sadece bir fikir vermesi açısından, sözünü ettiğimiz eserlerden bazıları üzerinde Atatürk'ün, kenarını veya altını çizerek işaretlediği cümlelerden de örnekler vermek istiyorum.

Sözünü ettiğimiz Kur'an çevirisinden –ki, bu çeviri, yayınından itibaren tartışma konusu olmuş ve hatta Meclis'te bile hatalı olması yönünde eleştirilmişti- meselâ Bakara 10-12 ve Hûd 80. âyetlerin meallerini işaretlemiş.

Tercüme ve şerhi Ahmed Naim tarafından yapılan *Tecrid-i Sarih Tercemesi*'nin eski harflerle basılı ilk cildinin tamamını titizlikle okuduğu anlaşılıyor. Bu nüsha, Diyanet İşleri Reisi Rifat [Börekçi] Efendi tarafından "Büyük halâskârımız mübeccel Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerine takdim" ifadesiyle sunulmuş. Bu eserde Atatürk'ün işaretlediği hadis tercümelemler arasında eserin 287. sayfasındaki tesettürle ilgili rivayet dikkat çekmekte, ayrıca cemaatle namaz kılarken imamın namazı uzatması konusuyla ilgili hadisin meali de bulunmakta.

Bir örnek de İslâm tarihiyle ilgili eserlerden vermek istiyorum. Filibeli Ahmed Hilmi'nin, biraz da yukarıda adı geçen Dozy ve benzeri Batılıların İslâmi mukaddesatı tahkir edici, tarihi bir kısım olayları saptırıcı yayınlarına karşı kaleme aldığı ve Atatürk'ün de okuduğu *Tarih-i İslâm* adlı eserinin birinci cildinin 128. sayfasında geçen "Kavm-i Arab'da fazilet-i hakikiyeyi ibdâ eden, ahlâkî icad eyleyen din-i İslâm ve tabir-i âherle Zât-ı Âl-i Nebevî'dir." cümlesinin altını çizmiş. Altı çizilen cümleler arasında aynı eserin 129. sayfasında geçen "...Kabul olunur ki, İslâm demek Muhammed (s.a.s) demektir" cümlesi de var. Şu cümleler de işaretlenmiş (c.1, s. 540): "Türklerin din-i İslâma ne derecelerde azim hizmetler ettiğini tarih inkâr etmiyor. Hatta müverrihler âlem-i İslâmın Ehl-i salib pây-ı istilâsı altına düşmemesini, sırf Türklerin kabul-i din ile İslâmî müdafaa etmelerinden ileri geldiğini yazmaktadırlar."

Atatürk Dönemi Dinî Yayın Çabaları

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılışından sonra oluşturulan vekâletlerden biri de Şer'îye ve Evkaf Vekâleti idi. Bu vekâlet ülkemizde din hizmeti, vakıfların idaresi gibi görevler yanında dinî yayın faaliyetlerini de üstlenmiş ve bu amaç-

la bünyesinde “Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye Heyeti” adıyla bir birim oluşturmuştu. Heyetin oluşumunun hemen akabinde de kitap yayın faaliyetine başlanmıştı. Meclis Başkanı Atatürk’ün bu yayın birimini ve onun yayın faaliyetlerini desteklediğini söylememize engel bir neden olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim yapılacak yayın faaliyetlerini düzenleyen 12 Kasım 1922 tarihli “Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye Heyeti Talimatnamesi”nin altında İcra Vekilleri Heyetinin imzaları yanında “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi M. Kemal” imzası da bulunmaktadır. Osmanlı döneminin son yıllarında, 20. yüzyılın başında yapılan düzenlemeleri bir kenara bırakırsak, kanaatime göre, son yüzyıl içerisinde dinî yayın konusunda yapılan en önemli düzenleme de sözünü ettiğimiz bu tüzüktür. Konuyla ilgili detaylı bir çalışmamız daha önce yayınlandığı için¹ burada, bu kadarla yetiniyorum. Yalnız şu kadarını belirteyim ki, adı geçen vekâletin kapatılışına kadar, sadece 15 ay faaliyette bulunabilen bu kurul, bu süre içerisinde 10 eser yayımlayabilmişti. Bu kurulun yayınladığı eserlerin ilki olan İslâm Tarihi’ni Atatürk’ün de okuduğunu yukarıda belirtmiştik. Ayrıca o, 1 Mart 1923’de TBMM’nin 1. Devre 4. Yasama Yılına açarken yaptığı konuşmada Şer’iye Vekâletinin son bir yıl içinde gerçekleştirdiği faaliyetlerini de değerlendirmiş ve bu bağlamda söz konusu kurulun kuruluş amacını ve yapılan çalışmaları şöyle dile getirmişti:

“Efendiler, Şer’iye Vekâleti geçen sene zarfında biri Şûra-yı İfta, diğeri de Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye adı altında iki heyet vücuda getirmiştir (...). Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye Heyetinin vezaifi meyanında hikmet-i İslâmiyeyi Garp nazariyat-ı ilmiye ve felsefeleriyle mukayese ve akvâm-ı İslâmiyenin itikadî, ilmî, ihşaî, iktisadî hayatlarına ait

¹ Bkz. Mehmet Bulut, “Şer’iye Vekâletinin Dinî Yayın Hizmetleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 30, sayı: 1 (Ocak-Mart 1994), ss. 3-16.

şuûnâtı tetkik ve netayicini neşreylemek, zikre şayan ehemmiyeti haizdir. Tetkikat için bir kütüphane tesis edildi. İstanbul'dan, Avrupa'dan ve Mısır'dan bir kısım kitaplar celp olundu. Ehemmiyetli bir çok kitap da Avrupa ve Mısır'a sipariş edildi..."²

Sanıyorum bu cümleler bile Atatürk'ün ve ilk TBMM'nin dinî yayın konusuna atfettiği önemi ortaya koymaya kâfidir.

Cumhuriyet dönemine gelince, aynen Şer'îye Vekâletinde olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde de benzer bir kurulun oluşturulmasına çaba harcanmıştır. Sonuçta, sürekli yayın faaliyetinde bulunacak bir kurul oluşturulamamışsa da, bilindiği gibi Cumhuriyetin daha ilk yıllarında Meclis, dinî yayıncılık alanında çok önemli bir karar aldı.³ O günkü adıyla "Diyanet İşleri Reisliği"nin 21 Şubat 1341/1925'de ikinci bütçesi müzakere edilirken TBMM, verilen bir önerge üzerine, devlet bütçesinden Diyanet İşleri Reisliğine özel bir ödenek ayrılarak Kur'an tefsiri ve hadis tercümeleri yaptırılmasını kararlaştırdı.

Bu önergenin gerekçeleri sıralanırken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın asli görevlerinden birinin dinî yayın faaliyetinde bulunmak olduğu belirtilmiş, teşkilâtın bu işlevi yerine getirebilmesi için bünyesinde bir kurulun oluşturulması ve yayın faaliyeti için de bir ödeneğin, maddi bir kaynağın sağlanması gereği vurgulanmıştır.

Bu çabaların elbette birçok amacı vardır. Ben burada, Atatürk'ün okuduğu bir iki kitabı da tekrar atıfta bulunarak, sadece birisine temas etmek istiyorum.

TBMM'nin açıldığı daha ilk aylarda ve Cumhuriyetin başında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetleri çerçevesinde yayın konusu üzerinde titizlikle durulmasının en önemli nedenlerinden biri, Batı dünyasında İslâm aleyhtarı yayın faaliyetlerinin –ki, İslâm'a saldırı niteliği taşıyan yayınlardan bir kısmı Türkçe'ye de çevrilerek basılmıştı– kesafet kazanmasıdır. Dönemin yetkililerine göre, yayın yoluyla İslâm'a yapılan bu saldırılara, İslâm'ı doğru anlatan eserlerle karşılık verilmeliydi. Başka bir ifadeyle, yayın yoluyla yapılan tahrifat ve tahribatın önüne ancak sağlam kaynaklara dayalı, ilmi usullerle yazılacak eserlerle geçilebilirdi. O halde İslâm, yapılacak ilmi çalışmalarla hem Batıya karşı müdafaa edilmeli, hem de Müslümanların, dinlerini çağın gerektirdiği bir düzeyde öğrenmeleri sağlanmalıydı.

Örnek verecek olursak, Atatürk'ün okuduklarından *Kur'an Tercümesi*, Kazımireski'nin Fransızca olarak basılan tercümesinin Cemil Said tarafından yapılmış çevirisiydi ve hatalarla doluydu. Bu kitapla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı'na birçok şikâyetin geldiği, yukarıda belirttiğim bütçe müzakereleri sırasında ifade edilmişti. Kur'an'ın iyi bir meal ve tefsirinin yapılmasına olan ihtiyaç da bu bağlamda önemle vurgulanmıştı.

Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasında Hollandalı şarkiyatçı Dozy (1820-1883)'nin yukarıda adı geçen eserinin (1879 tarihli Fransızca baskısı) de yer aldığını söylemiştik. Atatürk'ün titiz bir şekilde incelediği ve birçok cümle ve paragrafını işaretlediği bu kitap da Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında aşşağılayıcı ifadeler ve iftiralarla doluydu. Abdullah Cevdet tarafından *Tarih-i İslâmiyyet* adıyla Türkçe'ye de tercüme edilmişti (Kahire, 1908). Söz konusu müzakere sırasında bir vekilin "...Maatteessüf o

2 *Zabıt Ceridesi*, 1. Dönem, 4. Yıl, c. 13, Açılış konuşması.

3 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Bulut, "İlk Cumhuriyet Meclisinde Dinî Yayıncılık Hakkında Tarihi Bir Karar", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 28, sayı: 1 (Ocak-Mart 1992), ss.139-149.

Dozy'ler, o Tarih-i İslâm mütercimleri bu [İslâmî] hakâyika vakıf olamadılar ve olamazlar..” şeklindeki ifadesi⁴ de gösterilen tepkiyi ortaya koymaktadır.

Özellikle geçen yüzyılın başından itibaren Dozy ve benzerlerinin İslâmı ve Müslümanları tezyif ve tahkir edici çalışmaları, başta Türkiye’de olmak üzere Müslümanların bir yerde silkinmelerine, yaygın ifadesiyle birazcık olsun “kendilerine gelmelerine” de vesile oldu. Kanaatimce, Osmanlı devletinin son döneminde Meşihata bağlı olarak Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin kurulmasında, Büyük Millet Meclisi Hükümetlerinde (1920-1924) Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bünyesinde Tetkikat ve Telifât-ı İslâmiye Heyeti adıyla bir heyet oluşturularak dinî yayın faaliyetine girişilmesinde ve nihayet Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşunun hemen akabinde, bu teşkilâtın önemli görevlerinden birinin yayın faaliyeti olduğunun deklare edilmesinde ve fiili olarak da bu işe başlanılmasında biraz da Batılıların İslâm hakkında yaptıkları çoğu maksatlı yayın ve konuşmaları etkili olmuştur.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Dini Yayın Konusuna Bakışı

Başkanlığını Atatürk'ün yaptığı ilk Türkiye Büyük Millet Meclisinde, hükümeti oluşturan bakanlıklardan biri olan Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin 1922 yılı bütçesi 25 Ağustos 1922 tarihinde görüşülmüştü. Dönemin Şer'îye ve Evkaf Vekili Abdullah Azmi Efendi, bütçenin “Esbab-ı Mucibe Lâyihası”nı okurken, Vekâletin ve dolayısıyla ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, dini yayın konusuna verdiği önemi ve bu alandaki hedeflerini şöyle dile getirmişti:

“...T.B.M.M., Cihan-ı İslâm'ın pişvası olmak itibariyle Şer'îye Vekâleti bütün Müslümanların merci-i dinîsi olduğunu takdir ve bu noktaya bir ehemmiyet-i mahsusa atfetmektedir. İnkâr edilmez bir hakikattir ki, bugün icra-yı hadisat ile bütün cihanda azim buhranlar, mühim inkılâplar vücuda geldi. Medeniyet-i haziranın hayat-ı beşerde açtığı rahneler, halkın omuzlarına tahmil ettiği şedaid-i içtimaiye müthiş aksulameller husûle getirdi. Her tarafta dinî, siyasî, ictimai, iktisadî teşettütler, ızdıraplar yüz gösterdi. Saha-i âlem büyük sarsıntılarla muavezenesini kaybederek nizamat-ı içtimaiye, inhidam buhranlarına maruz bulunuyor. İfrat ve tefrit cereyanları beşeriyet-i hazırayı meçhul ummanlara ve belki girdaplara sürüklüyor. Bu cereyanlardan memleketimizin de müteessir olduğunu söylemek mecburiyetindeyiz. Asr-ı âhiredeki cereyanlar maateessüf memleketimize de sirayet etmiş olduğundan esasat-ı diniyeye karşı birtakım tereddüt ve şüpheler uyandırmış ve bu suretle ahlâk esasları, aile hisleri yavaş yavaş gevşemeye başlamıştır. Bütün sunuf-i halk arasında revabit-ı diniye ve ictimaiyenin gevşemeye başladığı, dinî duyguların zayıfladığı kemâl-i teessüfle müşahede olunmaktadır. Bu halin devamı heyet-i içtimaiyemiz için de pek vahim neticeler tevli edeceğinde şüphe yoktur. Bu buhran, bu tezebzüb-i içtimai asırlardan beri dalmış olduğu uykudan uyanmak azminde bulunan biz Müslümanlar için kemâl-i dikkatle takip olunarak kat'iyen ihmal edilemeyecek bir hadise-i uzmadır. Bu buhranı, bu tezebzüb-i içtimaiyeyi izale edebilmek için ihtiyacat-ı insaniyenin her nev'ini meşrû bir surette tatmin ile hem ferdin, hem de cemiyetin saadet-i haliye ve istikbaliyesini, tabir-i diğerle, bütün beşeriyetin tekamülünü istihdaf eden Müslümanlık esaslarını iyi telkin etmemiz icap eder. Yapılacak telkinat ile, yazılacak dinî ve ahlâkî eserlerle, mevaiz ve irşadat ile Müslümanlık duygularını canlandırmak, kalblere arız olan şüphe ve tereddütleri ve bunun iras ettiği âlâmı yüreklerinden söküp çıkarmak, şûle-i ümidi

4 A.g.e., s. 266.

parlatan ve bizi daima istikbale hazırlayan bekâ ve ebediyet fikirlerini en kuvvetli bir surette yaşatmak lâzımdır. Beşeriyetin saadetini istihdaf eden Müslümanlık esaslarını neşir ve telkin etmektedir ki, hem kendi milletimizi, hem de beşeriyeti bu buhran-ı itikadı ve tezebzüb-i ictimaiden kurtarabileceğiz.

“Binaenaleyh; ‘ümmet-i vasat’ olmamız dolayısıyla münteha-yı ifrad ve tefrit olan medeniyetlerin vasatında ahz-ı mevki eyleyen medeniyet-i İslâmiyemizin yeni baştan inkişaf ve teâlisi, hakâyık-ı diniye ve maâli-i İslâmiyenin neşir ve tamimi esbabını tezekkür ve tetkik; beşeriyetin yegâne medar-ı salahı olacağına iman ettiğimiz desatir-i fitriye ve hikmet-i İslâmiyeyi tesbit ederek beşeriyetin arkasından koştuğu kemâle bir an evvel vusulünü temin etmek, ağraz ve amal-i beşeriyenin fevkinde olarak umum üzerinden hükmünü yürüten esasat-ı âdile ve kavânin-i fitriye etrafında âlemi insaniyetin toplanmasına çalışmak, ümmetlerin en hayırlısı olmak üzere zuhure gelen bu ümmet-i muazzamaya bir vazife-i beşeriye ve insaniyedir.”

“...Bu itibarla, yeryüzünde mevcut bulunan akvâm-ı İslâmiyenin ahval-i ictimaiye ve şuûnat-ı diniyelerini, âlem-i İslâm ve âlem-ı medeniyetteki ulûmu, mecar-i efkâr ve ihtisatı, hayatın etvar ve netayicini takip ve tetkik etmek, tarih-i İslâmın şuûnatını, dahil olduğu safahat-ı diniye ve ictimaiyeyi tedvir etmek, Müslümanların terbiyeyi diniyesinin, mezâyây-ı İslâmiyenin inkişafına çalışmak, elhasıl hakâik-i diniye ve maâli-yi İslâmiyenin neşir ve tamimiyle İslâmiyetin ulviyetini ve bilcümle ihtiyacatı beşeriyeyi kâfil bir kanun-i fitrî olduğunu herkese tanıttırmak için lâzım gelen tetkikat, telifat ve neşriyatı temin eylemek Şer’iye Vekâletinin en feyiz-nak bir vazifesidir.”⁵

5 Zabıt Ceridesi, Dönem : 1 Yıl : 3, C. 22, ss. 340 - 342 (25 Ağustos 1338 / 1922).

5. bölüm

MİLLİ MÜCADELE ATATÜRK VE DİN ADAMLARI

Milli Mücadele Atatürk ve Din Faktörü*

Tarihte itibarlı ve büyük millet olmak, sahip olunan değerleri tanımak ve yaşamakla mümkündür. Zira geçmişle kavgalı olup “reddi miras” etmekte ısrar edenler gelecekte de huzur bulamazlar. Ağaç hatta küçük bir çiçek bile toprağın içindeki kök ve filizlerden alacağı kuvvet sayesinde yeşerir ve büyür. Bu yönüyle biz geldiğimiz ve yaşadığımız süreç bakımından gök kubbenin altında güzel hatıralar bırakan bir medeniyetin temsilcileriyiz. Ne var ki tarihi tecrübe ve birikimden yararlanmak yerine zaman zaman maksadını aşan sübjektif yorum ve değerlendirmelerle kendi kendimizi yıpratıyor, zayıflatıyor hatta kamplara ayırıyoruz. Bu çerçevede gündemden düşürülmek istenmeyen konulardan biri de Atatürk’ü veya onun misyonunu inanç değerlerine karşı göstermek yolundaki planlı ve maksatlı iddialardır. Oysa ki Atatürk’ün; İslâm’ın üstünlüğü, Kur’an’ın belağatı, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in nübüvveti, din eğitimi ve din hizmetleriyle ilgili açık beyan ve tavsiyeleri bulunmaktadır.¹ Takdir edersiniz ki bu makale ile, söz konusu başlıkların tamamını detaylıca açıklamak mümkün değildir. Ancak doğumunun 125. yılında onun Millî Mücadeledeki zaferi esnasında din faktörüne verdiği önem üzerinde durmakta yarar vardır.

Bilindiği gibi İslâm dini ruhbanlığı, taklid ve cehalete dayalı bir züht ya da dünyasından vazgeçme, “terki dünya” anlayışını kabul etmez. Başarılı

* Doç.Dr. Fikret KARAMAN, Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı: 35 (Şubat-mart 2002), s. 30-33.

1 Bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1997.

Halkımız özellikle de yeni nesil için, Millî Mücadele yılları ibret, örnek olaylar ve derslerle dolu bir zaman dilimidir.

Asırlar boyunca hür ve müstakil yaşamış olan milletimiz bu istilaya karşı tam bir bütünlük içinde karşı koymasını bilmiştir.

Millî Mücadele’de sonuç, yüce milletimizin lehine tecelli etmiştir. Böylece Anadolu toprakları bir kez daha şehit kanlarıyla ıslanarak gıdasını aldı.

olmak için teşebbüs, çalışma, azim, gayret, heyecan ve hareketliliği tavsiye eder. Düne göre bugün, bugüne göre de yarın daha çok başarılı olmayı öngörür. İnsanlığa karşı güler yüz ve sevgiyle bakmayı verilmiş bir sadaka ile eş değer sayar. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.s.)'in de yüzü daima mütebessimdi. Bundan dolayıdır ki, onu bir kere gören, artık yanından ayrılmak istemezdi. Allah'ın veli ve sevgili kulları da bu özelliğe riayet etmişlerdir. Zira insanı korkulara, çaresizliklere, sıkıntılara karşı dirençli kılıp geleceğe ve başarıya hazırlayan yegane güç inanç faktörüdür. Bu güçleri yok sayarak meydanlarda savaş kazanmak mümkün değildir. Kişi ancak inandığı değerlere bağlılığı oranında fedakârlık yapabilir. Zira o gerektiğinde bu fedakârlığı canı ve kanı ile ödemeye hazırdır. İslâm'ın bu uğurda belirlediği hedefin ufkunda şehitlik mertebesi vardır. Nitekim Kur'an'a göre de bu hedefe kilitlenenler artık ölümsüz bir hayata ulaşmışlardır. Mustafa Kemal Paşa ise, Bedir muharebesini kazanan Hz. Peygamber (s.a.s.)'i överken aynı gücün önemine işaret etmiştir:

“Hz. Muhammed'in bir avuç imanlı müslüman ile mahşer gibi kalabalık ve alabildiğine zengin Kureys ordusuna karşı, Bedir Meydan Muharebesi'nde kazandığı zafer, fani insanların kârı değildir. O'nun peygamberliğinin en kuvvetli delili işte bu savaştır.”²

Yine Atatürk Çanakkale Savaşı'nda Bombasirtı Taarruzu'nda Mehmetçiğin kahramanlığını anlatırken, aynı gücün önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Mukabil siperler arasında mesafesi sekiz metre, yani ölüm muhakkak. Birinci siperdekiler, hiç biri kurtulmamacasına kâmilan düşüyor, ikincidekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar şâyân-ı gıpta bir itidal ve tevekkül!.. Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor. Hiç ufak bir fütur bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okumak bilenler ellerinde Kur'an-ı Kerim, Cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler Kelime-i Şehâdet çekerek yürüyorlar. Bu Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren şâyân-ı hayret ve tebrik bir mîsaldir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Muharebesi'ni kazandıran bu yüksek ruhur.”³

Gerçekten halkımız özellikle de yeni nesil için, Millî Mücadele yılları ibret, örnek olaylar ve derslerle dolu bir zaman dilimidir. Zira Anadolu dört bir yandan düşmanın hain saldırısına maruz kalmıştır. Üstelik düşmanın silah, mühimmat ve diğer savaş

2 Ahmet Gürtaş, *Atatürk ve Din Eğitimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 29.

3 *Millî Mücadele ve Cazi Mustafa Kemal* (Komisyon), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, c. 1, s. 23.

teknikleri yönünden de üstünlükleri vardı. İşte bu tehlike Batı cephesinde odaklanmış ve Ege'den iç bölgelere doğru ilerlemeye başlamıştı. Fakat asırlar boyunca hür ve müstakil yaşamış olan milletimiz bu istilaya karşı tam bir bütünlük içinde karşı koymasını bilmiştir. Asker, şehirli-köylü, kadın-erkek, genç-yaşlı, ilim ve fikir adamları ateş hattında birleşmişlerdir. Millî Mücadele'deki bu birlik ve heyecan İslâm âlemini de yakından ilgilendirmiş ve dünya müslümanları tarafından hem maddî hem manevî olarak desteklenmiştir. Zaten Türk halkı da Millî Mücadele hareketine millî ve dinî bir anlam vermiştir. Nitekim Mehmet Akif de vaaz ve şiirlerinde istiklâl sonrasını başarmak için dinin birleştiriciliğine dikkat çekerek, Karesi'de Zağnos Paşa Camii'nde verdiği bir vaazında şunları söylemiştir:

“Aramızda vahdeti temin ederek topluca çalışmalıyız. Cemaatsiz yaşamak, cemaatten ayrılmak olmaz, cemaat-ı İslâmiyenin kesafet peyda etmesi için gayret göstermeliyiz. Ufak sebeplerle birbirine küsmemeli. Biliyorsunuz ki yabancılar, asırlardan beri tefrika tohumlarını aramıza serptiler. Bir hayli de mahsul aldılar. Biz gözümüzü açsaydık bugün altında inim inim inlediğimiz şu felaketleri görmeyecektik. Her ne ise, geçmişe esefin faidesi yoktur. Maziden yalnız ibret alınır. Eğer müslümanlar yaşamak istiyorlarsa cemaat arasında nifaka, şikaka, dargınlığa, küskünlüğe, ayrılığa, gayrılığa meydan açabilecek en ufak sözlerden kaçınmalıdır...”⁴

Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri ve Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeleri tahammül edilecek gibi değildi. Şair Mehmed Emin Bey, Halide Hanım, Selim Sırrı Bey ve Dr. Sabit Bey gibi yazarlar Atatürk'ün de izin ve desteğini alarak, halkın hislerine tercüman olmak ve onların morallerini yükseltmek için Sultan Ahmed Meydanı'nda bir miting düzenlediler. Samiha Ayverdi'nin fotokopisini yayınladığı el ilânları mitinge katılan yaklaşık yüz bin insana dağıtılmıştır. İlândaki şu ifadeler dine, ibadete ve duaya ne kadar önem verildiğini açıkça göstermektedir:

“Müslüman! Önümüzdeki Cuma günü resmî dua günüdür, yevm-i mezkûrda Fatih, Sultan Ahmet ve Bayezit camilerinde Cuma namazından sonra Müslüman ve Türk yurtlarının halâsı (kurtulması) için dua edilecektir. Vatanını seven her Müslümanın bu ictimalarda bulunması vacibe-i diniyedir. Camilerde, evlerde tazarru et! Duadan sonra Allah'a yönelen kalbinle Sultan Ahmed'e bütün Türk ve Müslümanların koşacağı büyük ve umumi ictimaa gel! Sevgili vatanın parçalanıyor, öldürücü felaketler yağıyor. Camilerin mukaddesatını çiğneyecekler! Gözlerini aç, düşmanlarını, milletini düşün! İzmir facialarını öğren! Anadolu senin de kararını bekliyor. Haksızlıklara karşı feryat et! Âlemin vicdanına hitap eden heyecanlarla hakkını müdafaa ve parçalanan vatanın imdadına koş!”⁵

4 A.g.e., c. 1, s. 228.

5 A.g.e., c. 1, s. 89.

Mitingde Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, İstanbul Muhafızı Seyyid Paşa ile polis müdür-i umumisi Halil Bey de hazır bulunmuşlardı. İzmir'in matemiyle siyahlanan sancaklarımızın üzerinde "Müslümanlar ölmez, öldürülemez", "İki milyon Türk, iki yüz bin Rum'a feda edilemez!", "Hak isteriz" gibi cümleler milletin ortak dili olmuş gibi hafif bir rüzgarla titreşiyordu. Bu mitingle ilgili çok daha önemli tespitler var. Fakat o konuşmaların hepsini buraya almak mümkün değildir. Ancak geniş bilgi sahibi olmak isteyenlere, "Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal" isimli eserin birinci cildinin tamamını okumalarını tavsiye ederim.

Görüldüğü gibi Millî Mücadele öncesinde maddi ve manevî kaynaklar harekete geçirilmektedir. Zira bu kaynakların kullanımında insan unsuru önemlidir. Halide Edib bu tarihî ânı şu cümlelerle ifade etmiştir: "O gün; yaşlı dedelerin gözlükleri altından beyaz sakallarına, ninelerin ipekli bol çarşafı içinde buruşuk yanaklarına nasıl göz yaşları aktıktıklarını görmeliydiniz."⁶ Aslında bu tablo Kur'an-ı Kerim'in işaret ettiği gibi savaşa düşmana üstünlük sağlamak için bütün vasıtalara başvurmanın ve önlem almanın pratik örneğidir: "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın..."⁷

Bilindiği gibi Millî Mücadele'de sonuç, yüce milletimizin lehine tecelli etmiştir. Böylece Anadolu toprakları bir kez daha şehit kanlarıyla ıslanarak gıdasını aldı. Ancak Mustafa Kemal ve arkadaşları savaşın maddî ve manevî kayıplarını telafî etmek için bir maarif kongresindeki nutkunda şunları söylüyordu:

"Efendiler dünyada her şey için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanında takip eylemek şarttır."⁸

Yine mücadelenin kazanılmasından sonra çıktığı yurt gezilerinin birinde Balıkesir Zağnos Paşa Camii'nde halka irad ettiği hutbede, şu önemli hususları anlatmıştır:

"Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selâmeti, âtîfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakayık-ı diniyeyi tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanun-ı esasi, cümlemizce malumdur ki, Kur'an-ı azîmüşşandaki husustur. İnsanlara feyiz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir, ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavânîn-i tabiiyye-i ilâhiyye beyninde tezat olması icabederdi. Çünkü bilcümle kavânîn-i kevnîyyeyi yapan Cenab-ı Hak'tır. Efendiler camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler, tâat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazımlar geldiğini düşünmek yani meşveret için yapılmıştır."⁹

Yazımızı, "Türk Milleti daha dindar olmalıdır." diyen Atatürk'ün fikir hayatına katkıda bulunan Celal Nuri (İleri)'nin 1922 yılında yazdığı şu cümleleriyle tamamlayalım:

"...Hür, müstakil, müterakki bir millet olarak yaşayabilmek için; 'Hikmet, müslümanların kaybolmuş malıdır.' hadis-i şerifinin manasından yararlanmaya mecburuz... Zira yer vâsi, menabi-i servet ise kâfidir."¹⁰

6 A.g.e., c. 1, s. 106.

7 Enfal, 8/60.

8 Atatürk Devri Fikir Hareketi (Komisyon), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 3.

9 Ahmet Gürtaş, a.g.e., 30.

10 Atatürk Devri Fikir Hareketi, c.1, s. 53.

Milli Mücadele Atatürk ve Din Adamları*

Millî Mücadele ya da “Türk’ün Ateşle İmtihanı”

Millî Mücadele... Kurtuluş Savaşı (Harbi)... İstiklâl Harbi... Yunan Harbi... Bütün bu kavramlar aynı olayı ifade için kullanılıyor: Son vatan parçası Anadolu'nun müstevlilerden kurtarıp temizlenmesi için geçtiğimiz asrın ilk çeyreğinde milletçe verdiğimiz müthiş mücadele!.. Halide Edibin dillendirdiği üç kelimelik sınav:

“Türk’ün ateşle imtihanı!”

Evet, “Yunan Harbi” de, “İstiklâl Harbi” de, “Kurtuluş Savaşı” da diyebiliriz bu mücadeleye. Ancak biz bu yazımızda en manidar, en kapsamlı, olayı en iyi çağrıştıran “Millî Mücadele” terkinin kullanacağız. Çünkü bu mücadele, öteki kavramlar gibi sadece askeri bir hareketi değil, onunla birlikte ve daha kapsamlı bir hadiseyi çağrıştıyor: Topyekün yok edilmeye çalışılan bir milletin silkinip ayağa kalkışını, uyanışını, istiklâl ve hürriyetine göz dikilmesine karşı koyuşunu...

Millî Mücadele, Türk tarihinin en önemli hadiselerinden biri... Anadolu insanına güvenilerek girilmiş ve başarıyla sonuçlandırılmış, tarihe altın harflerle yazılmış bir destan. Türk milletinin topyekün seferber olduğu, mevcudiyetini, imanını, şeref ve istiklalini korumak için ayaklandığı, milletin her ferdinin üzerine düşeni yaptığı, el ve gönül birliği ettiği bir mücadele. Haklı davasını sonuna kadar savunduğu bir millet hareketi.

* Dr. Mehmet BULUT, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 113 (Mayıs 2000), s. 32-46.

Millî Mücadele, Türk tarihinin en önemli hadiselerinden biri... Anadolu insanına güvenilerek girilmiş ve başarıyla sonuçlandırılmış, tarihe altın harflerle yazılmış bir destan. Türk milletinin topyekün seferber olduğu, mevcudiyetini, imanını, şeref ve istiklâlini korumak için ayaklandığı, milletin her ferdinin üzerine düşeni yaptığı, el ve gönül birliği ettiği bir mücadele. Haklı davasını sonuna kadar savunduğu bir millet hareketi.

Mustafa Kemal Paşa, zekası, ileri görüşlülüğü ve askeri dehası ile Millî Mücadele hareketinin tartışılmaz lideridir. Mücadelenin askeri planda öncülüğünü yaptığı gibi TBMM'nin açılması ve yeni bir hükümetin kurulmasında da öncülük yapmıştır.

Vatan savunmasında kendilerini mesul sayan din adamları, Millî Mücadelede bütün gayretlerini ortaya koydular.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE KURTULUŞ SAVAŞI HEYECANI

Millî Mücadele yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde müthiş bir millî ve manevî heyecan vardı. Bu yıllarda, Meclis müzakerelerinin ağırlık noktasını da cephelerdeki durum oluşturuyordu. Meclis kürsüsünde yapılan konuşmalara yansıyan heyecana bir örnek olmak üzere, Şark Cephesi Komutanı ve aynı zamanda Edirne Mebusu olan Kâzım Karabekir Paşa'nın 30 Teşrinievvel (Ekim) 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmayı buraya alıyoruz.

Sürekli alkışlar arasında kürsüye gelen Kâzım Karabekir şöyle diyordu:

“Şark Cephesinin ebedi ve lâ-yezâl olan hürmetlerini muhterem Büyük Millet Meclisimize lisanen dahi arz etmekle bahtiyarlık duyuyorum. En acemi bir neferin dahi, kalbinde olan Allah korkusu, sonra Sevgili Peygamberimizin aşkı, ondan sonra da Büyük Millet Meclisimize hürmet ve itaat yaşıyor (Alkışlar).

“Bugün milletimizin birliğini temsil eden, bu nurlu Meclisimizin yarattığı millî zaferle Şarkta ve Garpta milletimizi saran esaret zincirleri nasıl kırdı ise, inşaallah son halkaları olan ve İstanbul üzerinde kalan bakiyesi de pek yakında bu suretle parçalanacaktır (Alkışlar, 'inşallah' sesleri). Mebusu bulunduğum mazlum ve masum Edirne, bugün, milletimiz sayesinde büyük bayramlar yapıyor, çirpiniyor. Ben de o dakikalarda aranızda bulunmakla büyük bahtiyarlık duyuyorum (Safa geldiniz sesleri).

“İnşallah millî zaferlerimiz gayesini tamamen idrak ettikten sonra, ordularımız tabiatıyla hal-i sulha geçerken yine bu millî birliğimiz sayesinde ilim ve irfan orduları da seferberliğe başlar. Ve hariçten bizi sarmak isteyen esaret zinciri gibi dahilde de bizi aynı suretle saran fakr u cehle karşı, aynı suretle her tarafta hücum ederiz. Ve Cenab-ı Allah'ın inayeti, Sevgili Peygamberimizin bize olan yardımı ve büyük milletimizin birliği sayesinde milletimiz yakında refah ve saadete ve ilim ve irfana koşar ve biz de bu suretle ebediyen mesut oluruz.

“Arz-ı tazimat ederim. Bütün Şark ordumuz namına bütün kalbimle sizi selamlar ve bu suretle aranızda karşılaşmakla bahtiyarlık duyarım. (Alkışlar)” (TBMM Zabıt Cevridesi, 3. Devre, c. 24, s. 293.)

de bulunduğumuz yeni yüzyılda çıkarabileceğimiz mesajlar üzerinde kısaca duracağız.

“Ordu Müfettişi” sıfatıyla, Osmanlı hükümetince maiyetiyle birlikte Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak millî uyanış hareketinin başına geçti ve kurtuluş mücadelesi başlatıldı. Kısa bir süre sonra Atatürk, resmi görevinden istifa edecektir.

M. Kemal Paşa, 25 Mayıs'ta Havza'ya, 12 Haziran'da da Amasya'ya geçti. 21 Haziran'da Amasya'da bir toplantı yaptı. Anadolu'nun yabancı saldırı ve işgallerden kurtarılması, Millî bağımsızlığın sağlanması için verilecek mücadelenin esaslarını belirlemek üzere 23 Temmuz'da Erzurum, 4 Eylül'de de Sivas Kongreleri yapıldı. (Bu kongrelerin taşıdığı manevî ruhu irdelenmek için, Erzurum Kongresinin başlangıcında, M. Kemal Paşa'nın huzurunda yapılan dua metnine bu yazı ekinde yer veriyorum). Bu kongrelerle millî bağımsızlık düşüncesi ve hedefi netleştirildi. Erzurum ve Sivas kongreleri kararları sonucu Batı Anadolu'da Yunanlılara, Güneyde Fransızlara karşı harekete geçmiş olan millî kuvvetlerin desteklenmesi sağlandı.

M. Kemal Paşa, 27 Aralık 1919'da “Hey'et-i Temsiliye” ile Ankara'ya geldi. 23 Nisan 1920'de, İstanbul'dan kaçıp gelebilen milletvekillerinin ve yeni seçilenlerin işti-

Mondros'tan Mudanya'ya

Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918)'nden Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922)'ne kadar geçen üç yıl on bir ay on beş gün devam eden sürecin adıdır Türk İstiklal Savaşı ya da Millî Mücadele...

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti açısından Birinci Dünya Savaşını bitiren antlaşma... İşte bu tarihten başlayıp Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının istilâcı Yunan ordusunu Türkiye topraklarından atarak 9 Eylül 1922'de İzmir'e girişinden sonra yapılan Mudanya Mütarekesinin imzalanmasına kadar geçen süreç. Bu sürecin fiilî başlangıcı olarak; Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı ordusunun bir subayı olarak İstanbul'dan çıkıp Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919 tarihi de kabul edilir.

Bu Süreçte Neler Var?

Millî Mücadele süreci içinde cephelerdeki çarpışmalar yanında, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı, Erzurum ve Sivas kongreleri, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve onun etrafında yeni Türkiye devletinin oluşumu var.

Bu süreçte İngiliz, Fransız, İtalyan ve özellikle Yunan'dan oluşan müstevli düşmanlara ve onların yerli işbirlikçilerinden Ermeni ve Rum azınlıklara karşı, önce mahallî direnişler ve Kuva-yı Millîye çerçevesinde yapılan çarpışmalar ve nihayet Millî Meclis'in oluşturduğu düzenli orduların verdiği savaşlar önemli bir yer tutar. Yunanlılara verilen savaş ise en önemli bölümünü oluşturur. Hatta Kurtuluş Savaşına "Yunan Savaşı" demek de mümkündür.

Ayrıca iç ayaklanma ve isyanların önlenmesi, bastırılması, kongreler, uluslararası konferanslar bu mücadelenin birer parçasıdır. Bu süreç kesin askerî zaferle nihayet buldu. Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti devleti bu mücadelenin eseridir.

Millî Mücadeleye Doğru

Millî Mücadele'den söz etmeden önce, satır başları halinde Birinci Dünya Savaşı ve sonuçlarına bir göz atmamız gerekir.

1914'ten 1918'e kadar dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı, o zamana kadar hayal edilmesi bile güç büyüklükte askeri kuvvetleri karşı karşıya getirdi. Nerdeyse bütün dünya ülkeleri iki ayrı blok oluşturarak karşı karşıya geldi. Büyük insan kitleleri cephelerde yığıldı.

Savaşa iştirak eden ülkelerin, İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye, Bulgaristan) ve İtilaf (İngiltere, Rusya, Fransa...) devletlerinin 1915 yılı itibariyle nüfusları bir milyardan fazladır. Bu devletlerin savaş için silah altına aldığı asker sayısı 65.5 milyondur. Savaş sonrasında her iki taraftan verilen kayıplar 38.5 milyondur ve bunların 9.32 milyonu ölmüştür. Sivil halktan, başta açlık ve salgın hastalıklar olmak üzere çeşitli nedenlerle ölen insan sayısı 10 milyonun üzerindedir. Bu savaş dünyanın siyasi haritasını değiştirmiştir.

İşte bu korkunç herc ü merce, Türkiye de İttifak kuvvetleri arasında, Almanya, Avusturya, Macaristan'la birlikte dahil oldu.

Evet, o günkü şartlarda hiçbir gerçekte dost olmayan iki tarafın (Nitekim, 1917'de Kudüs'ün Türklerin elinden çıkıp İngilizlerin eline geçmesine Türkiye'nin müttefiki olan Almanya ve Avusturya-Macaris-

MÜCADELENİN BAŞINDA YAPILAN DUA

Millî Mücadelenin ilk adımlarından biri, 23 Temmuz 1919'da başlayan Erzurum Kongresi'dir. Atatürk'ün başkanlığında icra edilen kongre bir dua ile açıldı ve bu kongreye yine bir dua ile son verildi. Şiran Müftüsü Hasan Fahri Efendi'nin yaptığı Arapça açış duasının bir kısmının tercümesi şöyle:

"Allah'a hamdolsun ki büyük kitabında 'Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler. Halbuki inkârcılar istemeseler de yine Allah nurunu, dinini tamamlayacaktır' (Saf Sûresi, ayet: 8) buyurmuştur.

Salat ve selâm ol zata ki, ona indirilen Kur'an'da 'Kitabı biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz' (Hucurat Suresi, ayet: 9) buyuruldu. Salat ve selam Peygamberimizin aline ve ashabına olsun (...).

Ey yardım edici Allahım! Şu müslümanlar topluluğuna yardım et. Nasıl ki, Bedir Gününde, maharetli, hünerli meleklerle yardım ettiğin gibi. Kur'an-ı Mübin hürmetine ve sana yakın olanların ruhaniyetinin imdadıyla (...).

Allahım! İstediklerimizi anlatmak, gayelerimizi elde etmek ve mukadderatımızı sağlamak suretiyle güçlüklerimizi yenmeye bizleri muvaffak eyle, burada verilen kararlarda bizleri isabetli kıl!

Ya Rabbi! Düşmanları ve apaçık hakikatleri inkâr edenleri susturup sükuta mecbur etmek hususunda, noksanlardan ve arzalardan salim olarak şu zevatin kalplerine açık ve yüksek delilleri ilham et, Kainatın Efendisi hürmetine! (...)

Allahım! Bütün şehirlerimizi ve masumlar medfeni ve toprağı şehitler kanı ile, evliya cesetleri ile yoğrulmuş şu Erzurum şehri müslüman kullarına iyilik ve lütuf olarak, düşmanların ayaklarının altında çiğnemekten ve zalimlerin zorla almak için gösterdikleri hırs ve tamahlarından kurtar! (...)

Ey çok merhametli olan Allahım! Biz toplandık. Mülkümüzün devamı, milletin selâmeti ve hakan-ı zamanın kudretinin devamı için senin emin sığınağına iltica ettik. İslam hükümetlerinin bayraklarını bu beldelerde dalgalanmakta daim kıl! Ve her zaman siyasetimizi sağlam ve adil esaslara bağlı kıl! (...)

Allahım! Şu toplulukta bulunup 'amin' diyen devlet adamlarının ve memleketlerinden hicret etmek zorunda bırakılmış olan vatandaşların muratlarını kolaylaştır. Bizlere selamete ve sevinçli olarak memleketlerimize avdet etmek nasip et. Kıyamet gününün Efendisi olan Peygamberimiz hürmetine! (...)

Salam bütün peygamberlere. Hamd ve sena âlemlerin rabbi olan Allah'a." (Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mirasları, s. 260-262.)

tan imparatorlukları da sevinmişler ve Hristiyanların bir zaferi olarak resmen kutlanmışlardır) boğuşmasını serinkanlılıkla seyretme şansına sahip iken; Türkiye, menfaatlerine aykırı ve anlamsız bir şekilde bu savaşa girdi ve kendini bu ateşin içinde buldu. Dünya denizlerine hâkim olan büyük devletlere savaş açma macerası yaşandı. Meşhur ifadesiyle, “Biz, Birinci Dünya Savaşına, o savaşın kaybolunduğunu gördükten sonra” girmişizdir.

Taraf olduğumuz İttifak Devletlerinin bu savaşı kaybetmeleri, sonuç itibariyle bizim de yenilgimiz anlamına geliyordu. Bu savaş, bizim açımızdan da akıl almaz insan ve mal kaybına sebep oldu.

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti’nin savaşı kaybettiğinin tesciliydi. Bu antlaşmayla savaşı bırakan Osmanlı Devleti, 16 Mart 1920’de Müttefikler tarafından İstanbul’un işgal edilmesi ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın zorla dağıtılması üzerine fiilen İngilizlerin nüfuzuna geçti.

Birinci Dünya Savaşından sonra Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla İtilaf Devletlerinden Fransa, İngiltere ve Yunanistan Anadolu’nun birçok şehrini aralarında paylaşarak işgal ettiler. 15 Mayıs 1919’da Yunanlılar İzmir’i işgal etti. Osmanlı Hükümeti, Yunanlıların, işgali müteakip Anadolu içlerine ilerlemesine ve yaptıkları talan ve fecaatlere silahla karşı koymadı. İzmir’in işgali, Adana’da yaşanan facialar, Maraş ve Antep kıtalleri... Bütün bunları İstanbul’un işgali felaketi takip etti.

Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan bütün bu gelişmeler, Anadolu halkının yeniden bir mücadele başlatmasını zaruri kıldı.

Anadolu’nun Ayağa Kalkışı

Anadolu halkı... Asırlar boyunca doğduğu yerlerden, baba ocağından çok uzaklarda; Macaristan içlerinden Yemen çöllerine, Kafkas eteklerinden Basra kıyılarına verilen savaşlarda hayatını feda etmekten geri durmamış olan Anadolu halkı, Trablusgarp ve Balkan savaşları gibi ardı ardına gelen felaketlerden yorgun, bitkin ve yoksul düşmüş, Birinci Dünya Savaşı’nda yenilgiye uğramış, elinden silahları alınarak ordusu terhis edilmiş, ülkesinin birçok yerleri işgale uğramış bu millet, şimdi son vatan toprağı Anadolu’yu düşmanların işgalinden kurtarmak, hürriyet ve istiklalini muhafaza etmek için büyük devletlerle bir kez daha boğuşmak pahasına yeni bir mücadeleye başlıyor. Son yurdunda esarete duçar etmek isteyen düşmanın kirlili emellerine, vahşi akınlarına engel olma kavgasını başlatıyor. Çünkü bu muzdarip Anadolu insanının, vatanın elden gitmesine, istiklalinin ortadan kaldırılmasına razı olması mümkün değildi. Asırlar boyu bağımsız yaşamış bir milletin fertleri, ordularının dağıtıldığını, silahlarının elinden alındığını gören halk, mukaddesatını kurtarıncaya, düşman bayrakları ecdat ocaklarının üstünden çekilinceye kadar mücadele edecekti. Çünkü, din ve vatanlarına saldıran, öz vatanlarında kendilerini esir etmeye çalışan düşmanları bu topraklardan söküp atmak, “*Vaktülâhum haysü sakiftümâhum ve ahricûhum min haysü ahracüküm..*” (Bakara, 191) fehvasınca imanlarının gereği idi.

Anadolu’da, millî mücadele fikri, daha Birinci Dünya Savaşı’nın yenilgiyle sonuçlanacağına anlaşılmasıyla başlamıştı. M. Kemal Paşa’nın 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışı Millî Mücadele için yeni bir merhale oldu. “Milletin temayül, irade, istidat ve kudretini en iyi ve en büyük liyakatla sezen Atatürk’ün liderliği” ile Millî Mücadele Anadolu’da makes buldu. Anadolu ayağı kalktı.

Kuva-yı Millîye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

“Kuva-yı Millîye”, Türk İstiklâl Savaşı’nda mücadele veren milis kuvvetlerdir. Düzenli ordu kuruluncaya kadar bu adla teşkilatlanan milisler, millî uyanış hareketlerini başlatarak Anadolu’da yer yer işgal kuvvetlerini zayıflatma doğrultusunda küçümsemeyecek hizmetlerde bulundular. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgalinden sonra bu oluşumlar hızla yayıldı. Mili Mücadele’nin insan gücü, silah ve araç gereç ihtiyacı böylece karşılanmaya çalışıldı. Nitekim M. Kemal Paşa ve arkadaşları Millî Mücadele’yi başlatırken Kuva-yı Millîye teşkilatlarını, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetlerini Anadolu’da hazır bulmuşlardı.

Kuva-yı Millîye; halkın, düşman saldırılarına boyun eğmeyeceğinin, ülkesini ve mukaddesatını sonuna kadar savunacağıının, hürriyet ve bağımsızlığını koruyacağıının bir haykırışıdır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Türkiye ile birlikte savaşa giren diğer ülkeler, savaşın galibi olan ittifakın ağır şartlarına boyun eğerken Türk milleti, Kuva-yı Millîye hareketleriyle bu durumu kabul etmediğini ortaya koydu.

Türklerin istilacılara karşı Anadolu’yu işgallerden kurtarma hazırlıklarından biri de “Müdafaa-i Hukuk” cemiyetleri kurarak teşkilatlanma

MİLLİ MÜCADELENİN KRONOLOJİSİ

30 EKİM 1918	: Mondros Mütarekesi.
3 MART 1919	: Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesinin kuruluşu.
29 NİSAN 1919	: İtalyanların Antalya’da karaya çıkışı.
15 MAYIS 1919	: Yunan ordusunun İzmir’de karaya çıkışı.
16 MAYIS 1919	: M. Kemal Paşa’nın maiyetiyle birlikte Bandırma gemisi ile İstanbul’dan ayrılışı.
19 MAYIS 1919	: M. Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı.
25 MAYIS 1919	: M. Kemal Paşa’nın Samsun’dan Havza’ya geçişi.
12 HAZİRAN 1919	: M. Kemal Paşa’nın Havza’dan Amasya’ya geçişi.
21 HAZİRAN 1919	: Amasya Toplantısı.
23 TEMMUZ 1919	: Erzurum Kongresi (23 Temmuz-6 Ağustos).
4 EYLÜL 1919	: Sivas Kongresi (4-11 Eylül).
27 ARALIK 1919	: M. Kemal Paşa’nın Hey’et-i Temsiliye ile Ankara’ya gelişi.
12 ŞUBAT 1920	: Maraş’ın Fransız işgalinden kurtuluşu.
16 MART 1920	: İstanbul’un İtilaf Devletlerince işgali.
17 MART 1920	: M. Kemal Paşa’nın İslam Âlemine hitabı, Valilere beyannamesi.
28 MART 1920	: Fransızların Antep’i işgali.
11 NİSAN 1920	: Şeyhülislam Dürrizade Abdullah’ın fetva ısdarı.
13 NİSAN 1920	: Bolu ve Düzce isyanları.
21 NİSAN 1920	: Büyük Millet Meclisi’nin Ankara’da açılacağına dair beyannamenin dağıtımı.
23 NİSAN 1920	: Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin dinî bir törenle Ankara’da açılışı.
2 MAYIS 1920	: İlk Büyük Millet Meclisi Hükümetinin oluşturulması.
5 MAYIS 1920	: Şeyhülislam Dürrizade Abdullah’ın fetvasına, Ankara Müf-

- 9 MAYIS 1920 : TBMM İslam Dünyasına hitaben bir "Beyanname" yayınlayarak Millî Mücadelenin ve TBMM'nin amacını ilan etmesi.
- 6 HAZİRAN 1920 : Zile isyanı.
- 9 HAZİRAN 1920 : TBMM'nin Doğu vilayetlerinde kısmî seferberlik ilan etmesi.
- 14 HAZİRAN 1920 : Yozgat isyanı.
- 23 HAZİRAN 1920 : Boğazlıyan isyanı.
- 30 HAZİRAN 1920 : Yunanlıların Balıkesir'i işgali.
- 8 TEMMUZ 1920 : Yunanlıların Bursa'yı işgali. Bu olay üzerine BMM kürsüsüne siyah bir örtünün konması.
- 16 TEMMUZ 1920 : Yozgat isyanının bastırılması.
- 25 TEMMUZ 1920 : Yunanlıların Edirne'yi işgali.
- 10 AĞUSTOS 1920 : İstanbul Hükümeti'nin Sevr Antlaşmasını imzalaması (Padişah bu anlaşmayı tasdik etmemiştir).
- 29 AĞUSTOS 1920 : Yunanlıların Uşak'ı işgali.
- 29 EYLÜL 1920 : Kazım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk birliklerinin Ermenilere taarruz ederek Sarıkamış'ı kurtarmaları.
- 3 EKİM 1920 : Konya isyanı.
- 6 EKİM 1920 : Konya isyanının bastırılması.
- 30 EKİM 1920 : Kars'ın düşman işgalinden kurtuluşu.
- 2 ARALIK 1920 : Ermenilerle Gümrü Barış Antlaşması (Millî Meclis Hükümetinin akdettiği ilk antlaşmadır).
- 6 OCAK 1921 : Yunanlıların Eskişehir'e yürüyüşü.
- 9 OCAK 1921 : I. İnönü Muharebesi.
- 12 MART 1921 : Mehmed Akif Bey'in yazdığı "İstiklal Marşı" şiirinin "Millî Marş" olarak kabulü.
- 24 MART 1921 : Büyük Millet Meclisinde, cepheelerde muzafferiyet için dua edilmesi.

cihetine gitmeleridir. Bu cemiyetler Kuva-yı Millîye ile bağlantı halindeydiler. Bu cemiyetlerle, işgal edilme tehlikesi bulunan bölgelerde silahlı mücadele yanında hukuki mücadele de verildi.

Kuva-yı Millîyenin oluşumunda, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak cemiyetlerinin kuruluşunda ve bunlar aracılığıyla halkı direnişe çağırma da hocaların, din adamlarının, Milliyetçi aydınların ve hamiyet sahibi halkın büyük katkısı vardır.

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin mücadelesini buna örnek gösterebiliriz. 15 Mayıs 1919'da İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilince acı haber Denizli'ye de ulaştı. Ahmet Hulusi Efendi, durumu derhal Denizli halkına duyurdu. Halkı bayram yerine topladı. Halk kadını erkeği, yaşlısı genci ile meydanı doldurdu. Müftü Efendi, önde sancak, meydana gelerek halka hitaben şu tarihi konuşmayı yaptı:

"Muhterem Denizlililer! Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecaviüze karşı hareketsiz kalmak, din ve devlete ihanettir. Vatanı karşı irtikab edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı imkansızdır. Cihad, tam manasıyla teşekkül etmiş dini farıza olarak karşımızdadır.

"Hemşehrilerim! Karşımıza çıkarılan çünkü tebaamız Yunana biz mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yu-

nan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde irtikap edilen cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir; topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklal aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile, kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidirler. Bu mutlak olarak cihad-ı mukadderdir (...). Korkmayınız... Me'vus olmayınız... Bu Liva-yı Hamd'in altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihad-ı mukaddes fetvasını ilân ve tebliğ ediyorum.” (Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in Manevî Mimarları*, D.İ.B. Yayını, s. 45-46.)

Evet, ülkenin kurtarılmasına bütün bir millet olarak karar verilmişti. Bu yolda M. Kemal Paşa'nın yaktığı meşale, Anadolu insanı için bir ümit ışığı oldu. Enver Paşa'nın dediği gibi, Anadolu insanı için M. Kemal Paşa'nın başarısı, Anadolu'nun başarısı olacaktı ve Türk insanı onun başarısı için çalıştı.

Samsun'a Çıkış, Kongreler ve Sonrası

Millî Mücadele yıllarının tarihi arka planı ve cephelerde verilen askeri çarpışmaların detayına inmek, bu yazının hacmini zorlar. Bu yazı ekinde mücadelenin bir kronolojisini takdim etmekle yetindik. Burada Millî Mücadele ve Kurtuluş Savaşı sürecine kısaca temas ettikten sonra, bu mücadeleden için-

- 26 MART 1921 : II. İnönü Muharebesi.
- 26 MART 1921 : Yunanlıların Adapazarı'nı işgali.
- 30 MART 1921 : II. İnönü Zaferi.
- 1 HAZİRAN 1921 : İtalyanların Antalya'yı tahliye başlaması.
- 13 TEMMUZ 1921 : Yunanlıların Afyon'u işgali.
- 17 TEMMUZ 1921 : Yunanlıların Kütahya'yı işgali.
- 19 TEMMUZ 1921 : Yunanlıların Eskişehir'i işgali.
- 25 TEMMUZ 1921 : Türk Ordusu'nun Sakarya gerilerine çekilmesi.
- 5 AĞUSTOS 1921 : TBMM'nde çıkartılan bir kanunla M. Kemal Paşa'ya "Başkomandanlık" sıfatının verilmesi.
- 26 AĞUSTOS 1921 : Ankara halkının, orduların zaferi için Ankara Namazgahında topluca dua etmesi.
- 5 EYLÜL 1921 : Yunan ricatinin başlaması.
- 13 EYLÜL 1921 : Sakarya Zaferi (Bu zafer bütün yurttta ve İslâm dünyasında büyük sevinçle karşılandı).
- 19 EYLÜL 1921 : M. Kemal Paşa'ya "Gazi" ve "Müşir" unvanı verilmesine ilişkin kanunun kabulü.
- 20 EKİM 1921 : Türkiye ile Fransa arasında "Ankara İtilafnamesi"nin imzalanması.
- 25 ARALIK 1921 : Antep'in Fransız işgalinden kurtuluşu.
- 27 AĞUSTOS 1922 : Afyon'un Yunan işgalinden kurtuluşu.
- 30 AĞUSTOS 1922 : Dumlupınar Meydan Muharebesi.
- 30 AĞUSTOS 1922 : Kütahya'nın Yunan işgalinden kurtuluşu.
- 1 EYLÜL 1922 : M. Kemal Paşa'nın, "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini verışı.
- 9 EYLÜL 1922 : İzmir'in Yunanlılardan temizlenerek kurtarılması.
- 11 EKİM 1922 : İtilaf Devletleriyle Mudanya Mütarekesinin imzalanması.

rakiyle M. Kemal Paşa'nın başkanlığında Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi dinî bir törenle açıldı ve Millî Mücadeleyi yönetecek yeni bir hükümet kuruldu.

Osmanlı Hükümeti'nin 10 Ağustos 1920'de imzaladığı Sevr Antlaşmasını Büyük Millet Meclisi tanımadı. Yunanlılara karşı Orta Anadolu'nun batı kesiminde çarpışmalara başladı. İnönü, Eskişehir, Kütahya, Sakarya, Afyon muharebeleri yapıldı. Yunanlılar Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarında yenilgiye uğratıldı. Öte yandan Doğu Anadolu'yu almak isteyen Ermenilere karşı Kars ve Sarıkamış cephelerinde yapılan çarpışmalarda Türk güçleri Ermenileri mağlup etti (30 Ekim 1920). Kars ve Ardahan geri alındı.

Yunanlılara verilen savaşlarda en büyük güçlük teçhizat yetersizliğinde yaşandı. Yapılan çağrıya, köylere varıncaya kadar halk, ellerindeki bütün imkânlarıyla seferber oldu.

Büyük Millet Meclisi, 5 Ağustos 1921'de M. Kemal Paşa'yı Türk ordularının Başkumandanlığına getirme kararı aldı. Paşa, Millî Mücadele'yi zaferle sona erdirecek bir taarruz için geniş ölçüde hazırlıklar yaptırdı. Harekâtını, millî sınırlar içindeki Türk topraklarını yabancı işgallerden kurtaracak ve yeni Türk devletinin bağımsızlığını sağlayacak bir nitelikte planlıyordu.

Mevcut imkânlar, cephaneye ve ikmal araçları yetersizliğini göz önünde tutan düşman ve dünya kamuoyu, Türklerin herhangi bir karşı taarruza geçebileceğine inanmıyordu. Halbuki Türk milletinin kesin inancı, düşman ordularını Anadolu'dan söküp atmak ve savaş zaferle sonuçlandırmaktı. Nitekim Kurtuluş Savaşının son safhası olan Büyük Taarruz ve bunu takip eden Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile Yunan kuvvetlerine karşı kesin bir zafer elde edildi.

9 Eylül 1922'de İzmir'in geri alınmasını müteakip, İtilaf Devletlerinin destekleriyle Anadolu içlerine kadar ilerlemiş olan Yunan orduları İzmir'den denize döküldü ve bütün Ege kıyıları Türklerin eline geçmiş oldu (15 Eylül 1922). 11 Ekim 1922'de İtilaf Devletleriyle yapılan Mudanya Mütarekesi ile, cephelerde verilen Millî Mücadele sona erdi.

Millî Mücadelenin Mimarları

Millî Mücadele, Anadolu halkına güvenilerek girişilmiş ve neticede zafere ulaşılmış bir mücadeledir. Bu gerçek, M. Kemal Paşa'nın giriştiği dava için en önemli avantajdır. Halkın bu hususta son derece fedakarlığı ve kendine sonsuz güveni yanında, Atatürk'ün yanında yer alan değerli kumandanlar, kahraman Mehmetçik ve nihayet bu mücadelenin maddi ve manevî cephesinde yer almış olan din adamları ayrı birer avantaj olmuştur. Konuyu biraz açmak istiyorum.

Mustafa Kemal Atatürk ve Silah Arkadaşları

Mustafa Kemal Paşa, zekası, ileri görüşlülüğü ve askeri dehası ile Millî Mücadele hareketinin tartışılmaz lideridir. Mücadelenin askeri planda öncülüğünü yaptığı gibi TBMM'nin açılması ve yeni bir hükümetin kurulmasında da öncülük yapmıştır. Atatürk'ün Millî Mücadele'deki müstesna rolünün detaylı izahı böyle makale hacimli yazılara sığmaz.

Bilindiği gibi Atatürk hakkında binlerce eser yazılmış ve her yönüyle tanıtılmış bir kişiliktir. Burada sadece bir cümle ile ifade edelim ki, Millî Mücadele'nin kazanılmasında en büyük avantajlardan biri Atatürk'tür. Ayrıca Atatürk'ün yanında, kendisine destek veren, her biri iyi yetişmiş değerli komutanlar yer alıyordu. Kazım Karabekir, Ali

Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, İsmet İnönü, Kazım Özalp, Kazım Dirik, Fahrettin Altay, Cafer Tayyar Eğilmez bunlardan sadece birkaçıdır.

Fedakâr Anadolu Halkı

Kurtuluş Savaşı, top yekun bir savaştı; askeri, sivili, hocası, eşrafı, işçisi, köylüsü, kadını, erkeği, yaşlısı, çocuğuyla, kısaca bütün Anadolu halkıyla verilmiş topyekün bir savaştı. Türk milletinin hemen hemen her ferdinin bu savaşa katkıları, şükranla yad etmemiz gereken fedakârlıkları, terleri ve kanları vardır. Atatürk bu mücadeleyi bu halka güvenerek, bu halka inanarak başlattı.

“Allah, devletimize zeval vermesin” duasını dilinden düşürmeyen dindar Anadolu halkı, kendisine vurulmak istenen esaret zincirini kırmak, ezan sesini çan sesine boğdurmamak için, şartlar ne kadar olumsuz olursa olsun, silaha sarılmış ve elinden gelen çabayı sarf etmiştir.

Mehmetçik

Millî Mücadelenin isimsiz kahramanları... Onun için ne söylesek yetersiz, ifadelerimiz onu anlatmakta cılız kalır... Merhum Mehmed Akif de onunu için “Gel, seni tarihe gömelim, desem, sığmazsın” ifadesini kullanmıyor muydu? Onlar vatanımızın bağımsızlığı için hayatlarını ortaya koydular; milletin kurtuluşu için cepheden cepheye koştular.

Yarı aç, yarı çıplak Sakarya’da, Anafartalar’da, İnönü’de, Dumlupınar’da, Kars’ta, Ardahan’da Mehmetçiğin çırpınısını görürüz. Büyük Taarruz’un sonunda, 30 Ağustos’da zaferini ilan ederken adındaki tazelik, kişiliğindeki civanmertlik ile alını açık dimdik ayakta duruyordu, o. Çünkü o, Mehmetçik’ti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Millî Mücadele yıllarının en önemli olaylarından biri, Ankara’da 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılarak yeni bir hükümetin kurulmasıydı. Esasen Millî Mücadele’nin kurumsal temeli TBMM’dir.

İlk Meclisi oluşturan milletvekillerinin sayısı 337’yi buluyordu. Bu üyelerin bir kısmını, kapatılan Osmanlı Meclisi Mebusanı üyelerinden kaçarak Ankara’ya gelenler, bir kısmını da yeni seçilenler oluşturuyordu.

İlk Meclisin tutanaklarını gözden geçirirken rastlamıştım. Büyük Millet Meclisi’nin 9 Mayıs 1920 tarihli oturumunda, Meclis Başkanlığına bir önerge veriliyor. Deniyor ki, Bursa mebuslarından Mustafa Fehmi Bey (bilahare ilk Şer’iye ve Evkaf Vekili olacaktır), Meclise katılmak üzere, vasıta bulamadığı için yaya olarak İstanbul’dan kaçıp on beş gün kadar çarıkla yürüyerek gelmiş, bu nedenle sağ ayağının tırnakları dökülmüştür; uzun süre tedaviye muhtaçtır, arkadaşımız izinli sayılmalıdır.

Gerçek şu ki, Millî Mücadelenin zafere ulaşmasında Millî Meclisin fedakar üyelerinin katkısı büyüktür, çabaları her türlü takdirin üstündedir. Bu yıllara ait Meclis tutanaklarını gözden geçirirsek, milletin bağrından çıkmış olan TBMM’nin bu yıllarda en çok üzerinde durduğu, gündemini en çok işgal eden iki konuyu görürüz: Cephelerde verilen mücadele ve ülkenin dini sorunları.

... Ve Din Adamları

Millî Mücadelede din adamları çok önemli roller üstlenmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında çıkan iki eser (Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mi-

marları ile Millî Mücadele'de Din Adamları) bile bize bu konuda yeterli bilgi vermeye kafidir.

Vatan savunmasında kendilerini mesul sayan din adamları, Millî Mücadelede bütün gayretlerini ortaya koydular. O yıllarda Kilikya Garp Umum Kumandanı olan Sinan Tekelioğlu'nun söylediği gibi;

"Maddi imkanların yok olduğu yerde insanların yapılmaz zannedilene el atabilmesi, ancak ruh ve iman kuvveti ile mümkün oluyor. Bunu da, halkta yaratabilen yegane menba din uleması idi. Bu tabirin içine Müftüden en ücra köydeki İmama kadar hepsi dahildi. Bilhassa köylerde yorgun, harbdan bıkmış, muayyen yaş haddi içinde erkek nüfusunu kaybetmiş halkı, yeni bir mücadelenin imkânına ve zaruriliğine inandıracak tek kudret din adamları idi. Onlar, sadece telkin ve irşad ile kalmadılar, ellerine silah da aldılar, yaşlarına ve itiyadlarına rağmen en tehlikeli mevzilerde, harbi sanat edinmiş meslekten askerlerde hayranlık uyandıracak cesaret ve azimle dövüştüler (...)." (Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevî Mimarları, s. 117-118.)

Gerçekten de din adamları ülke topraklarının istilası, mukaddesatın ayak altına alınması tehlikesi karşısında hem mahallî oluşumların, cemiyetlerin içinde ve başında yer almışlar, hem de fiili olarak cephelede çarpışmışlardır. Toplantılarda yaptıkları konuşmalarla, camilerde vaaz ve hutbelerle halkın kurtuluş heyecanını diri tutmuşlardır. Ayrıca sayıları 337'yi bulan ilk Meclis üyelerinden 53'ünü, din görevliliğini meslek seçmiş olsun olmasın, formasyon ve yetiştirme tarzı olarak ilmiye sınıfına mensup

din adamları oluşturuyordu. (Tanık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk*, 2. baskı, İstanbul 1981, s. 212-213.)

Bir hususa açıklık getirmek gerekir: Din adamlarının burada yaptığı, tarihte Batı dünyasında yapıldığı gibi, dini referans göstererek savaş kışkırtıcılığı yapmak değildi. Yabancılarca insafsız bir şekilde istila edilen kendi öz yurtlarının savunmasına teşvik söz konusudur. Bunu da, ruhani bir temsilci sıfatıyla değil, milletin birer ferdi olarak yerine getirmişlerdir.

Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi Efendi, Amasya Müftüsü Hacı Tefvik Efendi, Ömer Vehbi Efendi, Hadimli Mehmed Vehbi Efendi, Bolvadinli Vehbi Hoca, Abdullah Azmi Efendi, Mustafa Fehmi Efendi, Hoca Raif Efendi, Hafız İbrahim Efendi (Demiralay), Hüseyin Hüsnü Efendi, Hoca Şükrü Efendi (Çelikalay), Dersiam Ali Rıza Efendi, Balıkesir Müftüsü Mehmed Nuri Efendi, Millî Mücadelenin manevî mimarlarından sadece birkaçıdır.

Şair ve mütefekkir kimliği yanında iyi bir hatip olan ve vaaz kürsülerinde yaptığı konuşmalarla, çıkardığı dergi ve gazetelerde yayınladığı yazılarla halkı mücadeleye çağıran İstiklal Marşımızın şairi Mehmed Akif Bey'i de unutmamamız gerekiyor. O, İstiklal Savaşında Anadolu'yu dolaşarak düşman istilasına karşı halkı birlik ve beraberliğe çağırılmış gerçek bir önderdir.

80 Yıl Sonra

Ülkemiz, geçen yüzyılın başında, bir dünya savaşında, bir cihan devleti olan Osmanlının yıkılışına şahit oldu. Akabinde son vatan parçası Anadolu toprakları müstevlilerce pây mal edilmek istendi; toprakları yer yer işgal edildi. Türk insanı için bu, kabul edilir bir durum değildi. Yedisinden yetmişine her vatan evladı yekvücut oldu; her şeyini ortaya koyarak cephelere koştu. Her türlü zorluğa göğüs gerdi. Nihayetinde öz yurdunu düşman işgalinden kurtardı. Ve bu olay üzerinden şimdi yaklaşık 80 yıl geçti. Mücadeleyi veren neslin bugünkü torunları olan bizler, şimdi yeni bir çağın başında bulunuyoruz. Acaba 80 yıl önce vuku bulan bir mücadeleden hangi mesajları taşıyabiliriz günümüze?

Başta şunu hatırlamamız gerekiyor: Bize bir kurtuluş savaşı vermeyi de gerektirmiş olan Birinci Dünya Savaşında iki cephe halinde ölesiye çarpışmış olan dünya devletlerinden birçoğu, savaşın üzerinden fazla bir zaman geçmeden aralarında dostane ilişkiler kurdular. Sosyal ve ekonomik alanlarda hızlı bir kalkınma içine girdiler. Teknolojik gelişmeler birbirini kovaladı. Bu arada dünya barışını sağlama doğrultusunda da çabalar sarf edildi. Bu bağlamda uluslararası sözleşmeler akdedildi. Sıcak savaşların ortadan kaldırılması için çalışmalar oldu. Günümüze doğru geldikçe, farklı din ve ırklara mensup toplumlara, devletlere daha hoşgörülü yaklaşım içine girildi. Bütün bunlara rağmen yeryüzünde o günden bugüne savaşlar, çatışmalar, katliamlar eksik olmadı. Afganistan'da, Körfez'de, Bosna Hersek'te, Azerbaycan'da, Kosova'da, Çeçenistan'da ve dünyanın diğer yerlerinde yaşananlar zihnimizde halen tazeliğini muhafaza ediyor.

Bize gelince... Türkiye Cumhuriyeti devleti olarak, genel bir dış siyaset olarak barışı ön plana çıkardık. Komşularımızla ve dünya ülkeleri ile iyi ilişki yollarını aradık. Ekonomik ve kültürel işbirlikleri yaptık. Dışa açılmaya çalıştık. Bilindiği gibi bugün Avrupa Birliğine aday ülke durumuna geldik. Dün çarpıştığımız ülke insanların bugün-

kü torunlarıyla hasmane bir hesaplaşmanın içine girmemiz elbette söz konusu olamazdı. Dostlukların da, düşmanlıkların da ezeli olmadığı gerçeğini hatırlamamız gerekiyor. Barış yolunu tercihimiz, düşmanlık besleyenlere karşı tedbir almamıza elbette engel teşkil etmiyor.

Burada esas üzerinde durmak istediğim, yeni bir yüzyılın başında çeşitli yönlerden millet olarak bizim geldiğimiz noktanın, o mücadeleyi veren nesle lâıyk düzeyde olup olmadığı noktasındadır.

Geçen süre içinde elbette her bakımdan mesafeler kat ettik; bunu öncelikle vurgulamamız gerekir. Ancak, şu soruları da kendimize sorup bir öz eleştiri, milletçe bir nefis muhasebesi yapmamız gerekiyor: Ekonomik ve kültürel kalkınmışlık açısından acaba çağdaş dünyayı yakalayabildik mi? Ceddimizin canı pahasına bize emanet ettiği bu topraklarda bizzat Atatürk'ün işaret ettiği çağdaş medeniyet düzeyini yakalayabildik mi? Yoksulluk çemberini kırabildik mi? Milletimizin genel refah düzeyini arzu edilen noktaya getirebildik mi? Soruları çoğaltabiliriz. Konuya bu açıdan yaklaşınca, söz gelişi, yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi, yüce bir ideal uğruna, çarıkla İstanbul'dan Ankara'ya yaya yürüyen mebusa karşı bir mahcubiyetimiz söz konusu mu, değil mi? Bu ve benzeri soruların cevabı üzerinde kafa yormak zorundayız.

Ne yazık ki, en azından şu soruların cevabında ecdadımıza karşı boynumuzun bükük kalacağını zannediyorum: Biz başta, kendi aramızda birlik ve beraberliğimizi sağlayamadık. Birbirimizle konuşup, birbirimizi anlamak yerine, bir arada sulh içinde yaşamının yollarını aramak yerine, üzerinde buluşacağımız ortak paydalar oluşturmak yerine; farklı yönlerimizi birer çatışma alanı değil, birer zenginlik telakki etmek yerine, sürtüşmeler, kavgalar, gürültüler, anlaşmazlıklar, ayrılık gayrılıklar aramızda sürüp gitti.

Halkımızın genel ve dinî yönden cehaletine tam anlamıyla son veremedik. Halbuki Kurtuluş Savaşını zafere ulaştıran ilk TBMM, savaşı bitirir bitirmez kendine yeni bir hedef tayin etmişti: Bu kez sefalet ve cehaletle mücadele! Daha Kurtuluş Savaşı verilirken söz konusu Meclis, İslam'ın gerçek yüzünü millete yansıtmak üzere ideal din eğitimi ve din hizmeti verebilmenin yollarını aramaya başlamış, bu doğrultuda ciddi ve samimi gayretler içine girmişti. Onlara göre toplumun inanç yönünden boşluk içinde kalması, dini cehalet içinde olması kadar tehlikeli bir durum olamazdı. Hazindir ki, 80 yıl sonra biz bu konularda hâlâ arayış içerisindeyiz. Bu durum Kurtuluş Savaşını veren neslimize, şehid ve gazilerimizin ruhaniyetlerine karşı elbette bizi mahcubiyet içerisinde bırakıyor.

Tarih Şuuru ya da Tarihten Ders Almak

İnsanlar geçmişini, tarihinde neler olup bittiğini öğrenmek ister. Çünkü sahip olduğumuz değerlerin kaynağı eskilerdedir, tarihtedir. Millet olarak bu güne nasıl geldiğimizi, ne gibi evrelerden geçtiğimizi tarihten biliriz. Kaldı ki biz, eski ve köklü gelenekleri olan bir milletiz. Dolayısıyla sağlam bir tarih şuuru, tarih bilincine sahip olmalıyız. Geçmişte olanları yorumlayabilme, onlardan ders çıkartabilme meziyetine sahip olmalıyız. Günümüzü iyi değerlendirmekte, geleceğe sağlam adımlarla yürüyebilmekte tarih bize ışık tutacaktır. Geleceğe ışık olması için tarihin tespit ve tenkit görevi vardır; ancak tarih, cezalandırmak ya da mükafatlandırmak maksadını taşımamaktadır.

Tarihte cereyan eden olaylara bakarak bir bölümü “ak”, diğer kısmını “kara” diye yargılamak, ya da “bütün kötülükler şu dönemde, bütün güzellikler ise bu dönemde” şeklinde bir bakış açısını ön planda tutmak, tarih ilmi açısından isabetli olmaz. Çünkü bu tür genellemeler, koyu tarafgirlerin başvurduğu ucuz bir yöntemdir. Halbuki tarihi her olayı kendi dönemi ve şartları içinde değerlendirmek gerekiyor. Tarihe soğukkanlı ve objektif bakmak zorunluluğu vardır. Olayları sebep-sonuç bağlamında değerlendirmek zorundayız. Önyargılı baktığımız zaman çoğu kez hata edebiliriz. Tarihe ilmin ve belgelerin ışığında bir yaklaşım son derece önemlidir. Varsa, yapılan hatalardan ders çıkarırız, tarihe not düşeriz. Ne var ki belli düşünce kalıpları içinde kalmış insanların, bu huylarından vazgeçmeleri de kolay olmamaktadır.

Hiç kimse tarihi inkâr etmekle mazisiyle olan bağından kurtulmuş olamaz. Ancak, tarihte olanlara sadece takılıp kalırsak medeniyet yarışında sözümüzün olamayacağını da unutmamamız gerekir.

Bu bilgiler çerçevesinde şunu söyleyebiliriz: Tarihimizi bir bütün olarak ele almak, akli selimin gereğidir. Biz, tarihimizin ne Cumhuriyet dönemini, ne de Osmanlı ve daha önceki dönemlerini dışlayıp reddedebiliriz. Bunlar ayrı ayrı değil, birbirinin tamamlayıcısıdır. Bir dönemini beğenmek, ötekisini reddetmeyi gerektirmez. Tarihi şahsiyetler için de durum aynıdır. Unutmamamız gerekir ki, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın mirası üzerinde inşa edildi. Dolayısıyla birini küçümsemekle, diğerini de küçümsemiş olmak gibi bir yanlışlığın içine düşebiliriz.

Dua ile...

Yazımı dua ile bitirmek istiyorum.

Millî Mücadele'ye, Kurtuluş Savaşı'na katılıp şehit veya gazilik mertebesine erişmiş, neferinden en yüksek kumandanına kadar bütün mücahit ve mücahideleri; ilk Millî Meclis'in fedakâr üyelerini; Selahattin Tansel'in ifadesiyle (Mondros'tan Mudanya'ya), Batı Anadolu'nun bağı yanık delikanlısını, Kastamonu'nun duygulu gelinini, Karadeniz'in titiz kayıkçısını, Güney'in ve Güney Doğu'nun esmer tenli yiğidini, Doğu Anadolu'nun çileli halkını, Orta Anadolu'nun fedakâr erkek ve kadını; efeleri, zeybekleri, müftüleri, vaizleri, imamları, hatipleri, öğretmenleri; Türk Kurtuluş savaşının isimli isimsiz, büyük küçük her yaş ve meslekten, her bölge ve beldeden kahraman mücahid ve mücahidelerini, mübarek şehid ve gazilerimizi, hayatlarını boynu bükük dul ve yetim olarak tamamlamış cefakar neslimizi; kısacası, mücadelenin maddi ve manevî mimarlarını dua ve minnetle yadediyoruz.

Siz ayrıca, özel olarak kendi dede ve ninelerinize, isimleriyle yadedip, Fatihalarınızı gönderiniz. Ben de, izninizle, gazi dedem Emrullah oğlu Mustafa'yı burada hususen hayırla yadetmek istiyorum.

Binlerce emsali gibi, daha çocuk yaşta İstiklal Savaşında cepheye koşmuş, başta açlık ve yokluk olmak üzere birçok sıkıntı yaşamış, yaralanmış; bilahare kendisine ita edilen İstiklal Madalyasını bir şeref vesikası olarak gururla taşımış, bereketli ama mahzun bir ömrün sonunda, 90 küsur yaşlarında Rahmet-i Rahmana kavuşmuş dedemi, ona eş olma bahtiyarlığını kazanmış, dilinden duasını eksik etmemiş nur yüzlü sevgili ninemi minnet ve dua ile yad ediyorum. Makamları cennet olsun!

Ebedî 30 Ağustos ve Atatürk*

Şanlı tarihini, altın sayfalarla süsleyen aziz milletimizin unutulmaz zaferlerinden biri olan 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 83. yıldönümünü idrak ediyoruz.

30 Ağustos, hürriyet ve istiklâlimizi kazandıığımız bir zafer günüdür. Bu asil mücadele, İstiklâl şairimiz Mehmet Akif'in dilinde;

*"Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var"*

dizeleriyle en güzel bir şekilde ifadesini bulmuştur.

30 Ağustos, milletimiz için Zafer Bayramı'dır. Bu şanlı zafer gününün değerini iyi anlayabilmek için, şüphesiz o günlerin sosyal, ekonomik ve siyasî ortamını hatırlamakta yarar vardır.

Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'yla yurdumuz tamamen elimizden alınıyor, vatanımızda hür olarak yaşama hakkımıza son veriliyordu. Yüz-yıllardır üzerinde bağımsız olarak yaşadığımız bu topraklar düşmanlara veriliyor, bizim de bunu kabul etmemiz isteniyordu.

Türk milletinin bu durumu kabul etmesi elbette mümkün değildi. 19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla, lideriyle kucaklaşan Anadolu, Atatürk'ün önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. Amasya Genelgesi'nin yayınlanmasının ardından Erzurum ve Sivas Kongreleri yapıldı. Daha sonra 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Atatürk, 23 Nisan

"Bilelim ki, kazandığımız muvaffakiyet milletin kuvvetlerini birleştirmesinden ileri gelmiştir.

Eğer aynı muvaffakiyetleri, zaferleri ileride de kazanmak istiyorsak, aynı esasa dayanalım, aynı yolda yürüyelim."

(M. Kemal ATATÜRK)

* Dr. Eyüp BAŞ, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 176 (Ağustos 2005), s. 52-53 (Makale, "Ebedî 30 Ağustos" başlığıyla yayımlanmıştır).

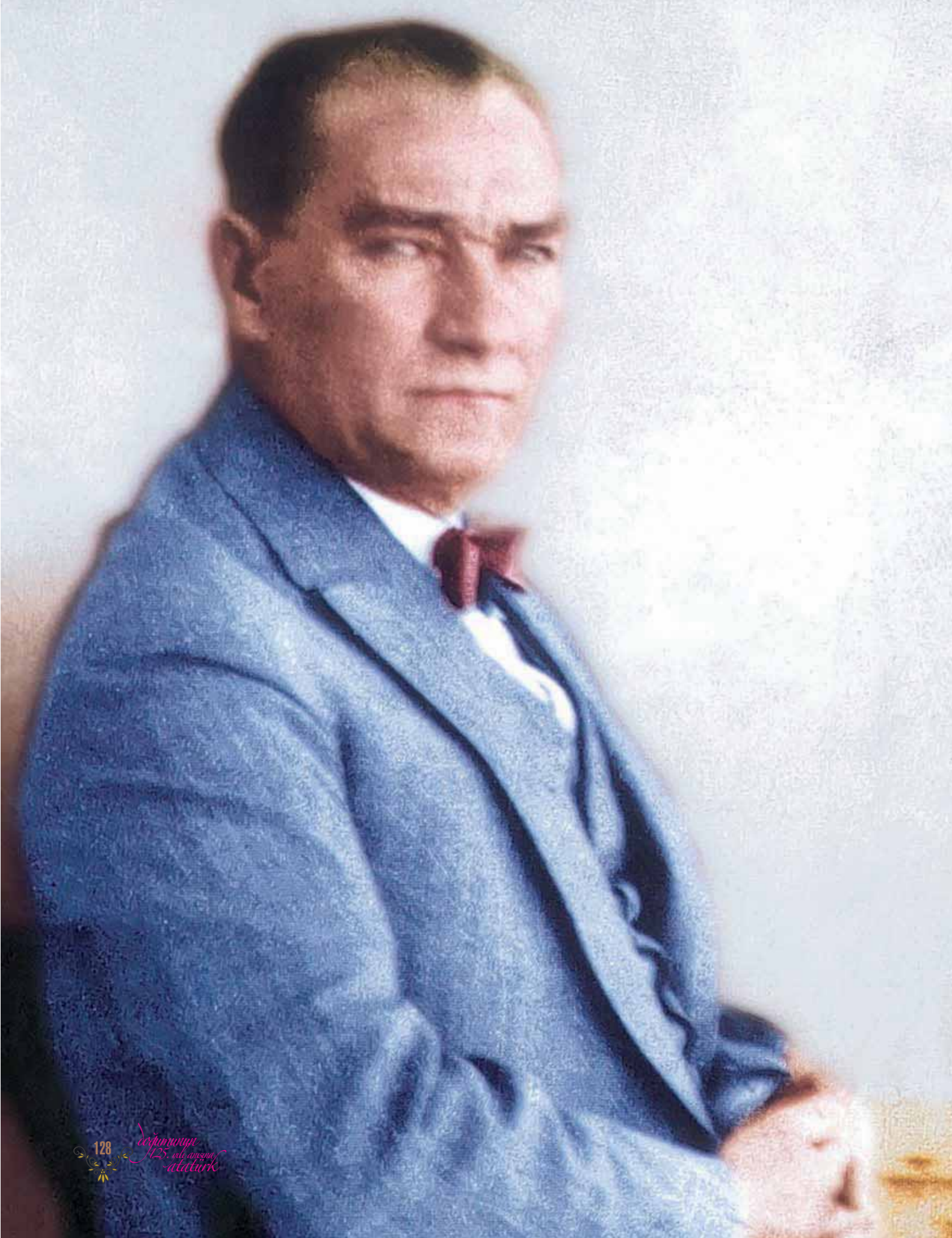
1920'de TBMM'yi kurdu. Böylece hem memleketin yönetimi halkın iradesine verilmiş oluyor hem de Kurtuluş Savaşı'nın merkezi Ankara oluyordu.

TBMM, yaptığı görüşmelerde yurdun durumunu ve kurtuluş çarelerini aradı. "Mîsâk-ı Millî sınırları içinde vatanın bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı görüşü"nden hareketle, düşmanla mücadele kararı alındı. Oluşturulan düzenli ordularla savaşa girildi. İlk başarı, Doğu'da Ermeni çetelerine karşı kazanıldı. Daha sonra, Batı cephesinde Yunanlılarla I. İnönü ve II. İnönü Savaşları yapıldı. Bu savaşların kazanılmasıyla Yunanlılara büyük bir darbe indirilmiş oldu. Bunun üzerine Yunan ordusu yeniden saldırıya geçti. Saldırı üzerine Mustafa Kemal, ordularına: "Hattı müdâfaa yoktur sathı müdâfaa vardır. Bu sath, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz." emrini verdi.

Türk askeri, büyük bir azim ve fedakârlıkla bu karara uydu. 23 Ağustos ve 12 Eylül 1921 tarihleri arasında yapılan Sakarya Meydan Muharebesi'yle, Türk milleti 1699 Karlofça Antlaşması'ndan beri ilk defa toprak kazanmaya başlıyordu. Sakarya Savaşı, Türk milletinin savunma durumundan taarruz durumuna geçtiği önemli bir savaş olarak da tarihe geçti. Bu zafer sonunda TBMM tarafından, Mustafa Kemal'e "Gazi" unvanı ve "Mareşal" rütbesi verildi.

Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olan Sakarya Savaşı'ndan sonra, büyük bir taarruzla düşmanı tamamen yok etme kararı alındı. 1922 yılı Ağustos ayına kadar, hazırlıklar tamamlandı. Güneydeki Türk birlikleri, büyük bir gizlilik içinde Batı cephesine kaydırıldı. İstanbul'daki cephane depolarından silah ve cephane kaçırıldı. İtilâf Devletleri tarafından tahrip edilerek kullanılmaz hâle getirilen toplar onarıldı. Yeni silâhlar satın alındı. Ordumuza taarruz eğitimi yaptırıldı. Bu hazırlıklardan sonra, Gazi Mustafa Kemal'in başkomutanlığını yaptığı ordumuz, 26 Ağustos 1922'de düşmana saldırdı. Bir saat içinde düşman mevzileri ele geçirildi. 30 Ağustos'ta düşman çember içine alındı. Sağ kalanlar esir alındı. Esirler arasında Yunan Başkomutanı Trikopis de vardı.

Bu savaş, Atatürk'ün başkomutanlığında yapıldığı için "Başkomutanlık Meydan Muharebesi" olarak adlandırıldı.

Büyük Taarruzun başarıyla sonuçlanmasından sonra düşman, İzmir'e kadar takip edildi. 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtarılmasıyla yurdumuz düşmandan temizlenmiş oldu. Hain düşmanın, haksızca ve alçakça işgaline "dur" diyen ve kanımızın son damlasını akıtmadan yurdumuzu bırakmayacağımızı dünyaya ispatlayan bu büyük zaferi, her yıl 30 Ağustos günü bayram yaparak kutluyoruz.

Çünkü "Bağımsız Türkiye"yi 30 Ağustos zaferine borçluyuz. Eğer milletimizin tarihinde bir Dumlupınar günü olmasaydı, Türk tarihi yarım kalır, dünya tarihi yeni devrin istikametlerini çizen en şamil dönüm noktalarının birinden mahrum olurdu. Türk milletinin Dumlupınar etrafındaki birliği; kendi tam ve ebedî istiklâl misakininin bir ifadesi olmakla birlikte, istiklâlî kayıt ve şart altında kalan bütün cihan milletlerinin kuruluş hasret ve mücadeleleri için son derece anlamlı bir semboldür.

30 Ağustos zaferinin milletimiz açısından var oluş, diriliş ve özgürlüğünü devam ettirme yönlerinin yanında, önemli iki yönü daha vardır. Bunlardan birincisi, ordu-millet dayanışmasının en üst seviyede gerçekleştiği, milletimizin topyekün bu var olma mücadelesinde bir bütün olarak yer almasıdır. İkincisi ise, 30 Ağustos Zaferi'nin ardından Türkiye'nin yepyeni hedefler, yepyeni kurumlar ve çağdaş dünyaya kararlı adımlarla yürümesini başlatmasıdır. Ve hâlâ Türkiye bu yolda kararlılıkla yürümesini devam ettirmekte ve sonsuza kadar da devam ettirecektir.

30 Ağustos, sadece kazanılan bir zafer ve bu topraklara Türk Milleti'nin ebediyen kalacağına damgası anlamını taşımamaktadır. Ayrıca dünyaya kendisini kabul ettiren, dünyanın büyük güçlerini dize getiren ve dünyaya örnek olan tarihi mucizeleri gerçekleştiren ve Türk Milleti'nin gerçek karakterini bir kere daha dost-düşmana gösteren milletimizin ve kahraman ordumuzun açtığı altın bir sayfadır.

30 Ağustos Zaferi'nin milletimize ve ülkemize var olma mücadelesini kazandırma tarihi olmasının yanında, milletimize güven ve cesaret kazandıran, önündeki her türlü zorluğu aşma güveni veren katkılarını da dikkate almalıyız. Çünkü çöken ve dışımızdaki ülkelerin hangi parçasını ben alayım diye düşündüğü koca bir enkazdan, genç ve dinamik bir cumhuriyetin doğmasına sebep olan 30 Ağustos Zaferi, yeni kurulan devlete de heyecan, dinamizm, güven ve kararlılık getirmiştir.

30 Ağustos Zaferi'nin canlandırdığı bu ruh, genç cumhuriyetimizin çok kısa zamanda büyük atılımlar yapmasını sağlamış, hâlâ bu temeller üzerinde devletimiz gelişmesini ve atılımlarını devam ettirmektedir.

Milletimiz; geleceği, ülkesi ve devletinin bekası için her zaman en büyük fedakârlığı, canıyla-malıyla göstermesini bilmiş, önüne bir hedef konulduğunda da tek bir yürek olarak kenetlenmiştir.

Şimdi millet olarak önümüzde kazanmamız gereken daha başka zaferler vardır. Gazi Mustafa Kemal söz konusu hedefi, Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin ilk kutlandığı tarih olan 30 Ağustos 1924'de kahraman Türk milletine şu ifadeyle duyurmuştur:

"Milletimiz, Dumlupınar'da kutlanan Büyük Zafer'den daha önemli bir zafer peşindedir; kültür ve uygarlık zaferi..."

İşte genç Türkiye Cumhuriyeti, bu hedef doğrultusunda kararlılıkla yürümesini devam ettirmekte ve sonsuza kadar da devam ettirecektir.

Bu vesileyle; milletimizin asla esir edilemeyeceğini, semaları süsleyen bayrağımızın gönderden indirilemeyeceğini bütün dünyaya ilân eden, şanlı 30 Ağustos Zaferi'nin ölümsüz kahramanları aziz şehit ve gazilerimizi rahmet ve minnetle anıyoruz.

Milli Egemenlik ve Atatürk*

Millî şairimiz Mehmet Akif'in, "Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda" dediği Anadolu'nun, Müslüman Türk yurdu haline gelmesinde; Alparslan, Ertuğrul ve Osman Gaziler, Orhan, Murat ve Yıldırım hanlar, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi hükümdarlar mücadele vermişlerdir. Bu arada Selçuklu Sultanları da...

Ceddimiz olan bu büyüklerimize; Oğuzlara Anadolu'nun kapılarını açan Sarı Hocalar, Saçlı Hafızlar, Kayı Boyunu Beğlik, Sultanlık, en sonunda da İmparatorluk yapan Şeyh Edebâliler, Dursun Fakı'lar, "Diyar-ı Rum"u ebediyen "Diyar-ı Türk" ve "Diyar-ı İslâm" yapan Emir Sultanlar, Mevlânalar, Yunuslar, Hacı Bayram ve Hacı Bektaş Veliler, manevî rehberlik yapmışlar, onlara yol göstermişlerdir. Bahaüddin Veled oğlu Mevlâna Celaleddin Konya'ya, Hacı Bayram Veli Ankara'ya, Hacı Bektaş Veli de Hacı Bektaş'a otağ kurmuş, Anadolu'nun her yanına saldıkları erenleriyle, bu toprakları Türkleştirmişler, Müslümanlaştırmışlardır.

Ancak Hıristiyanlık dünyası, Bizans topraklarının alınarak, Türkleştirilmesini ve Müslümanlaştırılmasını bir türlü içine sindirememiştir. Bunun için Avrupa devletleri, Anadolu'yu geri almak, tekrar Hıristiyan yapmak için yıllarca plânlar yapmış, mücadeleler vermişlerdir. Nihayet 9 asır süren bir mücadelenin sonunda Anadolu'ya girmeyi başarmışlardır. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi sonrasında yurdumuz Anadolu, İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların ve Yunanlıların işgaline uğramıştır.

* Prof.Dr. Ali SARIKOYUNCU, Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı: 60 (Nisan 2004), s. 38-40.

Mustafa Kemal Atatürk; Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerektiğini haykırır.

Kısaca Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği gibi bu günlerde, "Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son olarak, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktaydı..."¹

İşte böyle bir anda, "Bağımsızlık ve özgürlük benim karakterimdir" diyen Mustafa Kemal Atatürk; "Ya istiklâl, ya ölüm" parolasıyla Türk milletinin başına geçmiştir. Ona göre, "Bu durum karşısında bir tek karar vardır: O da millî hakimiyete dayanan, kayıtsız, şartsız yeni bir Türk devleti kurmak..."²

Bu amaca yönelik temel ilkeyi de; "Türk milletinin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ancak tüm bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve refaha kavuşturulmuş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir millet, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz."³ diye ifade eden Mustafa Kemal Atatürk; "Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak"⁴ gerektiğini haykırır.

Bu konudaki kararlılığını da, "Bağımsızlığa ulaşıncaya değin bütün milletle birlikte, özveriyle çalışacağıma kutsal inançlarım adına and içtim."⁵ diyerek vurgular.

Bu bakımdan o, daha Millî Mücadele'nin başında dayanacağı temeli çok iyi seçmiştir. Samsun'a ayak bastıktan üç gün sonra, 22 Mayıs 1919'da İstanbul Hükûmetine gönderdiği raporunda;

"Millet birlik olup, millî egemenlik esasına dayalı ve Türklük duygusunu hedef edinmiştir." diyerek, ulusal harekâtın üç ana prensibini açıklamıştır: "Birlik ve beraberlik", "Türk milliyetçiliği" ve "millet egemenliği."

28 Mayıs 1919'da Havza'dan kolordu komutanlarına gönderdiği yazıda, Mustafa Kemal Atatürk:

"...Milletin esaretten kurtuluşu, egemen ve bağımsız olarak topraklarımızda yaşayabilmesi, ancak azimkâr ve namuslu ellerin, milleti kısa ve doğru yoldan haklarını korumaya ve bağımsızlığa sevkî ile kâbil olacaktır" diyordu.⁶

22 Haziran 1919 tarihli Amasya genelgesinde aynı düşünce, bıçak gibi keskin bir ifade ile tekrarlanacaktı:

"Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır."

Egemenliğin bir şahsa, bir hükümdara değil, millete ait olduğu gerçeğinin açıkça ilân edilmesi açısından bu ifade önemlidir. Başka bir deyişle, Amasya genelgesinde böyle bir sözcüğün yer almasıyla, millî egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin kurulması yolunda önemli bir adım atılmıştır.

23 Temmuz 1919-7 Ağustos 1919 tarihlerinde Erzurum'da, 4-11 Eylül 1919 tarihlerinde de Sivas'ta toplanan kongrelerin kararlarında, "Millî İrade"den söz edilerek, "Kuvva-yı Milliye'yi âmil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak esastır" hükmüne yer verilmiştir. Bu arada Sivas'ta ve Ankara'da yayınlanan gazetelere "İrade-i Milliye" ve "Hakimiyet-i Milliye" adlarının verilmesi bir rastlantı olmayıp, Millî Mücadele'yi "Millet Egemenliği" ilkesine dayandırma azminin bir sonucudur.

1 Nutuk, I, İstanbul, 1961, s.12.

2 Nutuk, I, s.12.

3 Nutuk, I, s.13.

4 Nutuk, I, s.12.

5 Nutuk, I, s.13.

6 Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Ankara, 1995, s. 47.

23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasıyla da millî egemenlik, meclis ve hükümet düzeyinde temsil edilmeye başlamıştır. Açılışından bir gün sonra, Mustafa Kemal Atatürk'ün; "Meclis'te toplanan millet iradesini, bilfiil vatanın kaderine el koymuş olarak tanımak temel ilkedir. TBMM'nin üstünde bir kuvvet yoktur." şeklindeki önergesi onay alarak, yeni devletin ilk anayasası 21 Ocak 1921'de kabul edilinceye kadar yürürlükte kalmıştır. Ayrıca TBMM'nin 85 sayılı yasa olarak kabul etmiş olduğu ilk anayasanın 1. maddesinin ilk cümlesi, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" denilerek "Millî Egemenlik" ilk defa Türk Anayasa Hukukunun temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Devlet içinde en üstün buyurma kudreti olarak tanımlanan egemenliğin, millete ait olduğunu ifade eden millî egemenlik, 1924'ten itibaren diğer anayasalarımızın temelini de oluşturmuştur.

Milletlerin hayatında yeni ufuklar açan, yön veren, büyük ve köklü değişiklikler getiren çok önemli tarihi günler vardır. Kuşkusuz Türk milleti için, var oldukça neşe ve sevinçle kutlanması, aynı zamanda daima korunması gereken günlerden biri de 23 Nisan'dır. Çünkü bugün, Türk milletinin köklü tarihinde yeni dönemin başlangıcı olan millî egemenliğin en güçlü ve tek teminatı olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anadolu'nun bağrında doğduğu, açıldığı gündür. Kısaca bugün, Türk milletinin bağımsızlığını, hürriyetini, egemenliğini ve vatanının kurtuluşunu bayraklaştıran tarihi bir andır.

"Millî egemenlik uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun." diyen Mustafa Kemal Atatürk, şunları da söylemektedir:

"23 Nisan, Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir düşmanlık cihanına karşı ayağa kalkan Türkiye halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni meydana getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder."

"Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin asırlar süren arayışlarının özü ve onun bizzat kendisini idare etmek şuurunun canlı bir timsalidir."⁷

Bu öneminden dolayıdır ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920 günü Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma namazından sonra, okunan Kur'an-ı Kerim ve dualarla coşkulu bir törenle açılmıştır.

7 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, 1984, s. 28-29.

6. bölüm

ESERİ /
KONUŞMA-
LARINDAN
ÖRNEKLER

Nutuk Hakkında Düşünceler*

Atatürk, Türk Milletinin İstiklâl Mücadelesini, Türk Milletinin canını dişine takarak yazdığı hamaset destânını tâ ilk günlerden itibaren târihi bir seyir içinde Nutuk'da dile getirmektedir. 15 Ekim 1927 günü iradına başlanan Nutuk, 20 Ekim 1927 gününe kadar tam 36 saat 33 dakika devam etmiştir.

Atatürk konuşmasına 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığı anda memleketin içinde bulunduğu ahvâli ve umumi manzarayı çizmekle sözlerine başlamaktadır. Asırlar boyu hür yaşamış Türk Milletinin ellerine esaret zinciri vurulmuş, aziz yurdumuzun her tarafında müstevli devletlerin bayrakları dalgalanmaya başlamış, ordunun elinden silâhları alınmış bir durumdadır. Ufuklarımızı ümitsizlik bulutları sarmıştır. Dört yıl boyunca Yemen çöllerinden, Kafkas şâhikalarına, Galiçya dağlarına kadar her tarafa kanını dökmüş olan Müslüman Türk milleti ümitsiz, yorgun ve yoksuldur. Memleket içinde muhtelif zümreler kurtuluşu başka devletlerin himâyesinde ve merhametinde aramaktadır. Ayrıca, yurdun dört bucağında Hıristiyan ekalliyetler, uzun, siyah cübbelerinin arasından Haçı çıkarmış, şehitler ve veliler yurdunu, çanların uğuldadığı bir sömürge hâline getirmek için bin türlü ihanet plânı hazırlamakla meşgul... İstanbul'da Rum Patriğinin perde arkasında iplerini oynattığı "Mavi Mira Cemiyeti" illerde silâhlı çeteler teşkil ederek Müslüman Türk çocuklarını arkadan vurmaya çalışıyor; Trabzon, Samsun ve Karadeniz sahilinde kurulan ve İstanbul'daki merkeze bağlı "Pontus Ce-

Atatürk yalnız üstün bir komutan, müdebbir bir devlet adamı değil, aynı zamanda kelimeler ordusuna da hükmeden mahir bir hatiptir. Dalgalanan, köpüren bir insan deryası ortasında, yükselen sesi ile topluluğun ruhuna nüfuz etmekte, halkın hislerini yakalamakta, en seçkin kelimelerle ifadelendirmekte, adeta güneş ışıklarını odaklaştıran bir mercek gibi bir noktaya teksif etmekte ve kelimelerden ehramlar kurmaktadır.

* R. AKTİMURROĞLU, Diyanet Gazetesi, Sayı: 316-317 (Haziran-Temmuz 1985), s. 16-17.

miyeti" silâhla ve kanla hedefine doğru yürüyordu. Atatürk bu ümitsiz, bu karanlık tabloyu çizdikten sonra, millî-müstakil devletin kuruluşunu gerçekleştiren olaylar hakkında geniş bilgi ve izahat vermektedir.

Bütün cihana karşı Türk'ün hür ve müstakil yaşayacağını haykıran Amasya Tamimi, milletin azmini ve iradesini çelikleştiren Erzurum Kongresi Misâk-ı Milli'nin hazırlanması İslâm Türk medeniyetinin merkezi ve iki kıtanın incisi olan câmiler ve mescitler şehri İstanbul'a âlem-i İslâm'ın gözbebeği olan şehre düşmanın girişi, Anadolu bozkırlarında milli heyecanı ve ideali yoğuran Türkiye Büyük Millet Meclisinin kurulması, Türk'ün yüzünü güldüren, alnını göğe yükselten zaferleri, İnönü, Sakarya, Başkumandanlık galibiyetleri, Lozan barış anlaşması, Cumhuriyetin ilânı...

"Nutuk"; ümitsiz, silâhsız, cephanesiz, çıplak ve yorgun bir milletin, yeniden dirilişinin, cesaretle ayağa kalkışının, düşmanlarını zelîl ve mahkûr edişinin gurur verici bir destânıdır.

"Nutuk"; imân ve heyecan dolu kalplerin, mantığın soğuk hesaplarını nasıl altüst ettiğinin belîğ bir ifadesidir. Cihad ve istiklâl ruhu ile "Nutuk", Türk milletinin hiçbir zaman zulmün önünde baş eğmeyeceğini gösteren müstesna bir vesikadır.

"Nutuk", Allah'a inanan bir milletin, düşmanın topunu, silahını, nasıl paramparça ettiğini, tel örgülerini çürük bezler gibi nasıl yırtıp geçtiğini gözler önüne seren bir ibret tablosudur.

"Nutuk", keşmekeşin nasıl birliğe dönüştüğünü, hüsrânın yerini nasıl hamle ve hareketin aldığını, bükük bellerin doğrulduğunu, alınların ışıklandığını, gözlerin nasıl şevk ve azimle parladığını gösteren değerli bir eserdir.

Atatürk yalnız üstün bir komutan, müdebbir bir devlet adamı değil, aynı zamanda kelimeler ordusuna da hükmeden mahir bir hatiptir. Dalgalanan, köpüren bir insan deryası ortasında, yükselen sesi ile topluluğun ruhuna nüfuz etmekte, halkın hislerini yakalamakta, en seçkin kelimelerle ifadelendirmekte, adeta güneş ışıklarını odaklaştıran bir mercek gibi bir noktaya teksif etmekte ve kelimelerden ehramlar kurmaktadır. İsmail Hâbîp Sevük "*O Zamanlar*" adlı eserinde Atatürk'ün hitabet üslûbunu şöyle anlatmaktadır:

"... O'nun nutuklarında ne için bu kadar derin bir tesir olduğunun sihri keşfeder gibi oldum. Çünkü O'nun şahsında bu milletin hem akli, hem hissi toplanmıştı. Milli idrâk kemalini O'nun dimağında bulmuş ve O'nun ruhu aynı zamanda milli hassasiyetin en büyük mihrakı olmuştu. Onun için o, dimağa hitap ettiği vakit bu milletin id-

raki gibi vâzih ve aydınlık söz söylüyor ve yine O'nun için O, hisse hitap ettiği vakit bu milletin hissî hamleleri gibi coşkun ve derin bir tesir yapıyordu. O'nun nutkunu dinlerken bir an düşündüm: Acaba geçirilen vak'aların azameti mi bu nutka fazla tesir veriyor, yoksa bu nutkun kıymeti mi geçirilen vak'alara fazla bir azamet veriyor diye? Oh, şu kürsünün üzerinde nutkunu söyleyen zat için fazla düşünceye lüzûm yoktu. Abdülhak Hâmid, İskender'in müverrihine:

'Târîhi yazan benim, yapan siz.'

Dedirtiyor, Halbuki şu karşımdaki kürsüde iki saattir nutuk söyleyen zat hem tarihi yaptı, hem işte şu kürsünün üzerinden târihi söyletiyor..."

Nutuk'un, "Ey Türk Gençliği" hitâbıyla başlayan son cümleleri cidden harikulade bir hitabet şaheseridir. Kelimeler çok dikkatle seçilmiş ve bir kuyumcu titizliği ile işlenmiştir. Cümleler adetâ kademe kademe baş döndürücü bir güzelliğin şahikasına doğru yavaş yavaş yükselir. Son cümle tıpkı bir şah beyittir. Atatürk son cümlelerinde bir milletin düşebileceği en kötü şartları teker teker saymakta ve bu ahvâl içinde Türk gençliğinin hiç tereddüt etmeden, kimseden işaret ve ikaz beklemeden vatanın kurtuluşu için mücadeleye atılmasını istemektedir. "Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmek" vazifesi Türk gençliğine verilmektedir. Atatürk'ün en büyük eseri hiç şüphesiz Cumhuriyettir. Büyük kurtarıcı bütün hayatı boyunca bu müessese üstüne titremiştir. İnsanın haysiyet içinde yaşaması, halkın millet haline gelmesi insanların hak ve hürriyetlerine değer verilmesine bağlıdır.

Bunun içindir ki "Halkın kendi kendisini idare etme" prensibini vazetmiş ve bu iradenin tezahür mekanı olarak da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurmuştu. Bu iradenin üstünde hiçbir âileye, hiçbir zümreye, hiç bir sınıfa yer verilemezdi.

Cumhuriyeti Türk gençliğinin temiz vicdanı ve kudretli elleri koruyacaktır. Atatürk, cumhuriyeti elleriyle yükseltecek gençliğin sahip olması gereken manevi vasıfları şöyle ifade ediyor:

"Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları tahsilin hudutları ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel, Türkiye'nin istiklâline, kendi mülküne ve millî an'anelerine düşman olan bütün anasırarla mücadele etmek lüzûmu öğretilmelidir. Beynelmîlel vaziyet-i cihâna göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur."

Türk gençliğine, millî mayasını yozlaştıran, millî kültürünü tahrip eden her cereyâna karşı bütün gücüyle telkin eden Atatürk bu fikri en beliğ cümlelerle belirtiyor:

"Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken, onlara, bilhassa mevcûdiyetiyle, hakıyla, birliğiyle taarruz eden bilumum yabancı anasırarla mücadele lüzûmu ve efkârı milliyeyi kemal-i istiğrakla her mukabil fikre şiddetle ve fedakârâne müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvva-ı rûhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir... Bugünün evlâtlarını yetiştiriniz. Onları memlekete, millete nâfi uzuvlar yapınız. Bunu sizden talep ve ricâ ediyorum."

Atatürk'ün uzun nutkunu taçlandıran son cümle "Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asıl kanda mevcuttur" vecizesi, ne yazık ki yıllar sonra uydurma tilciklerle (!) bozulup "Bunun için sana gereken güç, damarlarındaki soylu kanda vardır!" gibi tenâsüp ve âhenkten mahrum bir şekle sokulacak, kelime mimarisi yıkılacak, böyle Türk gençliği başıboş, gayesiz, dâvâsız orta yerde bırakılacaktır.

ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

“Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti’ni, ilelebed, muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahili ve harici bedbahtların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok nâmüsaid bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri, şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhid edebilirler. Millet, fakr ü zarûret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!”

H. Atatürk

Atatürk'ün Din ile İlgili Sözleri*

Atatürk hiçbir zaman dine cephe almamış, aksine yanında olmuştur. Onun karşı olduğu ve mücadele ettiği; din maskesi altında insanları sömüren, dini kullanarak kendine makam, mevki, gelir sağlayan ve dini yozlaştıranlardır. Ama bunun yanında hiçbir zaman gerçek din adamlarına ve dindarlara karşı olmamıştır.

Konuyu fazla uzatmadan yapılacak olanın en doğrusu Atatürk'ün din konusundaki sözlerini burada aktarmaktır.

Akla Uygun Olan Dinimize de Uygundur

Atatürk yurt gezilerinden birinde, 16 Mart 1923'te Adana'da Türk Ocağında esnaf ve sanatkarlara yaptığı konuşmasında dinimizin mahiyeti ve gerçek din alimi gibi konularda şöyle diyor:

"Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyarla hangi şeyin bu dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, halkın menfaatine uygundur, biliniz ki, o bizim dinimize de uygundur. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, İslam'ın menfaatine muvafıkla kimseye sormayın, o şey dîndir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ek-mel olmazdı, ahir din olmazdı."¹

* Ömer KARAKAYA, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 93 (Eylül 1998), s. 22-24. (Makale "Atatürk'ün Din ile İlgili Görüşleri" başlığı ile yayınlanmıştır.

1 Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, İstanbul 1962.

"Türk Milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye engel hiçbir şey ihtiva etmiyor."

(M. Kemal ATATÜRK)

Din Lüzumlu Bir Müessesedir

Atatürk'ün, din hakkındaki görüşlerini açıklamasına vesile olan bir olay da şöyledir:

“Ankara Orman Çiftliği... Değişik konular üzerinde görüşülmektedir. Sayın Asaf İl-bay da bu gezide Atatürk'le beraberdir. Atatürk'ün din hakkındaki kat'i fikrini öğren-mek için ne zamandır beklediği fırsat zuhur etmiştir. Başbaşa kaldığı bir andan fayda-lanarak hemen soruyor:

- Paşam, din hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum.

Atatürk cevap veriyor:

Din vardır ve lazımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi. Fakat bi-na, uzun asırlardır ihmale uğramış. Harçlar döküldükçe yeni harçlar yapıp binayı tak-viye etmek lüzumu hissedilmiş. Aksine olarak birçok yabancı unsur (tefsirler, hurafe-ler gibi) binayı fazla hırpalamış. Bugün bu binaya dokunulamaz, tamir de edilemez. Ancak zamanla çatlaklar derinleşerek ve sağlam temeller üzerinde yeni bir bina kur-mak lüzumu hasıl olacaktır.

Din bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz, dine saygı gösteririz. (...)²

“Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur.”³

Komünizme karşı en önemli engellerden birinin de dinimiz olduğunu bakınız nasıl açıklıyor:

“Komünizm, toplumsal bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin top-lumsal şartları, din ve milli ananelerinin kuvveti Rusya'da Komünizmin bizce tatbiki-ne müsait olmadığı kanaatini doğrular bir mahiyettedir.

Biz ne Bolşevik, ne de Komünistiz; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü biz milliyet-perver ve dinimize hürmetkarız.”⁴

“Milletimiz, din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz.”⁵

M. Hayri Egelı, “Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar” isimli eserinde şu olayı naklediyor:

“Atatürk için dinsiz diyenler oldu. Bunu bir moda imiş gibi yayanlar vardı. Onun lâ-ik anlayışını dinsiz gibi göstermekte fayda bulanlar oldu. Halbuki Atatürk yobaz aleyh-tarı idi. Size başımdan geçen bir vak'ayı naklederek başlayayım:

Bir gün Necip Ali ona:

- Efendim. Münir Hayri namaz kılar, dedi.

En yakın bir dostumun beni bu şekilde takdim ettiğini gören beni sevmeyenler, şim-di kovulacağımı zannederek gülüştiler. Atatürk'le aramızda şu konuşma geçti:

- Sahi mi?

- Evet Paşam.

- Niçin namaz kılıyorsun?

- Namaz kılınca içimde bir huzur ve sükun hissederim.

Atatürk demin gülenlere dönerek:

2 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1971.

3 Utkan Kocatürk, *a.g.e.*

4 Utkan Kocatürk, *a.g.e.*

5 Utkan Kocatürk, *a.g.e.*

- Batmak üzere olan bir gemide bulunsanız, her halde, yetiş Gazi, demezsiniz; Allah, dersiniz. Bundan tabii ne olabilir?

Sonra da bana dönerek:

- Dünyadaki işlerine zarar vermemek şartıyla namazını kıl, heykel yap, resim de.

Atatürk asla dinsiz değildi, lâikti. Taassubun şiddetli düşmanıydı. Medreseleri lağvettirdiği zaman, yakınında bulunanlardan rahmetli Galib'e:

- Yahya Galip Bey, Müslümanlıkta rahiplik yoktur. Medreseler, eski Türklerin kurdukları modern zihniyette üniversitelerin, taassubun elinde ıslah olmayacak kadar tereddiye uğramış harabeleridir. Bunları ne ıslah, ne de idame ettirmek kabildir. Yıkılmaktan kasdımız budur. Müslümanlıkta imam, cemiyetin en üstün adamıdır, zamanın en münevver adamıdır. Dört beş yüzyıl birbirini tutmayan içtihatlarla, esen rüzgarlara göre verilmiş fetvalarla inançlarıyla oynanan Türk milletinin din duygularını, bir sürü skolâstik cahilin elinde bırakamayız. İlerde bu işi bizzat elime alacağım.”⁶

Balıkesir Zağnos Paşa Camii Konuşması

Sözü fazla uzatmadan ve konuya daha da açıklık getirmesi bakımından Atatürk'ün Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra çıktığı yurt gezilerinden birinde, Balıkesir'de 7.2.1923 tarihinde Zağanos Paşa Camiinde halka irad ettiği hutbeyi aynen burada aktaracağız. Atatürk diyor ki:

“Ey millet! Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selameti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakayık-ı diniyeyi tebliğe memur ve rasul olmuştur. Kanun-i esasi, cümledenize malumdur ki, Kur'an-ı azimüşşandaki nusustur. İnsanlara feyiz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir, ekmel dindir. Çünkü dinimiz, akla, mantığa ve hakikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı bununla diğer kavânîn-i tabiiye-i ilâhiye beyinde tezat olması icabederdi. Çünkü bilcümle kavânîn-i kevniiyeyi yapan Cenâb-ı Hak'tır.

“Arkadaşlar! Cenâb-ı Peygamber, mesaisinde iki dara yani iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini Allah'ın evinde yapardı.

“Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler, taat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek, yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferdin zihni, başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir. İşte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklâlimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerini anlamak istiyorum. Amâl-i milliye, irâde-i milliye yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bilumum efrâd-ı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir. Binaenaleyh, benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim.”⁷

Atatürk hutbenin sonunda, halkın sorduğu yirmi kadar soruyu tespit ederek cevap verdikten sonra hutbelerle ilgili olan soruya şu cevabı verdi:

“Hutbeler hakkında sorulan sualden anlıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı milletin fikri hisleri, dili ve medeni ihtiyaçlarıyla uygun görülmemektedir.

⁶ Sadi Borak, a.g.e.

⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri.

بالکسرده پاشا حضرتلر نیک بر خطبه سی
ای بالکسر لیسر جامعلر بر بر نیک یوز بیه باق قسزیه
یا تمی، صکرا قانقوب کیتک ایچوره دکلدیر

بالکسر ایلا صاحباندا از منک تکر ایقدر) - قاری معنی کال پاشا حضرتلری لوکله تالی
مخالف اوقوبان مولدین صکر - جامع تر سینه جینه موقر خطبایر اریویونا وده یاشلور دکله
ای ملت کله روزر - شاک بیس کسز - اهلک - سلوق - باطنی - خلقی اوزر نکره
اوسون - یسدر یتر جناب حق طرفدن لسانقره حلیایر دهی اقلین ایون مأموره یولمشور
یسعد صکر دکلاکله آلمس ایش اولان ویزک فون لسانیسی جله منجه مطوعر - قرآ
کریک احوا ایشیکر نسومصدر - ویز صکر دیتیر اکل ایقدر - طبعه - منجه - معقله
نمده اهلین صکر لری نمودیر - بودقه - مالکنا اوده اهلک حضورده چایویوره یسدر صکر
اهل یان ایه اجناب ایشیکر اراسید - یولوشور - ای بالکسر لیسر - جامعلر - ریتن یوزیه
باقسزین باقی - صکر - قانقوب کیتک ایچون دکلدیر - جامعلر یوزیه دن وریا ایچون لیسر
ایچسزری قریشلر یوزیه صورت یاق ایلدیر - عرضی بالکر متور که اکل ای طرفه
سوق اولور - بریزه دیا سن ومانزک حدائقه دهی حکایت مایمه - استغلاز ایچونه
دوشویور ساق اولدیه قوریه اده دوتک - ای سقی یوق یولده لکلیون مالدک تککار عویسی
لوکر کله لایلدر - ملت ایشیکله معلقا جملک دمالقری آری آری عیسیه یولتیر
تدوشوکلر می بریزه سوبیلر - ایتنان سزک دوشوکلر یاری لوکر کله ایچونوم
آکل مایمه یقه بر قیج دکله انظری موضوع بحث دکلدیر - یولون مانک آرزو قریک
مخمسیدر - سوسوق ایسه ورسه کره اخطا و یومینده چکجه کر دیکله چکیم دیر کلدیر
ایشلردر - یولکلور وریه مانر و پاشا حضرتلر نیکر می اقدیر - ایل صودور - دخت زهدی
ای بالکسر ۷۲ (صاحب ایشیکر نکر ایچون) - یوز ساعت اولدیه ایچمه حرکت
ایله جاشه کیجه اولدیر - کیجه کیتکدر - - و جیزدهی

“Efendiler! Hutbe demek, nâsa hitap etmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin manası budur. Hutbe denildiği zaman bundan birtakım mefhum ve manalar istihraç edilmemelidir. Hutbeyi irad eden hatiptir. Yani söz söyleyen demektir.

“Biliyoruz ki, Hz. Peygamber zaman-ı saadetlerinde hutbeyi kendisi irad ederlerdi. Gerek Peygamber Efendimiz ve gerek Hulefâ-i Râşidin’in hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki, gerek Peygamberin, gerek Hulefâ-i Râşidin’in söylediği şeyler o günün meseleleridir, o günün askerî, idarî, malî siyasî ve içtimaî hususatıdır. Ümmet-i İslâmiye tekessür ve memalik-i İslâmiye tevessüa başlayınca, Cenab-ı Peygamberin ve Hulefa-i Raşidin’in hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irad etmelerine imkan kalmadığından, halka söylemek istedikleri şeyleri iblağa bir takım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar herhalde en büyük rüesa idi. Onlar cami-i şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşad için ne söylemek lazımsa söyledir.

“Bu tarzın devam etmesi için bir şart lazımdı. O da milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması... Halkı ahval-ı umumiyyeden haberdar etmek son derece hâiz-i ehemmiyettir. Çünkü, her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı hâl-i faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmeyecektir.

“Ancak millete ait olan işleri millettan gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir lisanla olması ve onların da bugünkü icabat ve ihtiyaçlarımıza temas etmemesi, Halife ve Padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmeye mecbur etmek içindir.

“Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları ceahl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutabânın her halde nâsın kullandığı lisanla konuşması elzemdir.

“Geçen sene Meclis’te irad ettiğim bir nutukta demişim ki, minberler halkın dimağları, vicdanları için bir menba-ı feyz, bir menba-ı nur olmalıdır. Böyle olabilmek için minberlerden aksedcek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayık-ı fenniye ve ilmîyyeye mutabık olması lazımdır. Hutabay-ı kiramın ahval-i siyasiyye, ahval-i içtima-

iyiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabat-ı zamana muvafık olmalıdır ve olacaktır.”⁸

Türk Milleti Daha Dindar Olmalıdır

Son olarak konuya açıklık getirmesi bakımından yabancı bir gazetecinin Atatürk’le yaptığı bir röportajı nakledeyim.

Fransız gazeteci Maurice Perno, Atatürk ile yaptığı bir röportajda, sorduğu bir takım sorulara aldığı cevaplardan sonra Atatürk’ten dini meseleler hakkındaki görüşlerini öğrenmek istiyor. Aldığı uzun bir cevaptan sonra aynı konuya dair şu soruyu soruyor:

- Şu halde yeni Türkiye’nin siyasetinde dine aykırı hiçbir temayül ve mahiyet olmayacak demek?

Bu soruya Atatürk şu cevabı veriyor:

- Siyasetimiz dine aykırı olmak şöyle dursun, din bakımından eksik bile hissediyoruz. Gazeteci tekrar soruyor ve izahat istiyor:

- Zât-ı asilâneleri, düşündüklerini bendenize, daha iyi izah buyururlar mı?

Bu istek üzerine Atatürk şu açıklamayı yapıyor:

- Türk Milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır, demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye engel hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki Türkiye’ye istiklâlini veren bu Asya milleti içinde daha karışık, sun’i, batıl inanışlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince aydınlanacaklardır. Eğer ışığa yaklaşamazlarsa kendilerini mahv ve mahkum etmişler demektir. Onları kurtaracağız.”⁹

Netice olarak Atatürk, dindardır. Bunu kendi sözlerinden daha iyi anlıyoruz. Bunu söylerken de Atatürk’ün bir din alimi veya bir din adamı olduğunu iddia etmiyorum. Fakat Atatürk din konusunda gerçekten sağlam bilgilere sahip bir şahsiyetti. Ama bugün bazı çevreler onun bu yönünü sanki Atatürk hiç yaşamamış ve bu konularda konuşmamış gibi yok sayıyorlar ve milletimizden gizlemeye çalışıyorlar. Oysa gerçekler hiçbir zaman saklanamaz, eninde sonunda ortaya çıkar. O halde doğru olan Atatürk’ü her yönüyle insanlara anlatmak ve öylece kabul etmektir.

⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri.

⁹ Enver Ziya Karal, Atatürk’ten Düşünceler, Ankara 1969.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1920-1923 yılları arasında Büyük Millet Meclisi Başkanı, 1923-1938 yılları arasında da Cumhurbaşkanı olarak, Büyük Millet Meclisi'nin yeni yasama yıllarının başlaması dolayısıyla birer açış konuşması yapmıştır (1 Kasım 1938'de Meclis'in beşinci dönem, dördüncü yasama yılı açılırken, Atatürk'ün rahatsızlığı dolayısıyla, açış nutku Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur).

Meclis Başkanı sıfatıyla 1922, 1923 ve 1924 yıllarında yaptığı açış konuşmalarında Atatürk, İslâm dini ve ülkemizdeki din hizmetleri -ki bu yıllarda ülkemizde din hizmetlerinin idaresi "Şer'îye ve Evkaf Vekâleti" adıyla bir bakanlık eliyle yürütülüyordu- konularına da temas etmiştir.

Aşağıda, sözü edilen yıllarda, Atatürk'ün Meclis Kürsüsünden yaptığı açış konuşmaları içinde din ve din hizmetleri ile ilgili olan ifadeleri bir araya getirilerek sunulmuştur. Bu sözleri, ikinci el kaynaklardan -ki bunların çoğunda sadeleştirme yapılmıştır- aktarmak yerine, ilk elden kaynak durumdaki Büyük Millet Meclisi'nin tutanak dergileri olan Zabıt Ceridelerini ve bunların da eski harfli ilk baskılarını taramak suretiyle tespit ettik, kaynaklarını da gösterdik. Bunları, herhangi bir sadeleştirme cihetine gitmeden orijinal şekliyle sunduk. Cümlelerde geçen ve bugün fazla kullanılmayan bazı kelime ve terkiplerin sözlüklere bakılmak suretiyle rahatlıkla anlaşılabilceğini düşünüyoruz. Ayrıca bu sözleri kronolojik bir sıra takip ederek sıraladığımızı belirtmek isteriz.

* Dr. Mehmet BULUT, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 179 (Kasım 2005), s. 37-38.

Meclis Başkanı sıfatıyla 1922, 1923 ve 1924 yıllarında yaptığı açış konuşmalarında Atatürk, İslâm dini ve ülkemizdeki din hizmetleri -ki bu yıllarda ülkemizde din hizmetlerinin idaresi "Şer'îye ve Evkaf Vekâleti" adıyla bir bakanlık eliyle yürütülüyordu- konularına da temas etmiştir.

I. Dönem 3. Yasama Yılı Açış Konuşmasından (1 Mart 1338 /1922):

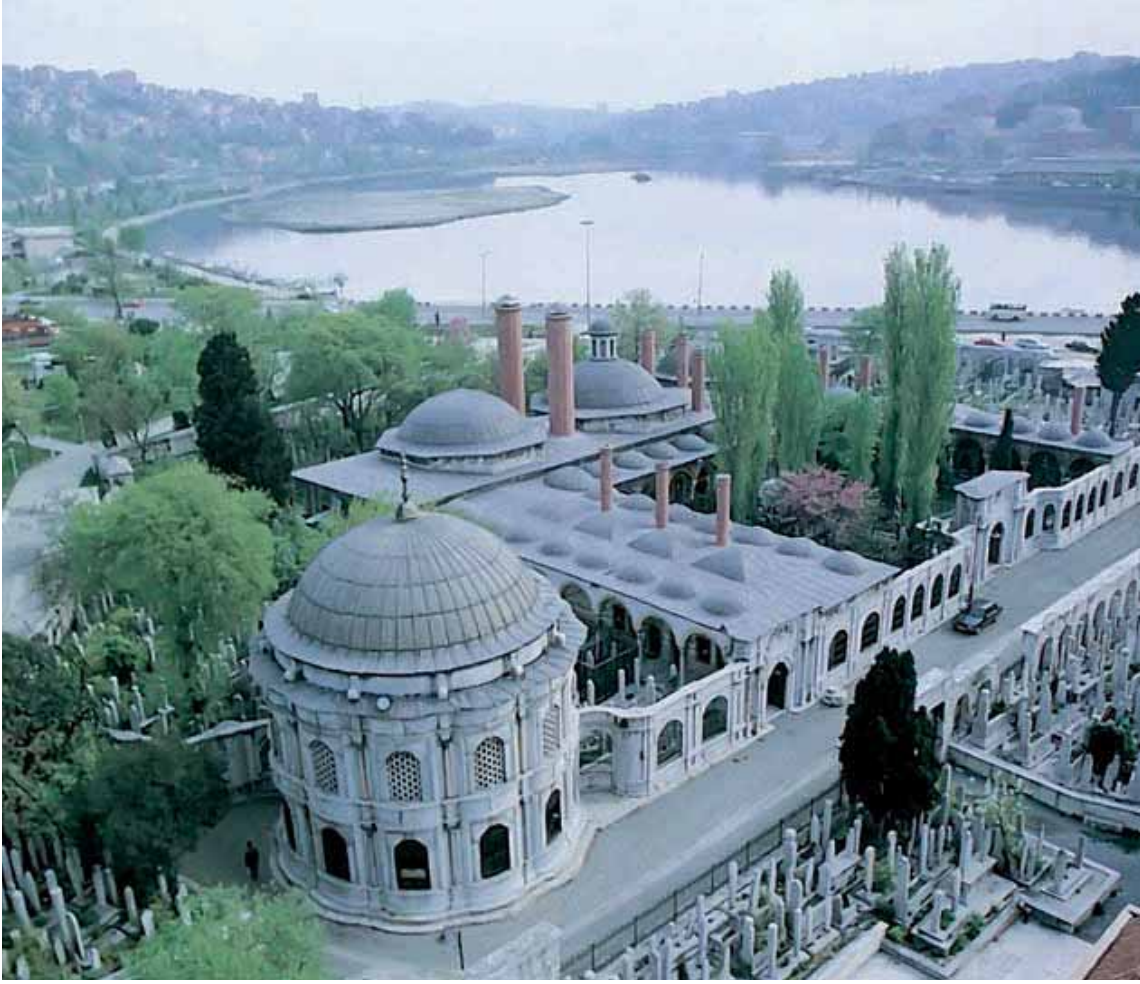
“(…) İnsanlar yalnız maddi değil, bilhassa bu kuva-yı maddiyede mündemiç kuva-yı maneviyenin tahtı tesirinde âmindirler. Milletler de böyledir. Kuvve-i maneviye ise bilhassa ilim ve iman ile âlî bir surette inkişaf eder (…).”

“(…) Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvelâ mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten ictinaben bu fikrimi birkaç kelime tazvih etmek için diye-bilirim ki, alelittlak umûm köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıttak kadar coğrafî, tarihî, dinî ve ahlâkî malûmat vermek ve a'mâl-i erbaa-yı öğretmek maarif programımızın en ilk hedefidir (Bravo sesleri).”¹

“Efendiler! Yetiştirecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine ve ananât-ı milliyesine düşman olan bütün anasır-ı mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir (Alkışlar). Beynelmilel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalin istilzam edildiği anasır-ı rûhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur (Bravo sesleri).”

“Umûr-i Şer'îye Vekâletimizin bir senelik mesaisini kemâl-i ehemmiyetle tetkik ettim. Muhassalayı şayan-ı takdir buldum. Teşekkür ve tebrik ederim. Umûr-i Şer'îyenin

1 Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Yıl: 3, İçtima: 1, c. 18, s. 7.

temşiti hakkında nokta-i nazar serdine esasen mahal yoktur. Çünkü bu husus nusûs-i Kur'âniye ile hasıldır. Yalnız varid-i hatır olan bir noktayı söylemeden geçemeyeceğim:

“Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın rûhanî, ahlâkî gıdalarına en âlî, en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh; camilerin ve mescidlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşad edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça ıttılâ imkânını temin, Şer'îye Vekâlet-i Celîlesinin mühim bir vazifesidir (şiddetli alkışlar, bravo sesleri).

“Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla, Ehl-i İslâm'ın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur (Alkışlar).

“Fakat, buna nazaran hutebayı kiramın haiz olmaları lâzım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsûsa ve ahvâl-i âleme vukuf, haiz-i ehemmiyettir.

“Bütün vaiz ve hatiplerin bu ümniyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Şer'îye Vekâletinin sarf-ı mukadderet edeceğini ümit ederim.”²

“Efendiler! Evkaf mesailine gelince: Malûmdur ki, evkaf, memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Bu servetten millet ve memleketi hakkıyla müstefit edebilmek için Şer'îye Vekâletiyile beraber bütün Hey'et-i Vekilenin ve hatta Meclis-i Âlînin bu

2 Aynı kaynak, s. 8.

hususlu ehemmiyetle tetkik ile bu büyük müessesenin harabîden vikayesini ve memlekete semere-bahş bir hale vaz'ını temenni eylerim.

"Efendiler! Evkafın hikmet-i mevzuu nazarı dikkate alınınca, bunun müessesât-ı di-niye ile beraber hizmet ve muavenet-i içtimaiyeyi istihdaf ettiği tahakkuk eder (Pek doğru sesleri).

"Vakıfların; imarethaneler, bîmarhaneler, hastahaneler, misafirhaneler, kütüphaneler, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, mektepler, medreseler ve sair irfan müesseselerine şamil bulunmuş olması evkaf meselesinin hallinde riayeti elzem olan esa-sâtı göstermektedir (Pek doğru sesleri).³

"Efendiler! İstanbul, Cenab-ı Peygamber'in bizzat alaka gösterdiği Ebâ Eyyûb Ensarî Halid Hazretlerinin on dört asırdan beri meşhedinin temas ve nezaret-i maneviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Beş asır müddet Türkiye'nin makarr-ı hükûmeti olmuştur (...)"⁴

I. Dönem 4. Yasama Yılına Açış Konuşmasından (1 Mart 1339/1923):

"Efendiler! Şer'îye Vekâleti, geçen sene zarfında birisi 'Şûra-yı İftâ', diğeri de 'Tetkikat ve Telifat-ı İslâmîye' namıyla iki heyet vücuda getirmiştir.

"Usûl ve âdâtın tağayyür ve tebdili ile vuku bulan hadisâtın, nâsın ihtiyacatını nazarı dikkate almak suretiyle hallini temin etmek Şûra-yı İftâ'nın bilcümle mesaisini istinat ettireceği esas olmalıdır.

"Tetkikat ve Telifat-ı İslâmîye Heyeti'nin vezaifi meyanında hikmet-i İslâmîyeyi Garp nazariyat-ı ilmiye ve felsefeleriyle mukayese ve akvam-ı İslâmîyenin itikadî, ilmî, içtimaî, ih-saî, iktisadî hayatlarına ait şuûnâtı tetkik ve netayicini neşreylemek zikre şayan ehemmiyeti haizdir. Tetkikat için bir kütüphane tesis edildi. İstanbul'dan, Avrupa'dan ve Mısır'dan bir kısım mühim kitaplar celp olundu. Ehemmiyetli birçok kitap da Avrupa'ya ve Mısır'a sipariş edildi.

"Şer'îye Vekâleti, medreselerin tevhidini ve asrî müessese haline ifrağını istihdaf etmektedir. Vekâlet, asrî müctehit ve müfessirlere menşe olmak üzere bir 'Küllîye-i İslâmîye' vücuda getirmeye büyük ehemmiyet atfetmektedir."⁵

II. Dönem 1. Yasama Yılına Açış Konuşmasından (1 Mart 1340/1924):

"(...) İntisabıyla mutmain ve mes'ud bulunduğumuz Diyanet-i İslâmîyeyi, asırlardan beri müteâmil olduğu veçhile bir vasıta-ı siyaset mevkiinden tenzih ve i'lâ etmek elzem olduğu hakikatini müşahede ediyoruz. Mukaddes ve lâhûtî olan itikadât ve vic-daniyâtımızı muğlak ve mütelevvin olan ve her türlü menfaat ve ihtirasâta sahne-i tecelliyat olan siyasetten ve siyasetin bütün uzviyatından bir an evvel ve katiyen tahlis etmek milletin dünyevî ve uhrevî saadetinin emrettiği bir zarurettir. Ancak bu suretle Diyanet-i İslâmîyenin maâliyeti tecelli eder."⁶

3 Aynı kaynak, s. 8-9.

4 Aynı kaynak, s. 11-12.

5 *Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, Yıl: 3, İçtima: 1, c. 28, s.13.

6 *Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, Yıl: 1, İçtima: 1, c.7, s. 5-6.

Atatürk'ün Dilinden Dualar*

“**M**illet!... Tanrı birdir, şanı büyüktür. Tanrı'nın selâmeti karşılıksız sevgisi ve hayrı üzerinize olsun...”¹

“Bu birleştirici kurtuluş toplantımız sona ererken, istekleri gerçekleştiren Allah Hazretlerinden doğru yolu göstermesini ve şanlı Peygamberimizin ruhunun bütün üstünlüklerden, bereketinden bağışlanması dileğiyle vatan ve milletimize ve sonsuz devletimize mutlu gelecekler dilerim.”²

(Erzurum Kongresini kapatırken, 7 Ağustos 1919)

“...Cenab-ı Hak meşru millî emeller uğruna ki mukaddes mücahedemizde hepimize hayırlı muvaffakiyetler buyursun. Amin.”³

(15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya hitaben, 11 Ekim 1919)

“Cenab-ı Hakk'ın kutsal mücadelemizde hepimizi yardımlarına kavuşturmasını, yanımızda olmasını ve Peygamber'in ruhaniyetine dayanan birlik içerisindeki örgütümüze yardımcı olmasını niyaz ederiz.”⁴ (İstanbul'un işgali üzerine İslâm Âlemine gönderilen beyannameden, 17 Mart 1920)

“Yüce Allah'ın izinleriyle Nisan'ın 23 üncü Cuma günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışı yapılacaktır...”

* Ayfer BALABAN, Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 167 (Kasım 2004), s. 43.

1 Hamza Zülfikâr, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Balıkesir Hutbesi”, *Atatürk Düşüncesinde Din ve Lâiklik*, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 20-21

2 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 1, s. 5

3 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. 4, s. 273.

4 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s. 272

“Cenab-ı Hakk'ın kutsal mücadelemizde hepimizi yardımlarına kavuşturmasını, yanımızda olmasını ve Peygamber'in ruhaniyetine dayanan birlik içerisindeki örgütümüze yardımcı olmasını niyaz ederiz.”

(M. Kemal ATATÜRK)

“Yüce Allah’tan tam bir başarıya ulaştırması niyaz olunur.”⁵

(TBMM’nin açılışı ile ilgili genelgeden, Ankara, 21 Nisan 1920)

“Ya Rabbi! Sen Türk ordusunu muzaffer et... Türklüğün, Müslümanlığın düşman ayakları altında esaret zinciri altında kalmasına müsaade etme!”⁶

(Kocatepe’de yaptığı dua, 26 Ağustos 1922. Atatürk’ün yaveri Muzaffer Kılıç, Büyük Komutan’ın Kocatepe’de bu duayı yaparkenki ruh hâlini, “O anda gözlerinden bir kaç damla yaşın süzüldüğünü gördüm.” diyerek anlatır).

“...Ta ki, son din yurdunu yitirmesin, ta ki, milletimiz köle olmasın... Allah’ın laneti düşmana yardım edenlerin üzerine olsun. Allah’ın yardımı ve tevfiği... milletimizi ve yurdumuzu kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.”⁷ (28 Nisan 1920’de Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanan TBMM’nin Memlekete Bildirisi bu cümlelerle bitmektedir.)

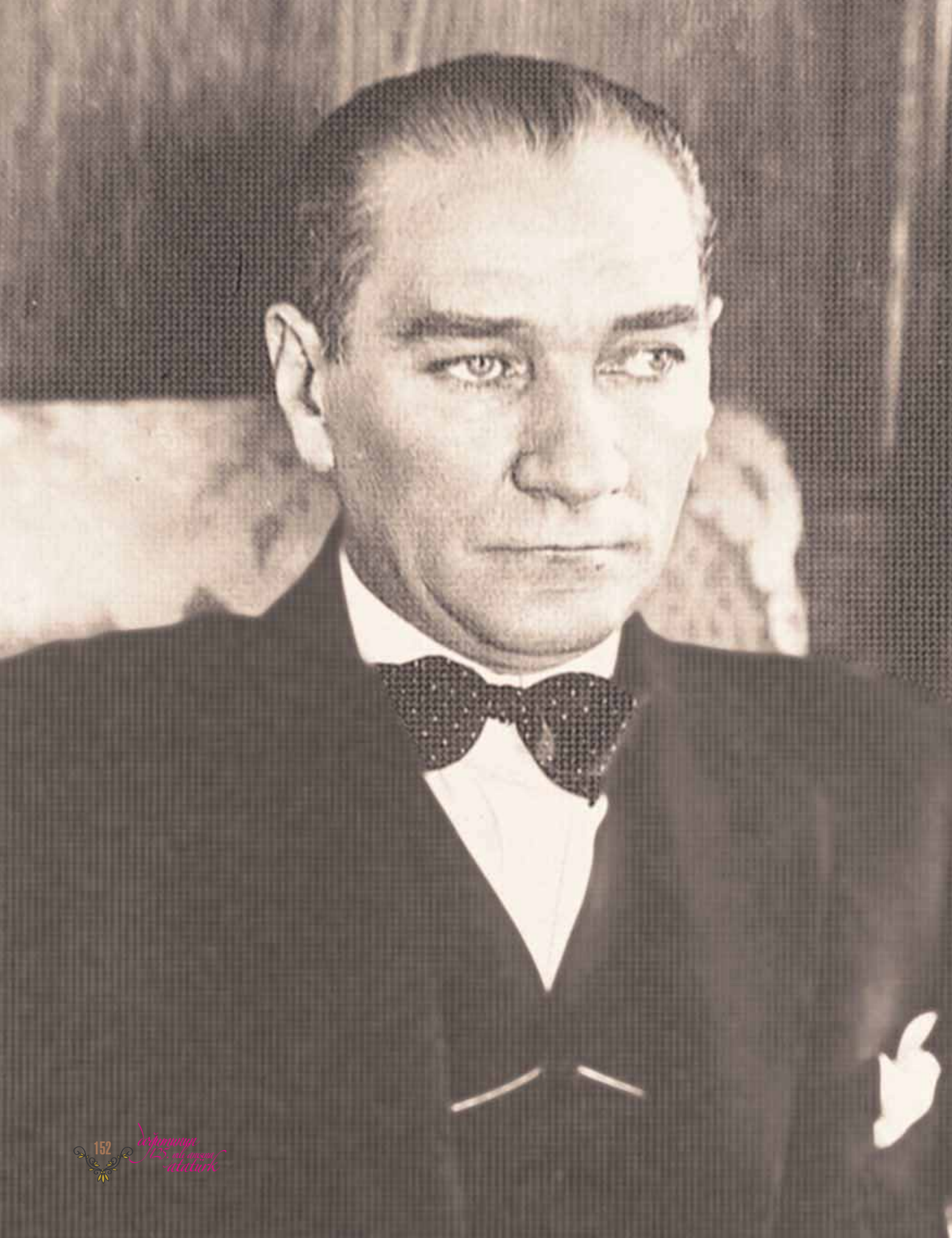
“... Ve bu şehamet (cesaret ve yiğitlik) meydanlarında rahmet-i Rahman’a kavuşan şühedamızın (şehitlerimizin) muazzez ervahına (aziz ruhlarına) hep beraber Fatihalar ithaf edelim...”⁸

5 BTDD, sayı: 23, s. 4-5; bkz., Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara, 1927, s. 373.

6 Neda Armaner, “Atatürk’ün Din Anlayışı”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, sayı: 276, Mart 1981, s. 64.

7 *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1920, s. 1.

8 *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, s. 265, 285, 287.

"Ey millet! Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selameti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakayı-ı diniyeyi tebliğe memur ve rasul olmuştur. Kanun-i esasi, cümlelizce malumdur kü, Kur'an-ı azimüşşandaki nusustur. İnsanlara feyiz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir, ekmel dindir. Çünkü dinimiz, akla, mantığa ve hakikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı bununla diğer kavânin-i tabiiyye-i ilâhiye beyinde tezat olması icabederdi. Çünkü bilcümle kavânin-i keviyyeyi yapan Cenâb-ı Hak'tır.